

CEP ÜNİVERSİTESİ

Türkiye'de Polis ve Kişi Hakları

İSMAİL METİN
FETULLAH ERASLAN

İletişim Yayınları

CEP ÜNİVERSİTESİ

Türkiye'de Polis ve Kişi Hakları

İSMAİL METİN
Avukat - Emekli Emniyet Müdürü

FETULLAH ERASLAN
Emekli Emniyet Müdürü

İletişim Yayınları

İletişim Yayınları

CEP ÜNİVERSİTESİ

İletişim Yayıncılık A.Ş. adına sahibi: Murat Belge
Genel Yayın Yönetmeni: Fahri Aral
Yayın Yönetmeni: Erkan Kayılı
Yayın Danışmanı: Ahmet İnsel
Yayın Kurulu:
Fahri Aral, Murat Belge, Tanıl Bora, Murat Gültekingil,
Ahmet İnsel, Erkan Kayılı, Ümit Kıvanç
Tuğrul Paşaoğlu, Mete Tunçay
Görsel Tasarım: Ümit Kıvanç
Kapak İllüstrasyonu: Gürcan Özkan
Dizgi: Maraton Dizgievi
Sayfa Düzeni: Hüsnu Abbas
Baskı: Şefik Matbaası (iç) / Ayhan Matbaası (kapak)
İletişim Yayıncılık A.Ş. - Cep Üniversitesi 61 - ISBN 975-470-221-7
1. Basım: İletişim Yayınları, Şubat 1992.

© İletişim Yayıncılık A.Ş., 1992
Klodfarer Cad. İletişim Han No.7 34400
Cağaloğlu İstanbul, Tel. 516 22 60 - 61 - 62

Önsöz

Günümüzde bilgi bir yandan en önemli değer haline gelirken diğer yandan da artan bir hızla gelişiyor, çeşitleniyor. Ama katlanarak büyüyen bilgi üretiminden yararlanmak, özellikle gündelik yaşam kaygılarının baskısı altında, zorlaşıyor. Her şeye rağmen bilgiye ulaşma çabasını sürdürenler için de imkânlar pek fazla değil.

Ayrıca, özellikle Türkiye gibi ülkelerde bir konuda kendini geliştirmek ya da sırf merakını gidermek için herhangi bir konuyu öğrenmek isteyenlerin şansı çok az. Üniversitelerimiz, toplumumuzun yetişkin bölümüne katkıda bulunmak için gerekli imkânlardan yoksun.

Cep Üniversitesi kitapları işte bu olumsuz ortamda, evlerinde kendilerini yetiştirmek, otobüste, vapurda, trende harcanan zamandan kendileri için yararlanmak isteyenlere sunulmak üzere hazırlandı.

20. yüzyıl Fransız kültür hayatının en önemli ürünlerinden olan, bugün yaklaşık 3000 kitaplık dev bir dizi oluşturan "Que sais-je" (Ne Biliyorum) dizisini İletişim Yayınları Türkçe'ye kazandırıyor.

İletişim'in Cep Üniversitesi, bu büyük diziden seçilmiş , Türkiyeli okurlar için özellikle ilgi çekici olabilecek eserlerin yanısıra, Avrupa'nın başka yayınevlerinin benzer bir çerçevede yayımladığı kitapları da içeriyor.

Ayrıca Türkiye'nin siyaset, kültür, ekonomi hayatıyla ilgili konularda özel olarak bu dizi için yazılmış telif eserler "üniversite"nin "öğrenim programı"nı tamamlayacak.

Cep Üniversitesi'nin her kitabı alanının öndegelen bir uzmanı tarafından yazıldı. Kitaplar, hem konuya ilk kez eğilen kişilere hem de bilgisini derinleştirmek isteyenlere sesienebilecek bir kapsam ve derinlikte. Bilginin yeterli ve anlaşılır olması, temel kıstas. Cep Üniversitesi kitaplarını lise ve üniversite öğrencileri yardımcı ders kitabı olarak kullanabilecek; öğretmenler, öğretim üyeleri ve araştırmacılar bu kitaplardan kaynak olarak yararlanabilecek; gazeteciler yoğun iş temposu içinde çabuk bilgilenme ihtiyaçlarını Cep Üniversitesi'nden karşılayabilecek; çalıştığı meslek dalında bilgisini geliştirmek isteyen, evinde, kendi programlayabileceği bir mesleki eğitim imkânına kavuşacak; ayrıca, herhangi bir nedenle bir konuyu merak eden herkes, kolay okunur, kolay taşınır, ucuz bir kaynağı Cep Üniversitesi'nden temin edebilecek.

Cep Üniversitesi kitapları sık aralıklarla yayımlandıkça, benzersiz bir genel kültür kitaplığı oluşturacak. İnsan Hakları'ndan Genetik'e, Kanser'den Ortak Pazar'a, Alkolizm'den Kapitalizm'e, İstatistik'den Cinsellik'e kadar uzanan geniş bir bilgi alanında hem zahmetsiz hem verimli bir gezinti için ideal "mekân", Cep Üniversitesi.

İLETİŞİM YAYINLARI

İçindekiler

I. BÖLÜM
Türkiye'de Polis 7
Polis Terimi 7
Polisin Tarihçesi 7
Türk Güvenlik Örgütleri 13
Türk Polis Örgütü 20

II. BÖLÜM
Kişi Hakları 37
İnsan Hakları ve Kişi Hakları Kavramları 37
İnsan Haklarının Kavramsal Olarak Gelişmesi 37
İnsan Haklarının Devlete Karşı Korunması 39
İnsan Haklarının Tarihçesi 39
İnsan Hakları Evrensel Bildirisi 42
İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi 47
İşkencenin Önlenmesine Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve Avrupa Sözleşmesi 60
Türkiye'de İnsan Hakları 67

III. BÖLÜM
Polisiye Yetkilere Karşı Kişi Haklarının Korunması 73
Polisin Yetkileri 73
Kişi Hakları Açısından Polisin Yetkileri 94
Polisiye Yetkilerin Kullanılmasının Genel Koşulları 95
Polis Yetkilerinin Sınırları 96
Kişi Hakları Açısından Polis-Halk İlişkileri 99
Kişi Hakları Açısından Polisin Eğitimi 103
Yetki Sınırlarının Aşılmasında Sorumluluk 106
Polisiye Görevlerin Yapılması Sırasında Kişi Haklarının Kullanılması 114

NOTLAR 121

BİBLİYOGRAFYA 123

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE POLİS

I. Polis Terimi

Polis, Yunanca ve Latince kökenden gelme bir kelimedir. Polis terimi, Eski Yunan'da Site'lerin tam kamu hizmetlerinin karşılığı olarak kullanılmış, zamanla anlamı daralmış ve kamu düzeninin sağlanmasını ifade etmeye başlamıştır.

Polis terimi bugün, kentlerde kamu düzenini, huzur ve güvenliği sağlayan örgüt ve bu örgütle görevli kimseler anlamında kullanılmaktadır.

Kolluk ya da zabıta, ülkemizde iç güvenliği sağlamakla görevli örgütlerin genel adıdır. Polis, kolluk kuruluşlarımızdan biridir.

II. Polisin Tarihçesi

1. Eski Türklerde Kolluk - Eski Türklerde polis kelimesinin karşılığı olarak "Yarkan" terimi kullanılmıştır. Moğolca "Daruga" sözü polis anlamına gelmektedir. Bu kelimelerden ikisi de Uygur Metinleri'nde geçmekte, yarkan; polis, dedektif, cellat, daruga; gece bekçisi, polis memuru, vergi tahsildarı anlamında kullanılmaktadır.

Karakol sözü, en eski Türk Güvenlik Kuruluşları'na dayanmakta, polis teriminin bugünkü anlamını karşılamaktadır. Dirlik ve düzeni sağlayanlara karakol, bu işlerin yürütüldüğü yerlere de karakol-

hane adı verilmiştir. Peçenek Türkleri'nin gözetlemek amacıyla yaptıkları kalelerden birinin adı "Karaku"dur. Karaku ve karakol kelimeleri, gözetlemek anlamına gelen aynı köke dayanmaktadır.

Eski Türkler'de kamu düzen ve güvenliği "subaşı"lar tarafından sağlanmıştır. Subaşılar savaşta belli birliklere komuta etmişler, barışta da bulundukları bölgenin güvenlik işlerini yürütmüşlerdir. Anadolu Selçukluların'da, il merkezlerinde askerlik ve yönetim işlerine bakan komutanlara subaşı denilmiştir. Bunlar da bulundukları yerlerin kamu düzen ve güvenliğini sağlamışlar, savaş zamanında ise çevrelerindeki ilçe ve köylerin Tımarlı Sipahi'lerine komuta etmişlerdir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışından sonra kurulmuş olan beyliklerde asker yöneticilere subaşı denilmiş, bu beyliklerin kurucularından bazıları subaşılıktan yetişmişlerdir.

Eski Türkler'de kamu düzen ve güvenliğine ilişkin yasalar da çıkarılmıştır. Oğuz Han'ın Oğuz Töresi'nde, Cengiz Han'ın Uluğ Yasası'nda, Timur'un Tüzükat'ında; suçların önlenmesi, suçluların yakalanması ve cezalandırılması ile ilgili hükümler yeralmıştır.

2. Osmanlılarda Kolluk - Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde, devletin başında bulunan bey, tüm yetkileri şahsında toplamış, atadığı komutan ve kadılarla ülkesini yönetmiştir. Eski Türkler'de olduğu gibi Osmanlılar'da da kolluk kuruluşları askeri kuruluşlar içinde yeralmış, komutanlar, aynı zamanda kolluk yöneticileri olarak görev yapmışlardır. Subaşılar; barış zamanında, askerlerin eğitim ve disiplin işleriyle uğraşmışlar, bölgelerinin dirlik ve düzenliliğini sağlamışlar, savaşta ise yetiştirdikleri askerlere komuta etmişlerdir.

Osmanlılar'da devlet kuruluşu zamanla büyümüş, devletin başında, idari, askeri ve adli alanlarda mutlak yetkiye sahip padişahlar bulunmuştur. Padişahlar, idari ve askeri işleri, bu arada kamu düzen ve güvenliğinin sağlanması hizmetlerini sadrazamlar aracılığıyla yürütmeye başlamışlardır. Sadrazamlar tüm güvenlik örgütlerinin en üst makamı olmuşlar, genel denetim görevlerini başarmak için özel memurlar (Tebdil çuhadarları) kullanmışlardır. Sadrazamın emrinde bulunan subaşılar "Yasakçı" adı verilen askerlerle başkentin dirlik ve düzenini sağlamışlar, 14. yüzyılın ortalarına doğru yasakçıların yanında gece bekçiliği yapan "ases"ler yeralmışlardır.

1453 yılında, İstanbul'un alınmasına kadar, Osmanlı devlet örgütünde en üst komutan durumunda olan subaşılar, emirlerindeki askeri birliklerle dış güvenlikle birlikte iç güvenliğin sağlanmasında da görevli olmuşlardır. İstanbul'un alınmasından sonra ve Yeniçeri örgütünün gelişmesiyle, askeri komutanlık başka adlarla ifade edilmeye başlamış ve subaşı ünvanı yavaş yavaş şehir ve kasabaların yalnızca güvenlik ve belediye işlerine bakan kimselere verilir olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde başkent dışında kalan yerlerde "Beylerbeyi" ve "Sancakbeyi" yönetimlerindeki askerler aracılığıyla bölgelerinin kamu düzenini, kamu güvenlik ve esenliğini sağlamışlardır.

1453 yılından sonra, Yeniçeri örgütünün genişlemesi üzerine, İstanbul'un düzen ve güvenliğinin sağlanması işleri, başta yeniçeriler olmak üzere diğer askeri kuruluşlarca paylaşılmış, Yeniçeri Ağası, Bostancıbaşı, Cebecibaşı, Topçubaşı ve Kaptanpaşa İstanbul'un belli bölgelerinde yetkili olmuşlardır. En üst kolluk yöneticiliği görevi yine Sadrazam'da

kalmıştır. Bu dönemde kadılar da kolluk görevlerini yapmaya devam etmişler, adli, idari ve yerel yönetim işleri yanında, bazı polisiye hizmetlerin yürütülmesinde yetkili kılınmıştır. İstanbul dışındaki yerlerde, Kapıkulu ve Eyalet Askerleri iç güvenliğin sağlanmasından sorumlu tutulmuşlar, şehir ve kasabalarda Kollukçular, Yasakçılar ve Bekçiler kolluk hizmetlerini yürütmüşlerdir.

1926 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra, polisiye hizmetleri de yürütmek üzere yeni bir askeri örgüt kurulmuş, "Serasker" ünvanı taşıyan bu örgüt komutanı, Yeniçeri Ağası'nın iç güvenliğin sağlanmasına ilişkin yetkileriyle donatılmıştır. Aynı yıl çıkarılan "İhtisap Ağalığı Nizamnamesi'yle bir "İhtisap Nezareti" kurulmuş, bu nezarette çalışanlar, kol gezmek ve güvenlik hizmetlerini yürütmekle görevlendirilmişlerdir. 1834 yılında Anadolu ve Rumeli'nin bazı eyaletlerinde "Asakir-i Redife" adıyla bir askeri örgüt kurulmuş ve bu örgütün yine serasker denilen komutanı Yeniçeri Ağası'nın iç güvenlik konusundaki yetkilerini kullanmıştır. Bu dönemde, gerek başkent İstanbul'da gerek taşrada, güvenlik hizmetleri birbirlerinden farklı örgütler aracılığıyla yerine getirilmiş, bu örgütlerin yönetiminde birlik ve bütünlük sağlanamamıştır. Bu karışıklık 1845 yılına kadar devam etmiştir.

10 Nisan 1845 tarihinde İstanbul'da ilk polis örgütü kurulmuş, yeni kurulan bu örgütün görevleri de yine aynı tarihte yayınlanan "Polis Nizamnamesi" ile belirtilmiştir. 10 Nisan 1845 tarihi, Türk Polis Örgütü'nün kuruluş tarihi kabul edilir ve her yılın 10 Nisan'ı kuruluş günü olarak törenlerle kutlanır.

Polis örgütünün kurulmasıyla kolluk hizmet ve

örgütlerindeki karışıklık ortadan kalkmamış, polisiye hizmetler, başkentte; Seraskerlik, İhtisap Ağalığı ve Polis Örgütü, taşrada; Sipahiler ve Asakiri Mansure Alayları tarafından yürütülmüştür. 1846 yılında, yalnızca polisiye hizmetleri görmek üzere ve Seraskerlikten bağımsız olarak "Zaptiye Müşiriyeti" kurulmuş ve mevcut güvenlik kuruluşları bu Müşiriyete bağlanmıştır. Bu Tevhidi Zabıta dönemi 1879 yılına kadar devam etmiş, aynı yıl Zaptiye Müşiriyeti kaldırılarak yerine "Zaptiye Nezareti" kurulmuş, polis ve jandarma birbirlerinden ayrılmıştır.

Başlangıçta İstanbul ve çevresinde örgütlenen Zaptiye Nezareti daha sonra genişletilmiş, merkez ve taşra polis kuruluşları bu nezaret tarafından yönetilmiştir. 1881 yılında İstanbul'da güvenlik işlerine bakan "Asakiri Zaptiye" örgütü kaldırılmış ve yerine polis örgütü kurulmuştur. İstanbul Polis Örgütü, dört polis dairesine, her polis dairesi de merkezlere ayrılmıştır. Polis daireleri, polis müdürleri, polis merkezleri "Serkomiser"ler tarafından yönetilmiştir. 6 Aralık 1891 tarihinde yayınlanan 16 maddelik bir "talimat"la polisin görev ve yetkileri açıklanmıştır. 19 Nisan 1907 tarihinde ilk "Polis Nizamnamesi" yayınlanmıştır. Bu nizamnamede, polisin idari, adli ve siyasi görevleri, polis örgütünün merkez ve taşra kuruluşları, polisin diğer kuruluşlarla ilişkileri, hak ve yetkileri, seçim ve atama usulü belirlenmiş, polisler; serkomiser, ikinci komiser, üçüncü komiser, komiser muavini ve polis memuru olmak üzere beş sınıfa ayrılmışlardır. 1907 yılına kadar, İstanbul'dan başka 30'un üzerindeki yerleşim yerinde polis örgütü kurulmuştur.

1908 yılında, Fransız ve Alman Polis örgütleri esas alınarak, polis örgütünün yeniden kurulması

kararlaştırılmış, 22 Temmuz 1909 tarihinde "İstanbul Vilayeti ve Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Teşkilatına Dair Kanun" çıkarılmış, Zaptiye Nezareti kaldırılarak, yerine, "Dahiliye Nezareti"ne bağlı "Emniyeti Umumiye Müdürlüğü" ve İstanbul vilayetine bağlı bir "Polis Müdüriyeti" kurulmuştur. 9 Aralık 1913 tarihinde "Dahiliye Nezareti Teşkilat Nizamnamesi" çıkarılmış, bu nizamnamede Emniyeti Umumiye Müdüriyeti'nin görevi açıklanmış ve Dahiliye Nezareti'ne bağlı olduğu belirtilmiştir. Yine bu nizamnamede, Emniyeti Umumiye Müdüriyeti'nin kuruluşu ve bağlı birimleri gösterilmiştir.

Böylece, Cumhuriyet'in kurulmasına kadar olan bu son dönemde, iç güvenliğe ilişkin hizmetler, "Umum Jandarma Kumandanlığı", Emniyeti Umumiye Müdüriyeti ve "İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi" olmak üzere üç örgüt tarafından yürütülmüş, bunlardan İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla 24 Şubat 1923 tarihinde kaldırılmıştır.

3. Cumhuriyet Döneminde Polis - Cumhuriyetin ilk yıllarında, Emniyeti Umumiye Müdüriyeti'nin merkez kuruluşu; bir umum müdür, bir umum müdür muavini, üç şube müdürlüğü, bir polis mecmuası müdürlüğü, bir evrak memurluğu, altı "Mümeyyiz" ve on beş "katip"ten oluşmaktaydı. Yine bu yıllarda kuruluş kanunu yoktu. Örgütsel gelişmeler, bütçe kanunlarına eklenen kadro cetvelleri ile sağlanmıştır. Bu arada, Merekez kuruluşunun adı "Emniyeti Umumiye Umum Müdürlüğü"ne dönüştürülmüş ve kadrosuna bazı eklentiler yapılmıştır. 14 Mayıs 1930 tarih ve 1624 sayılı "Dahiliye Vekaleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkındaki Kanun"la, örgütün adı "Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü" olarak değiştirilmiş, bu arada, merkez ku-

ruluşuna bazı şube müdürlükleri eklenmiş, taşra polis örgütlerinin sayıları artırılmıştır.

30 Haziran 1932 tarihinde, 2049 sayılı "Polis Teşkilat Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanun, polisliğin özel bir meslek olduğundan hareketle, poliste eğitimin okullarda yapılmasını öngörmüş, polisi; üniformalı ve sivil, il polis yöneticilerini, "Emniyet Müdürü" ve "Emniyet Memuru" olarak ayırmıştır. Yine bu kanunla, polis mesleğinin derece ve sınıfları belirtilmiş, polis mesleğinde atama, denetleme, yükselme, yer değiştirme, eğitim, disiplin cezaları ve ödüllendirme esas ve usulleri gösterilmiştir.

4 Temmuz 1934 tarihinde, 2559 sayılı "Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu", 4 Haziran 1937 tarihinde, 3201 sayılı "Emniyet Teşkilat Kanunu" çıkarılmıştır. 7 Nisan 1938 tarih ve 2/6501 sayılı "Polis Vazife ve Selahiyet Nizamnamesi" Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun uygulanmasını göstermek üzere yürürlüğe konulmuştur. Halen yürürlükte bulunan bu hukuksal düzenlemelerden, görev ve yetki kanunu; 1935, 1948, 1965, 1973 ve 1978 yıllarında, kuruluş kanunu, 1938, 1940, 1946, 1959, 1960, 1961, 1972, 1980, 1981 ve 1982 yıllarında değiştirilmiş, bazı eklemeler yapılmıştır.

III. Türk Güvenlik Örgütleri

Bilindiği üzere, devletin başta gelen görevi, kurulmuş olduğu toplumda güvenliği sağlamaktır. Diğer bir anlatımla, toplumda güvenliği sağlama devletin varlık nedenidir. Devlet, insanların öncelikle korunma ve savunma gereksinmelerinden kaynaklanmıştır. Devlet, güvenliği sağlama görevini güvenlik örgütleri aracılığıyla sağlayacaktır. Daha doğrusu devlet, topluma ve kişilere yönelebilecek

toplum içi ya da toplum dışı tehlikelere karşı güvenlik örgütleri kurmak zorundadır.

Ülkemizde, en geniş anlamıyla güvenliği sağlamakla görevli bir çok örgüt bulunmaktadır. Bu örgütler, devletin; toplumu ve kişileri koruma, huzur ve esenliği temin etme, kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına alma görevini birlikte yerine getirmektedirler. Aralarında iş bölümü sözkonusudur. En geniş anlamda güvenlikle ilgili bazı hizmetler bazı örgütlere, bir kısım görevler diğerlerine verilmiştir.

Türk güvenlik örgütleri birbirlerinden tümüyle ayrı ve bağımsız kuruluşlar değildir. Gerektiğinde birbirlerine yardım etmek ve birlikte görev yapmak durumundadırlar. Bu nedenle, Türk polis örgütü hakkındaki açıklamalara geçmeden önce, bu örgütün işlevi dolayısıyla ilişki içinde bulunduğu diğer güvenlik kuruluşlarının kısaca tanıtılması yararlı görülmüştür.

1. Türk Silahlı Kuvvetleri - Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görevi 211 sayılı "Türk Silâhlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu"nun 35 ve 36. maddelerinde gösterilmiştir. Bu maddelere göre Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görevi "Türk Yurdu'nu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumak", "harp sanatını öğrenmek ve öğretmek"tir.

Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin iç güvenliğin sağlanması konusunda da görevi bulunmaktadır: 5442 sayılı "İl İdaresi Kanunu"nun 2261 sayılı kanunla değişik 11-D. maddesine göre "Vali, il içinde çıkabilecek toplumsal olayların emrindeki kolluk kuvvetleriyle önlenmesine olanak bulunamayacağı kanısına varır veya kolluk kuvvetleriyle bastırılamayacak ani ve olağanüstü olayların cereyanı karşısında ka-

lırsa, en yakın askeri (Kara, Deniz ve Hava) Kuvvet Komutanı'ndan yardım gönderilmesini ister. "İstem başvurulan komutanlıkça gecikmesiz yerine getirilir. Kolluk kuvvetleriyle yardıma gelen askeri kuvvet arasındaki işbirliği ve eşgüdüm vali tarafından sağlanır.

211 sayılı kanunun 1. maddesine göre, Türk Silâhlı Kuvvetleri, "Kara (Jandarma dahil) Deniz ve Hava Kuvvetleri subay, askeri memur, astsubay, erbaş ve erleri ile askeri öğrencilerden teşekkül eden ve seferde ihtiyatlarla ihmâl edilen kadro ve kuruluşlarla teşkilâtı gösterilen islâhlı devlet kuvvetidir.

2. Milli İstihbarat Teşkilatı - Milli İstihbarat Teşkilatı'nın görevi, 644 sayılı "Milli İstihbarat Teşkilat Kanunu"nun 3. maddesinde belirtilmiştir. Madde hükmüne göre, bu örgütün görevi, "devletin milli güvenlik politikası ile ilgili planların hazırlanmasında esas olacak askeri, siyasi, iktisadi, ticari, mali, sınai, ilmi, teknik, biografik ve psikolojik ve milli güvenlikle ilgili istihbaratı devlet çapında istihsal etmek, bu istihbaratı başbakana, Milli Güvenlik Kurulu'na ve gerekli resmi makamlara ulaştırmak, yaymak, istihbaratla uğraşan bütün daire ve kurumlar arasında koordinasyonu sağlamak, psikolojik savunma icaplarını yapmak ve istihbarata karşı koymaktır."

Milli-İstihbarat Teşkilat Kanunu'na göre, bu örgüt başbakanlığa bağlıdır. (Md. 1) ve müsteşarı tarafından yönetilir (Md.2). Milli İstihbarat Teşkilatı, Milli Emniyet Hizmetleri Başkanlığı, İstihbarat Başkanlığı, Psikolojik Savunma Başkanlığı, İdari İşler Başkanlığı, Teftiş Kurulu Başkanlığı ve Hukuk Müşavirliği ile diğer dairelerden kurulmuştur (Md.3). Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarı yalnız

başbakana karşı sorumludur (Md.4).

3. Genel Kolluk Örgütleri - Kolluk, eski deyimle zabıta, ülkemizde genel güvenlik ve kamu düzenini, toplumsal huzur ve esenliği sağlamakla görevli devlet kuruluşlarının genel adıdır.

3201 sayılı Emniyet Teşkilât Kanunu'nun 3. maddesine göre, kolluk örgütü genel ve özel olmak üzere iki kısma ayrılır. Genel kolluk silâhlı bir kuvvet olan polis ve jandarmadır. Özel kolluk ise, genel kolluk dışında kalan, özel kanunlarla kurulan ve belli görevler yapan kolluk kuvvetleridir. Kolluğu genel ve özel diye ayırmada Emniyet Teşkilât Kanunu'nun kabul ettiği ölçü, özel kanunlarla kurulma ve belli görevler yapmadır. Ancak bu ölçüye göre genel kolluk yalnızca polis ve jandarma değildir. Genel güvenlik ve esenliği korumakla görevli olduklarından "Çarşı ve Mahalle Bekçileri" ile bazı kolluk kuruluşlarını da genel kolluktan saymak gerekir.

Genel kolluk örgütlerinden biri olan Türk Polis Örgütü, ayrı bir bölümde incelenmiş olduğundan, bu kuruluş hakkında bu başlık altında açıklamada bulunulmamıştır.

A) Jandarma - 1706 sayılı "Jandarma Kanunu'nun 1. maddesine göre, jandarma "Umumi emniyet ve asayişi korumaya, kanun ve nizamlar hükümlerinin icrasını temine ve bunlara müstenit hükümet emirlerini ifaya memur müsellâh ve askeri bir inzibat kuvvetidir. "Polis ve Jandarma'nın görevleri aynıdır. Görev ve yetkileri ayrı kanunlarla fakat birbirlerine benzer biçimde düzenlenmiştir. Ancak bu iki örgütün görev ve yetki alanları ayrıdır. Polis, kurulmuş olduğu şehir ya da kasabanın genellikle belediye sınırları içinde görev yapar. Bu yerlerin dışında, jandarma yetkili ve görevlidir.

2559 sayılı "Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu"nun 25. maddesine göre, polis örgütü olmayan yerlerde, jandarma polise verilen görevleri yapar, yetkileri kullanır.

Jandarma, görev bakımından İçişleri Bakanlığı'na, askeri eğitim ve disiplin yönünden Genelkurmay Başkanlığı'na bağlıdır. (Jandarma Kanunu, Md. 2). Jandarma Örgütü güvenlik ve esenliği koruma bakımından en büyük mülkiye amirinin emri altındadır" (Md. 14).

Jandarma örgütünün merkez kuruluşu "Jandarma Genel Komutanlığı", taşra kuruluşları; İl Jandarma Komutanlıkları, il merkez jandarma birlik komutanlıkları, ilçe jandarma birlik komutanlıkları, bucak jandarma komutanlıkları ve jandarma karakol komutanlıklarıdır (Jandarma Teşkilat ve Vazife Nizamnamesi, Md. 9, 10).

B) Çarşı ve Mahalle Bekçileri - Çarşı ve mahalle bekçilerinin görevleri, 772 sayılı "Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu"nun 3. maddesinde belirtilmiştir. Bu maddeye göre, genel kolluk kuvvetlerinin hemen müdahalesine olanak bulunmayan ivedi ve zorunlu durumlarda; bir kimsenin can, mal ve ırzına saldırı ve tehditleri önlemek, suç işlenirken ya da işlendikten sonra henüz izleri kaybolmadan sanıkları yakalamak, kamu düzen ve güvenliğini bozacak nitelikte toplantıların yapılmasına karşı genel kolluk kuvvetleri gelinceye kadar önlem almak, adli kolluğun görevini gerektiren olaylarda delillerin kaybolmasını önlemek ve genel kolluk kuvvetlerine yardım etmek, mahalle sakinlerinin huzur ve esenliğini sağlamaktır.

Çarşı ve mahalle bekçileri en büyük mülkiye amirinin emrinde silâhlı bir örgüttür. Bekçilerin meslek amiri; polis örgütü bulunan yerlerde polisin

bulunmayan yerlerde jandarmanın en üst rütbeli amiridir (Çarşı ve Mahalle Bekçileri Kanunu, Md. 2).

C) Köy Korucuları ve Kır Bekçileri - Köy Korucuları, köy sınırları içinde herkesin ırzını, canını ve malını korumak (442 sayılı Köy Kanunu, Md. 68), kaçakçılık eylemlerini engellemek ve izlemekle görevli memurların bulunmadığı yerlerde kaçakçılığı men ve takip etmek (1918 sayılı kanun, Md. 2) ve Kara Avcılığı Kanunu'na aykırı hareket edenleri yakalamakla (3167 Sayılı Kanun, Md. 20) görevlidirler. Köy korucuları muhtarın emrindedir. Her köyde en az bir korucu bulunur. Nüfusu 1000'den yukarı köylerde her 500 kişi için ayrı bir korucu daha görevlendirilir. Korucular silahlıdır.

Kır Bekçileri, köylerde ve kasabalar dışında genel güvenliği sağlamak, binaları ve ekili yerleri korumakla görevlidir (20 Temmuz 1330 tarihli Kır Bekçileri Hakkında Kanun, Md. 1-4). Kır Bekçileri Jandarma komutanının emrindedir (Md.4).

D) Özel Kolluk Örgütleri - Özel kolluk örgütlerinin genel güvenliği, kamu düzen ve esenliğini sağlama görevleri yoktur. Diğer bir anlatımla, ilgili kanunlarda açıkça belirtilmediği takdirde, özel kolluk örgütlerinin genel olarak suçları önleme ya da işlenmiş suçları izleme yetkileri bulunmamaktadır. Ancak, bu örgütlerin görevleri, doğrudan olmasa bile, geniş anlamda güvenlikle ilgilidir. Özel konu ya da alanların güvenliğini sağlamakla görevlidirler. Ülkemizdeki özel kolluk örgütleri şunlardır:

Belediye kolluğu: 1580 sayılı "Belediye Kanunu"na göre, belediye sınırları içinde düzen, sağlık ve huzuru sağlamak ve korumakla, kamuya ait yerlerin değişik amaçlar için kullanılmasını düzenlemekle, başıboş hayvanları toplamakla, genel yerle-

rin temizliğini denetlemekle, dilenmeyi önlemekle ve kanunla verilmiş diğer işleri yapmakla görevlidir.

Çiftçi Mallarını Koruma Bekçileri: 4081 sayılı "Çiftçi Mallarını Koruma Kanunu"na göre, çiftçi mallarını korumak, bu mallara zararın devamına engel olmak, meydana gelen zararın saptanmasına yarayacak kanıtları toplamak ve durumu ilgililere bildirmek görevleri vardır.

Tekel, Takip Memurları: Her çeşit kaçakçılığı, özellikle çay, kahve, tütün, alkol, alkollü içkiler, tuz ve oyun kâğıtları gibi tekel maddeleri kaçakçılığını engellemek, izlemek ve incelemekle görevlidirler. Tekel Takip Memurları, Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Tekel Başmüdürlükleri bünyesinde görev yaparlar.

Gümrük Muhafaza Memurları: Liman alanları ile gümrük bölgelerinde kaçakçılığı engellemek, gemi ve uçaklarda arama yapmakla görevlidirler.

Orman Muhafaza Memurları: Orman alanlarını korumak, orman yangınlarını en seri araçlarla jandarmaya haber vermek, asıl görevliler bulunmadığında kaçakçılığı engellemek ve izlemek, ruhsatsız ve izinsiz avlanmaları önlemekle görevlidirler.

Hudut ve Sahiller Sağlık Kolluğu: Uluslararası ulaştırma ve ticaret nedeniyle gelebilecek salgın hastalıklara karşı sınır ve kıyıları korumakla görevlidir.

Limanlar Kolluğu: Limanlarda genel güvenlik ve düzeni temin etmek, deniz kıyısında kurulacak bazı tesisler için izin vermek, deniz kıyısının doldurulmasını ve limanın bozulmasını engellemek, izinsiz dalgıçlığı önlemek ve batan gemilerin çıkarılmasını sağlamakla görevlidir.

IV. Türk Polis Örgütü

1. Polisin İşlevi - Bilindiği üzere, toplumda belli gereksinmeler belli kurumları oluşturur. Kurum ya da örgütler toplumsal gereksinmeler sonucu ortaya çıkmışlardır. Önce kurum ve örgütler kurulmuş sonra bunlara görevler verilmiş değildir.

Toplumun ve kişilerin tehlikelere karşı korunması, huzur ve esenliğinin sağlanması ihtiyacı, kolluk örgütlerinin kurulmasını gerektirmiştir. Bu nedenle kolluğun işlevi, genel bir tanımla, iç güvenliği sağlamaktır. Daha önce de açıklandığı gibi, ülkemizde, iç güvenlik hizmetleri genel kolluk örgütlerince yerine getirilmektedir. İç güvenliği sağlama görevi, kurulmuş olduğu kent ve kasabalarda polise, polis örgütünün kurulmadığı yerlerde ve kırsal alanlarda jandarmaya verilmiştir.

Polisin işlevi, yetkili olduğu yerlerde iç güvenliği sağlamak, huzur ve esenliği temin etmek, kişi hak ve özgürlüklerini güvence altına almaktır. Polisin işlevi, 2559 sayılı "Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu"nun 1. maddesinde şöyle tanımlanmıştır: "Polis; asayişi, amme, şahıs, tasarruf emniyetini ve mesken masuniyetini korur. Halkın ırz, can ve malını muhafaza ve ammenin istirahatını temin eder."

2. Polisin Görevleri - Her toplumda polisin geleneksel görevi, suçu önleme ve sanığı yakalamadır. Bu konu, Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu"nun 2. maddesinde açıklanmıştır. Madde hükmüne göre, "polisin genel emniyetle ilgili görevleri iki kısımdır. A) Kanunlara, tüzüklere, yönetmeliklere, hükümet emirlerine ve kamu düzenine uygun olmayan hareketlerin işlenmesinden önce bu kanun hükümleri dairesinde önünü almak, B) İşlenmiş olan bir suç hakkında Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile di-

ğer kanunlarda yazılı görevleri yapmak.

Ancak polisin görevi, suç işlenmesini önlemek ve suçu aydınlatmakla kalmamaktadır. Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu'ndan başka birçok kanunlarla polise görevler verilmiştir. Polisin görevleri niteliklerine göre aşağıdaki biçimde ayrılabilir:

A) Yardım Görevleri - Ülkemiz dışında yapılmış bir incelemeye göre, polis örgütüne 24 saat içinde yapılmış 294 telefon başvurusunun yüzde 16'sı; işlenmiş ya da işlenmekte olan suçlarla, yüzde 44'ü; halkı rahatsız eden durumlarla, yüzde 40'ı; polisten yardım ve bilgi istemeyle ilgilidir.

Bu incelemeyi genelleştirirsek, polis, kendisine yapılacak başvuruların yarısına yakın kısmını oluşturan yardım ve bilgi istemlerini yanıtlamak durumundadır. Gerçekten, Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu'nun 1. maddesinin 2. fıkrasına göre polis, "yardım isteyenlerle yardıma muhtaç olan çocuk, alil ve acizlere muavenet eder."

Polis, yardım görevini, genellikle diğer görevlerini yaparken yerine getirir. Noktada beklerken, devriye gezerken, trafik kontrolü yaparken, karakolda ya da büroda bulunurken, doğrudan ya da telefonla istenilen bilgileri verir, gereken yardım ve kolaylığı gösterir.

B) Huzur ve Düzen Sağlama Görevleri - Yukarıda sözü edilen araştırmaya göre, polise yapılan başvuruların büyük bir bölümünde, toplumsal huzur ve düzenin sağlanması istenmiştir. Burada sözkonusu olan, halkın huzurunu bozan küçük ve önemsiz sayılabilecek olaylarda polisin rolü ve hizmetidir. Örneğin, aile içi tartışma ve kavgalar, gençlerin rahatsız edici hareketleri, kavgaya yakın münakaşalar nedeniyle polis, hiçbir şey yapmamakla ilgilileri yakalamak ve adli makamlara teslim et-

mek arasında değişen davranışlarda bulunur. Böyle durumlarda polisin yaptığı, çoğu kez uyarma ya da arabulmadır.

Polisin huzur ve düzen sağlama görevinin kaynağı da Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu'dur. Polis, "ammenin istirahatını temin eder" (Md. 1). "Kamu düzeni ve kamu güvenliğinin sağlanmasından sorumlu"dur (Md. 2). Toplumsal düzen ve ahlâka uygun olmayan harekette bulunanları engeller (Md. 11). Halkın rahatını bozacak ölçüde sarhoş olanları yakalar (Md. 13). Şehir ve kasabalarda, mesken içinde ya da mesken dışında, saat 24'den sonra halkın rahat ve huzurunu bozacak biçimde gürültü yapanları engeller (Md. 14).

"Polis; sokak, meydan ve umuma mahsus yerlerde intizamı temin ve seyrüsefer talimatnamesindeki vasıflara uygun olmayan nakil vasıtaları sarhoş olarak veya seyrüseferin intizam ve selâmetini bozacak surette idare edenleri çalışmaktan meneder" (Md. 19). Polis, ulusal bayramlarda, törenlerde, spor karşılaşmalarında, yasalara uygun toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde düzen ve güvenliği sağlayacak önlemleri alır. Sürücülerin ve yayaların trafik kurallarına uymasını temin eder, trafiği düzenler, yönetir, denetler.

C) Önleme ve Koruma Görevleri - Polisin önleme görevi, yalnızca suçların önlenmesi değildir. Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu'nun 2. maddesinde belirtildiği üzere, "kanunlara, tüzüklere, yönetmeliklere, hükümet emirlerine ve kamu düzenine uygun olmayan hareketlerin "yapılmasından önce önlenmesi sözkonusudur. Polis suçları ve suç teşkil etmeseler bile kamu düzenine aykırı durumu ve davranışları önlemekle görevlidir.

Polis, kamu düzenini ve güvenliğini sağlamak-

tan sorumlu olduğuna göre bunların korunması ve devam ettirilmesi, onun görevleri arasındadır. Polis önleme ve koruma görevini yürütme amacıyla, belli noktalarda sürekli bekleme, devriye gezme, kuşkulu kimseleri izleme, bilgi toplama, haber alma, denetleme işlemlerinde bulunur.

Polis, genel önleme ve koruma görevleri yanında, durum ve koşullara göre, özel önleme ve koruma hizmetlerinde de bulunur. Örneğin, üst düzey devlet yöneticileri ve kamu malı bazı binalar sürekli korunur.

Polisin; yardım edici, huzur ve düzen sağlayıcı görevleri ve özellikle önleme ve koruma hizmetleri sonucu, bazı suçların işlenmesi engellenmiş, bir kısım suçların işlenmesi ertelenmiş olur. İster engellensin, ister ertelensin, sonuçta suçlarda belli bir azalma olacağı kuşkusuzdur.

D) Suç Araştırması Görevleri - "Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu"nun 156. maddesine göre kolluk ve dolayısıyla polis, suçları aramak ve suçun aydınlatılması için ivedi önlemleri almakla görevlidir. Aynı yasanın 154. maddesine göre de, kolluk ve polis adliyeye ilişkin işlerde savcının emrindedir.

Polisin suç araştırma görevi; suçların, suç kanıtlarının ve sanıkların saptanması amacına yöneliktir. Polis, yakaladığı sanığı, suç kanıtlarıyla birlikte zaman geçirmeden adli makamlara teslim etmek zorundadır.

E) Diğer Görevler - Polise, yukarıda açıklananlar dışında bazı görevler verilmiştir. Polisin işleviyle pek bağdaşmayan bu hizmetler kısaca şunlardır:

Pasaport Verme: 5682 sayılı "Pasaport Kanunu" hükümlerine göre; görev, çalışma, gezi ya da başka amaçlarla yurtdışına çıkacak olanlara pasaport ver-

me işlemleri polis tarafından yapılmaktadır.

Ruhsat Verme: 6136 sayılı Ateşli Silâhlar ve Bıçaklar Hakkında Kanun" ve ilgili hukuksal düzenlemeler uyarınca, silâh taşıma ya da bulundurma belgeleriyle diğer bazı ruhsat verme hizmetlerini polis yapmaktadır.

Tebligat Yapma: 7201 sayılı "Tebligat Kanunu" gereğince, resmi bildirimde bulunma hizmetleri PTT idaresine verilmiştir. Ancak bazı resmi tebligatlar polise yaptırılmaktadır.

Hazırlık Soruşturması Yapma: Hazırlık soruşturması yapma görevi, ceza muhakemeleri Usulü Kanunu hükümleri çerçevesinde savcıya verilmiştir. Fakat bu görev, aynı kanuna göre, savcının yardımcısı sayılan adli polis tarafından da yürütülmektedir.

Vatandaşlık İşlemleri: 403 sayılı "Türk Vatandaşlığı Kanunu" uyarınca, vatandaşlığa alınma ve vatandaşlıktan çıkarma işlemleri polisce yapılmaktadır.

Araçların Kayıt Tescil ve Fenni Muayenelerini Yapma, Ehliyetname Verme: Trafikle ilgili yasalar gereğince, motorlu araçların dosyalarının tutulması, fenni muayenelerinin yaptırılması ve sürücülük belgelerinin verilmesi işlemleri polis tarafından yürütülmektedir.

3. İdari Siyasi Adli Polis - 3201 sayılı "Emniyet Teşkilât Kanunu'nun 8. maddesine göre, polis; idari, siyasi ve adli kısımlara ayrılır. "İdari polis, içtimai ve umumi intizamı temin etmekle mükelleftir. Siyasi polis, devletin umumi emniyetine taalluk eden işlerle mükellef olan kısımdır. Adli polis asgari tam teşekküllü bir polis karakolu bulunan yerlerde, adli işlerle uğraşmak üzere Emniyet Umum Müdürlüğü'nce kadrodan ayrılan bir kısımdır." (Md. 9)

Yasanın kabul ettiği bu üçlü ayırımın, görevsel mi yoksa örgütsel mi olduğu belli değildir. Ancak uygulamada bu hem hizmet hem de kuruluş ayırımı olarak anlaşılmaktadır.

Polisin; yardım edici, huzur ve düzen sağlayıcı, önleyici ve koruyucu görevleriyle, fuhuş ve fuhuş yüzünden bulaşan hastalıklarla mücadele, içki ve eğlence yerlerinin denetimi, yanıcı ve patlayıcı maddelerin kontrolü, kamu hizmetinde çalışacak kimseler hakkında soruşturma yapma, kamu esenliğini tehlikeye düşürücü inşaat ve tesislerle ilgili önlem alma, kayıp eşya ve kişilerin bulunması hizmetleri ve örgüt personelinin özlük ve eğitim işleri idari polis hizmetlerinden sayılmıştır.

Türk Ceza Kanunu'nun "devletin şahsiyetine karşı cürümler" babındaki (Md. 125-173) suçların araştırılmasıyla ilgili görevler, derneklerin kontrolü, yabancıların ülkemizde ikâmet ve seyahatına ilişkin işler, pasaport verme, Türkiye'ye giriş ve çıkışların kontrolü, vatandaşlık kanunu uygulaması, sınırlar azınlıklar ve ilticalarla ilgili işlemler, siyasi polis hizmeti kabul edilmiştir.

Emniyet Teşkilât Kanunu'nun adli-idari polis ilişkilerini düzenleyen hükümlerine göre, "adli polis toplu olarak veya mıntıkalara ihtiyaç nisbetinde tevzi edilmiş halde bulundurulur. Adli polis, adli tahkikat vazifeleri haricindeki hizmetlerde mafevklerinin emrindedir." (Md. 10). "İdari zabıta, adli zabıtaya icabında veya cumhuriyet müddeiumumisinin talebi üzerine yardımla mükelleftir. İdari polis, adli zabıta vazifesini tahrik eden herhangi bir hal karşısında kaldığı takdirde, bir taraftan adli zabıta vazifesini, ifa etmekle beraber, diğer taraftan adli zabıtayı haberdar eder ve adli zabıta gelince işi ona devreder." (Md. 12)

Görüldüğü üzere, kanun ayrı bir adli polis örgütünün kurulmasını öngörmektedir. Ancak bugüne kadar yasanın istediği biçimde bir adli polis örgütü kurulamamıştır.

Ülkemizde yaygın bir düşünceye göre, adli kolluk kurulmalı ve savcılığa bağlanmalıdır. Adli kolluk işlemlerinde de vatandaş için güvenceye gereksinme vardır. Savcılığa bağlılık bu güvenceyi sağlayacaktır. Adli kolluğun özlük işleri bile savcıya verilmelidir. Adli kolluğun idari kolluk içinde yer alması, muhakeme hukuku ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. Önlemekle görevli olanların, cezalandırma görevine katılmaları hem mantıksız hem de sakıncalıdır. Adli kolluğun iki ayrı yöneticisi olması uygulamada değişik sakıncalar doğurmaktadır. Adli kolluğun, yürütme organına hiyerarşik bağlılığının devamında zorunluluk görülüyorsa, yetkileri sınırlandırılmalıdır.

Bu düşünceye karşılık olarak, savcının kolluk yöneticisi olarak yetiştirilmediği, adli kolluğun bağlı olduğu bakanlığı değiştirmenin fayda sağlayamayacağı, bazı işlemlerinin adliyeye ilişkin olmasının kolluk görevinin bütünlüğünü bozmaya yeterli sayılamayacağı, ayrılmanın bir tür rekabet doğuracağı ve masrafları artıracağı, suçun haber alınması, sanığın saptanması ve yakalanmasının polisiye yöntem ve teknikleri gerektirdiği, ana örgütten tümüyle ayrı bir adli polis kurulmasının ülke yararına ve gerçekci bir tutum olmayacağı ileri sürülmüştür.

4. Polis Örgütünün Yapısı - Türk Polis Örgütü'nün yapısı, diğer bir anlatımla kuruluş biçimi, 1937 tarih ve 3201 sayılı "Emniyet Teşkilât Kanunu'nda gösterilmiştir. Bu kanunun 1. maddesine göre, ülkenin genel güvenlik ve esenlik işlerinden İçişleri Bakanı sorumludur. İçişleri Bakanı bu işle-

ri, kendi kanunlarına göre hareket eden Emniyet Genel Müdürlüğü ile Jandarma Genel Komutanlığı ve gerektiğinde diğer tüm kolluk örgütleri aracılığıyla yerine getirir ve lüzum halinde Bakanlar Kurulu kararıyla ordu kuvvetlerinden yararlanır.

Görüldüğü üzere, Türk Polis Örgütü'nün resmi adı "Emniyet Genel Müdürlüğü"dür. Emniyet Genel Müdürlüğü İçişleri Bakanlığı'na bağlıdır.

Sözü edilen kanunun 16-22. maddelerinde, örgütün merkez ve taşra kuruluşları belirtilmiştir. Merkez örgütü; Genel müdür yardımcılıkları, Teftiş Kurulu Başkanlığı, Dört Daire Başkanlığı, Hukuk İşleri Müdürlüğü, Önemli İşler Müdürlüğü, Arşiv Müdürlüğü ve Tercüme Bürosu ile daire başkanlıklarına bağlı dokuz şube müdürlüğü ve bürolardan oluşmaktadır (Md. 16). İllerde Emniyet Müdürlükleri, ilçelerde emniyet amirlikleri ya da emniyet komiserlikleri bulunur. Bucak, iskele ve istasyonlarda emniyet komiserlikleri kurulabilir. Emniyet Müdürlükleri'nde; müdür yardımcıları, şube müdürleri ya da şube şefleri, emniyet amirliklerinde; şube şefleri görevlendirilir (Md. 17).

Emniyet Genel Müdürlüğü'nün belirtilen bu merkez ve taşra kuruluşları, yasanın çıkarıldığı 1937 yılına göredir. O yıldan bu yana, polisin görev alanlarındaki hızlı nüfus artışı, kentleşme, sanayileşme, yoğun trafik ve toplumsal olaylar nedeniyle artan hizmetler karşısında, yasanın öngördüğü kuruluşlar yetersiz kalmış, yeni birimlerin kurulması ve örgütün genişletilmesi gerekmiştir. Sonuç olarak, 1937 yılının merkez kuruluşunun dört dairesi, yirmi üçe, dokuz şubesi altmış dörde çıkarılmıştır. Ancak, tüm bu gelişmeler kuruluş kanununda herhangi bir değişiklik yapılmadan gerçekleştirilmiştir.

A) Merkez Kuruluşu - Emniyet Genel Müdürlüğü Merkez Kuruluşu, bir genel müdürün yönetiminde, genel müdür yardımcıları, polis Teftiş ve Denetleme Kurulu Başkanlığı, - Araştırma Planlama Koordinasyon ve Tetkik Kurulu Başkanlığı, Daire Başkanlıkları, Genel Sekreterlik ve Özel Kalem Müdürlüğü'nden oluşmaktadır. Daire Başkanlıkları'ndan bir kısmı, polisin işlerini yerine getirmede, polisiye hizmetlerin yürütülmesinde planlama, koordinasyon, organizasyon ve haberleşme görevini yaparlar, diğer kısmı; bu işlerin yapılmasında destek hizmeti görürler. Daire Başkanlıklarının adları ve görevleri şöyledir:

İstihbarat Daire Başkanlığı: Devletin şahsiyetine karşı işlenebilecek suçlarla ilgili konularda haberalma işlerini yürütür.

Dış İlişkiler Daire Başkanlığı: Ülkemizle diğer ülkeler arasında teknik konularda işbirliğini düzenler, yurtdışı güvenlik hizmetlerini yürütür, ülke dışındaki terör eylemleriyle ilgili görev yapar.

Güvenlik Daire Başkanlığı: Azınlıklarla ilgili işlemleri yürütme, bölücü ve bölgeci olduğu ileri sürülen eylemlerle ve anayasa dışı siyasal akımlarla mücadele, güvenlik soruşturması yapma, üst düzey devlet yöneticilerini koruma, dernek sendika ve siyasal parti işlemlerini yürütme, her türlü toplu hareketleri izleme, film ve senaryoları, iç ve dış yayınları izleme görevlerini düzenler.

Yabancılar Hudut İltica Daire Başkanlığı: Yabancıların ikâmet ve seyahat işlemlerini yürütme, vize işlemlerini yapma, yabancılara çalışma izni verme, yabancı ülkelerle yapılmış sözleşmelerle ilgili işleri yapma, vatandaşlığa alma ve vatandaşlıktan çıkarma, pasaport işlemlerini yürütme, yurtdışına çıkışları sınırlama, kara deniz ve hava giriş-

çıkış kapılarının açılması ve kapatılması, sınır anlaşmazlıklarını çözümleme, suçluların geri verilmesi, mülteci ve göçmen işlemlerini yürütme görevlerini yerine getirir.

Ana Komuta Kontrol Merkezi Daire Başkanlığı: Önemli polisiye olaylara ilişkin bilgileri anında toplamak, ilgililere bildirmek, yetkililerin bu olaylar konusundaki emirlerini görevlilere iletmek, olayların seyrini izlemek, önlemler önermek, personel ve araç durumunu belirten istatistiksel bilgiler hazırlamakla görevlidir.

Asayiş Daire Başkanlığı: Önleyici ve adli kolluk hizmetlerini düzenleme, sanıkların yakalanmalarını sağlama, suç istatistikleri ve dosyaları hazırlama, parmak izi alma ve bazı kanunların uygulamalarını sağlama görevlerini yürütür.

Kaçakçılık İstihbarat Harekât Daire Başkanlığı: Her tür kaçakçılık eylemleriyle mücadele, uyuşturucu madde kaçakçılığını, kullanımını, ticaretini önleme, silah ve mermi kaçakçılığına ve ticaretine engel olma görevlerini yapar.

Kriminel Polis Laboratuvar Daire Başkanlığı: Ateşli silahların suçla ilgisinin saptanması, her tür sahtecilik eylemlerinin ortaya çıkarılması, patlayıcı maddelerin ve her çeşit suç kanıtlarının incelenmesi, adli makamlarca istenilen konularda düşünce bildirilmesi hizmetlerini yürütür.

Trafik Uygulama Daire Başkanlığı: Kent içi ve kent dışı yollarda trafiğin düzenlenmesi, yönetilmesi ve denetlenmesi görevlerini yapar.

Trafik Destek Daire Başkanlığı: Trafikle ilgili araştırma ve yayın yapmak, belge ve bilgi toplamak, hukuksal düzenleme hazırlamak, trafik eğitimini gerçekleştirmekle görevlidir.

Personel Daire Başkanlığı: Mesleğe alma, ata-

ma, yer değiştirme, yükselme, ödüllendirme, kadro planlaması yapma, görevlilerin sicil dosyalarını tutma, izne ayrılma, istifa etme, emekli olma gibi, örgüt mensuplarının özlük işlemlerini yürütür.

Sağlık İşleri Daire Başkanlığı: Örgüte alınacak kimselerin sağlık raporlarının incelenmesi, örgüt mensuplarının sağlık durumlarının izlenmesi ve tedavilerinin yapılması görevlerini yürütür.

Eğitim Daire Başkanlığı: Örgüt mensuplarının eğitim plânlarını hazırlar, eğitim kurumlarının destek hizmetlerini yürütür.

Kontrolörlük Daire Başkanlığı: Örgüt bütçesinin hazırlanması, bütçedeki ödeneklerin dağıtılması ve harcamaların yapılması görevlerini yürütür.

Tedarik Daire Başkanlığı: Örgüt gereksinmesi eşyaların satın alınması ve sağlanması hizmetlerini yürütür.

İkmal ve Bakım Daire Başkanlığı: Örgüt araç ve malzemelerini saklama, depolama ve dağıtma işlemlerini yapar.

Bilgi İşlem Merkezi Daire Başkanlığı: Örgüt arşivinin bilgisayara kayıt işlemlerini yürütür.

İnşaat Emlâk Daire Başkanlığı: Örgüte gerekli arsa binaları sağlama görevini yapar.

Muhabere Elektronik Daire Başkanlığı: Örgüt birimleri arasında telefon, telsiz ve teleksle haberleşmeyi sağlar.

Havacılık Daire Başkanlığı: Hava taşıma araçlarının polis hizmetlerinde kullanılması görevini yürütür.

Hukuk İşleri Daire Başkanlığı: Örgütün hukuk danışmanlığı, disiplin suçu işleyen örgüt mensuplarının cezalandırılması, hukuksal düzenlemeler hazırlanması hizmetlerini yapar.

Arşiv ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı: Ör-

gütle ilgili belgeleri dosyalama, gelen evrakı ilgili birimlere dağıtma, gidecek yazıları sevketme işlerini yapar.

İdari Hizmetler Daire Başkanlığı: Örgüt bina ve araçlarının korunması ve temizliğiyle ulaştırma protokol hizmetlerini yürütür.

B) Taşra Kuruluşları - Emniyet Genel Müdürlüğü'nün illerde, ilçelerde, diğer yerleşim yerlerinde ve bazı hudut kapılarında kuruluşları bulunmaktadır. Bunlardan başka, son zamanlarda bölgesel kuruluşlara da gidilmiştir. Kuruluş biçimlerinin saptanmasında; hizmet alanının nüfusu, iş hacmi, polisiye hizmetlere duyulan gereksinme, sosyal ve ekonomik durum, işlenen suçların niteliği, ölçü olarak alınmıştır.

a) Bölgesel Kuruluşlar - Polisiye hizmetlerin yürütülmesinde zaman kaybını önleme bakımından, merkezde kurulmuş bazı birimlerin benzerlerinin bölgelerde de kurulması plânlanmış ve Bölge Polis Kriminel Laboratuvarları, Bölge Polis Polikliniki, Bölge Araç Bakım Onarım Kademeleri, Bölge Muhabere Amirlikleri ve Bölge Polis Hava Birlikleri kurulması öngörülmüştür.

b) İl Emniyet Müdürlükleri - Emniyet Genel Müdürlüğü'nün il kuruluşunun adı "Emniyet Müdürlüğü"dür. Emniyet Müdürlükleri standart kadrolarının saptanması bakımından dört gruba ayrılmış, aynı gruba giren emniyet müdürlükleri benzer biçimde örgütlendirilmiştir. Örneğin, (B) tipi il emniyet müdürlüğü, bir emniyet müdürü yönetiminde iki müdür yardımcısı; siyasi, pasaport, asayiş, silâh ve mühimmat kaçakçılığı, narkotik, mali, hava limanı koruma, deniz, trafik, bölge trafik, çevik kuvvet, personel, eğitim, lojistik, istihbarat şube müdürlüklerinden ve bürolardan oluşturulmuştur.

İl emniyet müdürlükleri, il merkezlerinin genel güvenlik ve esenliğini sağlamakla görevlidirler. Şubelerin görevleri, merkez kuruluşundaki dairelerin görevlerine koşut olarak düzenlenmiştir.

c) İlçe Emniyet Müdürlükleri ve Emniyet Amirlikleri - Emniyet Genel Müdürlüğü'nün ilçe kuruluşu "Emniyet Amirliği"dir. Ancak büyük ilçelerde "Emniyet Müdürlüğü" oluşturulmuştur.

İlçe kuruluşları, ilçenin polis bölgesinde güvenlik ve esenliği sağlamak üzere, il kuruluşlarına benzer ve onun küçük bir modeli biçiminde örgütlendirilmiştir.

d) Polis Karakolları - Polisin genel güvenlik ve kamu düzenini sağlamakla görevli olduğu yerlerde, bölgenin büyüklüğüne, sosyal ve ekonomik durumuna, nüfus yapısına, azlık ya da çokluğuna, halkın eğitimlerine göre bir ya da birkaç karakol kurulur. Bir bölgede birden fazla karakol varsa bunlar polis merkezlerine bağlanır. Karakol ve merkezler bulundukları yerlerin kuruluşuna göre, emniyet müdürlüğüne, emniyet amirliğine ya da emniyet komiserliğine bağlı olarak hizmet görürler. Karakol ve merkezleri komiser sınıfından bir amir yönetir. Polise verilmiş görevlerin tümünü yapmakla yükümlü bir karakol mevcudu beş personelden aşağı olamaz.

Karakollar polise verilmiş görevlerin hemen hemen tümünü yapmakla yükümlüdürler. Özellikle polisin, yardım edici, huzur ve düzen sağlayıcı görevleriyle, hazırlık soruşturması yapma hizmetlerini yürütürler. Polisiye olaylara önce karakol elkoyar. Olay, gerekiyorsa niteliğine göre ilgili şubeye bildirilir.

Karakollar, idari ve adli kısımlara ayrılmıştır. Ancak, adli hizmetler idari hizmetlerle birlikte yü-

rütüldüğünden, kesin bir görev ayırımı yapılamamıştır. Son zamanlarda, karakol kuruluşlarında da standartlaşmaya gidilmiş ve iki tip karakol kuruluşuna yönelinmiştir.

5. Polis Örgütünde Eğitim - Polis örgütünde eğitim; örgüte alınacak personele hizmet öncesi mesleki bilgi, beceri ve davranışların kazandırılması, mesleğe uyumlarının sağlanması; personele kazandırılacak bu niteliklerin hizmet içinde geliştirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması; hizmetin gerektirdiği konularda uzman personel ve üst düzey yöneticilerinin yetiştirilmesi için yapılmaktadır.

A) Polis Memurlarının Yetiştirilmesi - Polis örgütünün memur gereksinmesi, ilgili yasalarda belirlenen nitelikleri taşıyan lise mezunları arasından sınavla seçilerek karşılanır. Örgüte ilk kez alınan memurlar, polis okullarında belli bir süre hizmet öncesi temel eğitime tabi tutulurlar. Bu eğitimi başarıyla tamamlayanlar kadrolara polis memuru olarak atanırlar.

B) Orta Kademe Amirlerin Yetiştirilmesi - Örgütün orta kademe amir gereksinmesi, Polis Akademisi'nden mezun olan, en az dört yıl sürekli bir yüksek öğrenim kurumunu bitiren ya da kadrolarda görevli polis memuru iken açılan orta kademe amir kursunu başarıyla tamamlayan kimselerin komiser yardımcısı, rütbesine ve daha üst rütbelere yükseltilmeleriyle karşılanır.

C) Üst Kademe Amirlerin Yetiştirilmesi - Polis Örgütü'nün üst kademe yöneticilerinin asıl kaynağı Polis Akademisi'dir. Örgütün, yüksek öğrenim görmüş amir sınıfı personelinin yaklaşık yüzde 85'i bu okul mezunudur. Polis Akademisi'ni bitirenler komiser yardımcısı olurlar ve diğer rütbelerden geçmek suretiyle Emniyet Müdürü rütbesine yükse-

lebilirler.

Dört yıllık yüksek öğrenim mezunları da aynı koşullarla Emniyet Müdürü olabilirler. Ancak kaymakamlar doğrudan emniyet müdürlüğüne atanabilmekteler.

D) Meslekiçi Eğitim Kursları - Örgüte alınırken kazandırılan temel bilgi ve becerilerin yenilenmesi, bazı hizmetler için gerekli olan uzman personel yetiştirilmesi, değişme ve gelişmelere uyum sağlanabilmesi için, meslekiçi eğitim ve uzmanlık kuralları düzenlenmektedir.

E) Eğitim Kurumları - Polis örgütünün eğitim etkinlikleri aşağıda yazılı kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Polis Koleji: Polis Akademisi'ne kaynak oluşturacak öğrencileri yetiştirmek üzere kurulmuştur. Yabancı dil ağırlıklı modern fen programı uygulayan lise düzeyindedir. Eğitim süresi, bir yılı hazırlık 3 yılı olağan lise programı olmak üzere 4 yıldır. Üniformalı ve parasız yatılıdır. Mezunları örgüte zorunlu hizmetle yükümlüdür. Ortaokul mezunlarından sınavla öğrenci alınır.

Polis Akademisi: Polis örgütüne orta ve üst kademe yöneticiler yetiştirmek üzere 3087 sayılı Polis Yüksek Öğretim Kanunu ile kurulmuştur. Daha önce 1937 yılında kurulan ve 1984 yılına kadar aynı amaca hizmet eden Polis Enstitüsü'nün devamı niteliğindedir. Akademinin öğrenim süresi 4 yıldır. Öğrenci kaynağı polis koleji ile lise ve dengi okul mezunlarıdır. Bunlar Akademi'ye sınavla alınırlar.

Polis Eğitim Merkezleri ve Polis Okulları: Hizmet öncesi temel eğitim ya da hizmetiçi uzmanlık eğitimi vermek üzere açılmıştır. Genellikle, hizmet öncesi eğitim polis okullarında, uzmanlık eğitimi ve diğer kurslar polis eğitim merkezlerinde yapılmak-

tadır. Polis okullarında eğitim süresi 8 aydır. Bunun, 4 aylık bölümü temel eğitim, 5 aylık bölümü branş eğitimidir.

Yabancı Diller Eğitim Merkezi: Örgüte yabancı dil bilen personel yetiştirmek üzere açılmıştır.

Ulaştırma Eğitim Merkezi: Örgüt hizmetlerine verilmiş motorlu araçları kullanacak personel yetiştirmek amacıyla kurulmuştur.

6. Polis Örgütünde Disiplin - Polisiye hizmetlerin niteliği, polis örgütünde güçlü bir disiplini; örgütün görevini, yapısını, işleyişini ve özellikle örgüt personelinin davranışlarını düzenleyen kuralların sürekli ve aksaksız işlerliğini gerektirir. Bu nedenle, Türk Polis Örgütü'nde disipline özel bir önem verilmeye çalışılır.

Polis örgütünde disiplinle ilgili yasal düzenlemeler, genellikle, Türk Silâhlı Kuvvetleri örnek alınarak hazırlanmıştır. Örgüt personelinin statüleri bellidir. Memur ya da amirdir. Memursa "kıdem"ine, amirse "Rütbe ve kıdem"ine önem verilir. Rütbe ve kıdem, örgütteki hizmet süresine ve ilgili personelin "sicil"ine göre belirlenir.

Polis örgütü "Emniyet Hizmetleri Sınıfı" personelinin rütbeleri şunlardır: Polis memuru, komiser yardımcısı, komiser, başkomiser, emniyet amiri ve emniyet müdürü. Ayrıca, emniyet müdürleri de derecelere ayrılmıştır. Üst rütbelere geçişlerin, bulunulan rütbede belli süre hizmet etme ve iyi sicil alma gibi koşulları bulunmaktadır. Daha üst rütbelere geçiş için, ayrıca yüksek öğrenim görmüş olma şartı aranır.

Polis örgütü personeline yasaklanan tutum ve davranışlar, "Emniyet Örgütü Disiplin Tüzüğü"nde gösterilmiştir. Bu tüzük hükümlerine aykırı hareket edenler, yine aynı tüzükte belirtilen disiplin ce-

zalarıyla cezalandırılırlar. Polis örgütü mensupları için konulmuş disiplin cezaları, diğer devlet memurlarınınkine göre, oldukça ağırdır.

Polis örgütü mensuplarına verilecek disiplin cezaları "İl Polis Disiplin Kurulu", "Merkez Disiplin Kurulu" ya da "Yüksek Disiplin Kurulu" tarafından tayin edilir. Kurulların dışında; İçişleri Bakanı, Emniyet Genel Müdürü, Valiler, il emniyet müdürleri ve diğer bazı amirler, polis örgütü personeline doğrudan disiplin cezası vermeye yetkilidirler.

İKİNCİ BÖLÜM
KİŞİ HAKLARI

I. İnsan Hakları ve Kişi Hakları Kavramları

İnsan Hakları: Kişilerin, siyasi iktidar karşısında cins, ırk, din, yaş, tabiiyyet, düşünce farkı gözetilmeksizin eşit oldukları ve insan olmak sıfatı ile doğuştan, devredilemez doğal birtakım haklara sahip oldukları kabul edilmektedir. Bu eşitliğe ve doğal haklara insan hakları adı verilmektedir (6/1777)*.

Kişi Hakları: İnsan kişiliğine bağlı doğuştan, dokunulmaz, devredilemez haklardır.

İnsan hakları, kişi hakları ile birlikte diğer siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik hakları da kapsar.

II. İnsan Haklarının Kavramsal Olarak Gelişmesi

İnsan, toplumsal bir varlıktır. Toplumsal yaşamda insan ve toplumun karşılıklı etkileşimleri, yönetenler için birtakım yetkiler yaratırken yönetilenler için de, toplumsal düzen tarafından güvence altına alınan, bazı haklar ortaya çıkarmıştır. Toplumsal düzenin temelinde bu hak ve yetkiler denge-

(*) İlk sayılar kitabın sonundaki notlara, ikinci sayılar notta sözü edilen kitaptaki sayfa numarasına gönderme yapmaktadır.

si yatmaktadır (1/2). Bu ikisi arasındaki dengeyi korumak, demokratik toplumların asırlar boyu amacı olmuştur (2/198). Demokrasi, öncelikle özgürlükler ve doğal haklar rejimidir (3/71). Hak ve özgürlük bir hukuki gerçeğin iki yönüdür. Özgürlük bir haktır ve hak özgürlükle gerçekleşir; biri olmadan diğeri olmaz. Haklar ve özgürlükler, kaynağını insanın insan olma niteliğinde bulur.

İnsanın kişiliğine bağlı, ondan ayrılmaz, dokunulamaz ve devredilemez. İnsanların doğuştan özgür kabul edilmesi, devletin özgürlükleri ortadan kaldıramayacağı ve gereksiz olarak kısıtlayamayacağını / sınırlayamayacağını ortaya çıkarmıştır. Amerikan ve Fransız İnsan Hakları Bildirileri de bunu aynen kabul etmişlerdir (1/2-3).

Özgür insanın hakları, toplumun hukuk düzeni tarafından belirlenirler ve güvence altına alınırlar. Siyasal iktidarların başlıca işlevi, bu haklara ve özgürlüklere zarar vermeyecek biçimde düzenleme yapmaktan ibarettir. Devlet bu hakları ortadan kaldıramaz ve onlara dokunamaz (1/3-4).

İnsanlığın tarihsel gelişmesine paralel olarak, insan hakları gelişmiş ve genişlemiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, yapılan yoğun çalışmalar ve işbirliği sonucu insan hakları, insanlığın ortak malı/ürünü olarak uluslararası belgelere, ulusların anayasalarına ve yasalarına geçmişlerdirler. 1215'-in Magna Carta'sından 1953'de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin kabulüne kadar geçen büyük zaman diliminde, insan hakları ve özgürlükleri kavramının kapsamı oldukça genişlemiş; doğal ve klasik kişi hakları kategorisine yenileri katılmış ve özellikle, ekonomik, sosyal ve kültürel hak ve özgürlüklerin çerçevesi sürekli genişleme, gelişme ve yaşama geçme göstermiştir (1/4-12).

III. İnsan Haklarının Devlete Karşı Korunması

Devlet yapay bir varlıktır. Her işi yürüten baş, yargılayan kudret O'dur. Hiçbir sınır tanımaz, kişiyi, ülkeyi, bilgiyi... her şeyi o yönetir, toplum adına o konuşur. İnsan, bir defa onu yarattıktan şonra, ona sarılmaktan başka yol bulamamıştır.

"İlk Çağ'da insan yalnız devletin malı iken, Orta Çağ'da insanın devlet ve kilise gibi iki efendisi ortaya çıkmıştır" (4/58). Toplumsal yaşama geçen insanlığın barış ve güven içinde yaşaması için bir toplumsal düzene ihtiyacı vardır. Bu toplumsal düzeni ve barışı sağlayacak olan devlettir. İnsan, haklarını ve özgürlüklerini elde etmek için, onları çiğneyenlere karşı savaşmıştır. İnsan hakları ve özgürlükleri, yine insanların kendileri tarafından, onların kurduğu devlet/devletler tarafından devletin başına şu veya bu yolla geçmiş diktatörler ya da demokratik yollarla siyasi iktidara gelmiş yöneticiler tarafından ihlal edilmiştir. İnsan hakları en çok devlet tarafından çiğnenmiş, ihlal edilmiştir. Bu nedenle, ilk özgürlük mücadelesi, iktidarın, devlet iktidarının sınırlanmasına yönelik olarak yapılmıştır. Siyasi iktidarın özgürlükle sınırlanmasını başaran ilk ülke İngiltere olmuştur (1/6-8).

IV. İnsan Haklarının Tarihçesi

Demokratik toplumlarda polislerin, keyfi otoriteye karşı insanın özgürlüğe, kişi haklarının kullanılmasına, insan haklarının tanınmasına olan tutkusunun nasıl ortaya çıktığını bilmeleri büyük önem taşımaktadır (5/I). 1215'de imzalanan Magna Carta, İngiltere Kralı ile Baronlar arasında karşı-

lıklı yetki ve görevleri belirlemiştir. Bu belge, vatandaşların özgürlüklerini belirlemekten çok toplum güçleri arasında bir denge kurmuştur. Kralın sonsuz olan yetkileri/iktidarı din adamları ve halk adına sınırlanmıştır (I/8). Vatandaşlar hakları ve özgürlükleri açışından, Magna Carta'nın 39. maddesi, yine de çok önemli kurallar getirmiştir:

"Özgür hiç kimse kendi benzerleri tarafından ülke kanunlarına göre yasal bir şekilde muhakeme edilip hüküm giymeden tutuklanmayacak veya hapsedilmeyecek veya mal ve mülkünden yoksun bırakılmayacak veya kanun dışı ilan edilmeyecek, veya sürgün edilmeyecek veya hangi şekilde olursa olsun zarara uğratılmayacaktır..."

O tarihten itibaren hukukun üstünlüğü ilkesi birçok ülkede ve özgür dünyanın/demokratik toplumların hepsinde yerleşmeye başlamıştır. Polisler, her türlü keyfi davranışların kendileri için yasaklanmış olduğu sonucunu bu ilkeden bugün bile çıkarabilirler (5/I).

1628 tarihli Petition of Rights, parlamento tarafından kabul edilen bir yasa olmadıkça hiç kimseden para, vergi alınamayacağını, savunması alınmadan hiç kimsenin tutuklanmayacağını hükme bağlamıştır.

1679 tarihli Habeas Corpus Act, 1689 Bill of Rights, 1701 tarihli Act of Settlement gibi İngiliz belgelerinin ortak yanı, kralın tacına saygı duyulmasını sağlamak yanında, İngiliz vatandaşlarının bütün kurumlar karşısında korunmasını sağlamış olmalarıdır. Böylece, siyasi iktidar din ve ahlak kuralları yanında hak ve özgürlük kavramlarıyla da sınırlandırılmıştır (I/8).

Sözkonusu belgelerle, başı sıkışan herkese yargıca başvurma hakkı tanınmış, bu tanıma bir özlem

olarak kalmamış, hayata geçirilerek kullanılmış, yararlanılmış, yaşanmıştır. Kanuna aykırı olarak tutuklanmış olan kişiler, başvurmaları halinde, derhal serbest bırakılmışlardır. Hatta tutuklama kanuna uygun olsa bile mahkeme önüne çıkma gününün saptanması için yapılan başvurular, göz altında kalma sürelerinin uzamasını önlemiştir (I/8:5/2). Gerek Bill of Rights ve gerekse Habeas Corpus belgeleri, 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ve Anayasası'nı, hem de 1789 ve 1793 Fransa İnsan Hakları Bildirisi'ni etkilemiştir. Böylece insan haklarının uluslararası boyutları ulusal yasalarda yeralmaya başlamıştır. İnsan haklarının kökü doğal hukuka dayandırılmıştır (I/8).

Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'ne göre, "İnsanlar eşit yaratılmıştır; yaratıcı tarafından kendilerinden ayrılmaz bazı haklarla donatılmışlardır; bunlar arasında yaşama hakkı, özgürlük ve mutluluğunu arama hakları vardır.

Fransız Bildirisi ise, "İnsanın doğal ve devredilmez haklarından", kanun önünde eşitlikten, kanunsuz tutuklamalara karşı garantiden, aksi kanıtlanıncaya kadar herkesin masum olduğu ilkesinden, fikir özgürlüğünden, düşünceleri açıklama özgürlüğünden ve mülkiyet hakkından sözetmektedir (5/2). Böylece, bildiriler insanı evrensel olarak ele almış, özgürlük, mülkiyet, güvenlik, ... gibi kavramların bütün siyasi toplumlarda her insanın hakkı olduğu ileri sürülmüştür. Bu, insan olmanın doğal bir sonucudur. Başkalarına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmek özgürlüktür. İnsan hakları, insanın insan olması nedeniyle vardır. Bu nedenle, bu haklar devlet veya herhangi bir otorite tarafından verilmemiştir. Sonuçta da devlet bu hakları yaratmaz, sadece ortaya koyar. Devletin temel amacı/işlevi bu

hakları korumaktır. Onları çiğnememek için gereken özeni göstermek zorundadır (I/9).

Her ne kadar 17. ve 18. yüzyıllarda kişisel haklar ve özgürlükler alanlarında küçünsenmeyecek gelişmeler kaydedilmiş ve 19. yüzyılda bu konularda yeni fikirler, dünyanın birçok yöresinde yayılmaya başlamış ise de, insan haklarının uluslararası bir boyuta ulaşması, bu hakların en korkunç biçimde ve bütün dünyanın gözleri önünde çiğnendiğinin görüldüğü, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur (5/3).

1945'de Birleşmiş Milletler Örgütü kurulmuş ve Birleşmiş Milletler Sözleşmesini imzalayan devletler insanlığa ve insan haklarına yapılan saldırıların önlenmesi amacıyla tüm ulusların benimseyeceği kuralların saptanması için yoğun bir çaba içine girmişlerdir. Bunun sonucu olarak, 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından İnsan Hakları Evrensel Bildirisi kabul edilmiştir.

V. İnsan Hakları EvrenselBildirisi

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, devletler için bağlayıcı ve yaptırım gücüne sahip değildir. Bildiride birçok haklar ve özgürlükler sayılmış. Ancak, onu imzalayıp tanıyan devletlere, hukuki açıdan bağlayıcı nitelikte bir yükümlülük getirilmemiştir. Adından da anlaşılacağı üzere, bir anlaşma değil bir bildiridir / bir Birleşmiş Milletler Kararı'dır, bir ideal haklar listesidir (I/23:5/3).

İnsan Hakları Bildirisi kapsam itibariyle, bir başlangıç ile otuz maddeden oluşmuştur: Amerikan ve Fransız Devrimlerinden bu yana savunulan ve insan haklarıyla ilgili belgelerin ve demokratik anayasaların hemen hepsinde yeralan klasik kişi,

temel hak ve özgürlükleri ile ekonomik ve sosyal hak ve özgürlüklerin bir sentezi denebilir. Klasik kişi hak ve özgürlüklerinin, çağdaş, ekonomik ve sosyal hak ve özgürlükleriyle bütünleştirilmedikçe, insanın refah ve mutluluğunun sağlanamayacağı evrensel olarak açıklanmıştır (I/19-20).

Bildirinin birinci maddesi "tüm insanların özgür, onur ve hakları bakımından eşit" olduğunu, ikinci maddesi ise, "ırk, renk, cins, dil, din, siyasal ya da farklı bir fikir, ulusal ya da sosyal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü ayrımı gözetmeksizin bildiride belirtilen tüm hak ve özgürlüklerden yararlanma hakkı "bulunduğunu, ister bağımsız ya da bağımlı bir ülkede olsun, bir kimsenin siyasal, hukuksal ya da uluslararası statüsüne dayanarak hiçbir ayrım gözetilmeyeceğini vurgulamıştır (I/20). Kısaca birinci maddede insan haklarının evrenselliği, ikinci maddede de bildiride yeralan haklardan ayrım yapılmadan herkesin yararlanabileceği şart koşulmuştur. Bildiride sözü edilen bu hakların altında yatan temel ilke, bildirinin "insanlık ailesinin her ferdinin karakterini oluşturan insanlık onurunun ve onların eşit ve ayrılmaz haklarının" tanınmasıyla başlayan giriş kısmında yeralmıştır (5/4).

Bildirinin 3-21 maddelerinde klasik haklar ve özgürlükler olarak adlandırılan kişisel haklar ve özgürlükler ile siyasal haklar ve özgürlükler yeralmıştır (I/21-22:5/95-99:7/12-16):

Yaşama hakkı, özgürlüğü ve kişi güvenliği (m.3).

Kölelik ve kulluk ile köle ticareti yasağı (m.4).

İşkence ve zalimce onur kırıcı davranış yasaktır (m.5).

Yasa önünde herkese kişilik tanınmıştır (m. 6).

Yasa önünde herkes eşittir ve eşit korunur (m. 7).

Hakkı çiğnenen herkesin yargıya başvurma hakkı vardır (m. 8).

Hiç kimse keyfi olarak tutuklanamaz, alıkonamaz, sürülemez (9).

Herkes, hak ve yükümlülükleri belirlenirken ve kendisine bir suç yüklenirken, bağımsız mahkemede yargılanma hakkına sahiptir (m. 10).

Suçluluğu kanıtlanıncaya kadar herkes masumdur, yasaların suç saymadığı bir eylemden dolayı ceza verilemez, suç için yasanın belirlediği cezadan daha ağır ceza verilemez (m. 11).

Herkesin özel yaşamı, ailesi, konutu ve haberleşmesi gizlidir, dokunulamaz (m. 12).

Herkes seyahat ve yerleşme özgürlüğüne, ülkeden ayrılma ve dönme hakkına sahiptir (m. 13).

Adi suçlar ve Birleşmiş Milletler ilkelerine aykırı eylemler hariç herkes, zulme karşı başka ülkelere sığınma hakkına sahiptir (m. 14).

Her ferdin bir vatandaşlığa hakkı vardır. Kimse keyfi olarak vatandaşlığından veya vatandaşlığını değiştirmekten alıkonamaz (m. 15).

Aile toplumun temelidir. Devlet tarafından korunur. Hiçbir ayrım yapılmaksızın evlilik çağına varan kadın ve erkek herkes aile kurma hakkına sahiptir (m. 16).

Herkesin mülkiyet hakkı vardır. Hiç kimse keyfi olarak mal ve mülkünden mahrum edilemez (17).

Herkesin fikir, vicdan ve din özgürlüğü hakkı vardır (m. 18).

Herkesin düşüncelerini açıklama, alma ve yayma hakkı vardır (m. 19).

Herkes toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir ve hiç kimse bir derneğe üye olmaya zorlanamaz (m. 20).

Herkesin, özgürce, ülke yönetimine katılma, kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma, demokratik yöntemler içinde seçme ve seçilme hakkı vardır (m. 21).

Bildirinin 22-28 maddelerinde, insanı toplum içinde insanca yaşatacak ve onu ihtiyaçlarının esaretinden kurtaracak ekonomik, sosyal ve kültürel hakları açıklanmıştır. Evrensel ve çağdaş nitelikli bu hak ve özgürlükler şunlardır (I/22):

Herkesin sosyal güvenlik hakkı vardır (m. 22).

Herkesin çalışma ve sözleşme özgürlüğü, insani şartlar altında çalışma hakkı, eşit işe eşit ücret alma hakkı, çalışan herkesin insanca yaşamayı bağlayacak düzeyde ücret alma hakkı, sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkı vardır (m. 23).

Herkesin dinlenme, çalışma süresinin makul olmasını isteme ve ücretli tatil yapma hakkı vardır (m. 24).

Herkes refah içinde, beslenme, tıbbi bakım hakkına sahiptir. Herkesin işsizlik, hastalık, dulluk ve yaşlılık durumunda güvenlik hakkı vardır. Ana ve çocukların özel korunma hakkı vardır (m. 25).

Her şahsın eğitim hakkı vardır. İlköğretim parasız ve zorunludur. Teknik ve mesleki öğretimden herkes yararlanmalıdır. Yüksek öğretim, yeteneklerine göre herkese tam eşitlikte açık olmalıdır (m. 26).

Herkes bilim, yazın, sanat ve kültürel etkinliklere özgürce katılmak ve bunlardan yararlanmak hakkına sahiptir. Herkesin sahip olduğu bilim, edebiyat veya sanat eserlerinden dolayı maddi ve manevi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır (m. 27).

Bildirinin 28. maddesi, bu bildiride belirtilen hak ve özgürlüklerin tam olarak uygulanmasını sağlayacak ulusal ve uluslararası bir düzene hakkı olduğunu vurgulamıştır.

Bildirinin son iki maddesi (29 ve 30), hakların ve özgürlüklerin düzenlenmesi ve kullanılmasıyla ilgili hükümlere yer vermiştir. 29. maddede, öncelikle hak ve özgürlüklerin yanında, kişilerin toplumu karşı ödevlerinin de olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, hak ve özgürlüklerin sınırı, sınırlama nedenleri ve nasıl sınırlanacağı belirtilmiştir. Hak ve özgürlüklerin, başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak, kamu düzenini korumak amaçlarıyla ancak kanunla sınırlanabileceğini, bildiride belirtilen hak ve özgürlüklerin Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamayacağı ifade edilmiştir. Otuzuncu madde de, bildirideki hiçbir hükmün, açıklanan hak ve özgürlüklerden hiçbirinin yok edilmesi amacıyla kullanılamayacağını belirtmiştir.

Bildirinin ikinci ve üçüncü kısımları, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1966 tarihli toplantısında iki sözleşme halinde kabul edilmiştir (5/3, 102-114, 115-136):

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (3 Ocak 1976'da yürürlüğe girmiştir).

Medeni (Kişisel) ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (23 Mart 1976'da yürürlüğe girmiştir).

Evrensel bildirinin kabulünden bu yana gerek Genel Kurul, gerekse Birleşmiş Milletler'in diğer düzenleyici organları tarafından insan haklarını daha etkin biçimde yaymak ve korumak amacıyla, çok sayıda bildiri, tavsiye ve sözleşmeler kabul edilmiştir. Bunlar arasında polis açısından en önemli olanı da "Her Çeşit Irk Ayrımının Ortadan Kaldırılmasına Dair Uluslararası Sözleşme'dir ve 1969'da yürürlüğe girmiştir (5/4, 142-158). Sözleşmeye taraf

olan devletler ırk ayrımının her şeklini kaldıran ve azınlıkların eşit şekilde ve tam olarak insan hakları ve temel özgürlüklerinden yararlanmalarını garanti eden bir politika izleyeceklerini taahhüt etmişlerdir.

Dünya ölçeğinde insan haklarını korumak için harcanan bu çabalar kuşkusuz çok önemlidir. Ancak, insan hakları konusunda en yüksek ahlaki normlar, Avrupa Devletlerinin bir insan hakları bildirisini ve o hakları koruyacak bir mekanizmanın kurulmasını kabul etmeleriyle belirlenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak bilinen, İNSAN HAKLARI VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLERİN KORUNMASI SÖZLEŞMESİ'nin varlığı ve özünün üye devletlerin polisleri tarafından bilinmesi çok önemlidir (5/4-5, 158-176). Bu sözleşme 1953'de yürürlüğe girmiştir.

VI. İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi)

II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'da yaptığı siyasi, sosyal ve ekonomik çöküntü, yeni bir Avrupa'nın kurulması düşüncesine yolaçmış ve Avrupa'nın ilk siyasal kuruluşu olan AVRUPA KONSEYİ 1949 yılında kurulmuş ve bu kuruluşa Türkiye aynı yılda katılmıştır. Avrupa konseyi bünyesinde hazırlanmış olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, insan hak ve özgürlüklerinin ulusal düzeyden uluslararası düzeye geçmesini sağlamış ve bireyi, insan hak ve özgürlüklerinin korunması açısından, uluslararası hukukta hak sahibi yapmıştır. Çünkü sözleşme, insan hak ve özgürlüklerini ulusların yargısal denetim mekanizması ile ortak bir güvenceye bağlamıştır. (1/30-31:8/3).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ndeki hak ve özgürlüklerden, klasik hak ve özgürlükler olan kişisel ve siyasal hak ve özgürlükleri düzenlemiştir. Üzerinde görüş ayrılıkları çıkabilecek, tartışma konusu olabilecek ekonomik, sosyal ve kültürel hak ve özgürlükleri, sözleşmenin kapsamına almamıştır. Sözleşmenin güvence altına aldığı hak ve özgürlükler şunlardır (1/31-33:5/156-177:8/9-11):

Yaşama hakkı (m. 2. AY/17).

İşkence yasağı (m. 3. AY/17-3).

Kölelik,kulluk ve angarya yasağı (m.4. AY/18).

Özgürlük ve kişi güvenliği (m. 5. AY/19).

Bağımsız mahkemelerde adil yargılama hakkı (m. 6. AY/138, 140, 141).

Suç ve cezaların kanuniliği, kanunsuz suç ve ceza olamayacağı (7. AY/38-1).

Özel hayatta aile yaşamına saygı ve konut ve haberleşme özgürlüğü (m. 8. AY/20, 21, 22).

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (m. 9. AY/24, 25).

Düşünceyi açıklama özgürlüğü (m. 10. AY/26).

Toplanma, dernek ve sendika kurma hak ve özgürlüğü (M. 11. AY/33, 34, 51).

Kadın, erkek herkesin evlenme ve aile kurma özgürlüğü (m. 12. AY/41).

Bağımsız mahkemelere başvurarak hak arama özgürlüğü (m. 13. AY/36-40).

Ayrıca sözleşmeye Ek 1. protokolle 1954'de Türkiye tarafından onaylanmıştır.

Mülkiyet hakkı (P. 1: AY/85).

Eğitim ve öğretim hakkı (P. 2: AY/42).

Serbest seçim yapma hakkı (P. 3: AY/67).

Ek 4. Protokolle (Türkiye bu protokole katılmamıştı).

Sözleşmeyle, kişi özgürlüğünün kısıtlanmayacağı (P. 1).

Serbest dolaşım ve konut seçme hakkı (P. 2: AY/23).

Vatandaşların sınır dışı edilmesi ve ülkeye girmelerinin engellenmesi yasağı (P. 3: AY/23/6).

Yabancıların topluca sınırdışı edilme yasağı (P. 4: AY/16).

Ek 6. Protokolle (Türkiye bu protokole katılmamıştı).

Ölüm cezasına mahkûm etme ve yerine getirme yasaklanmıştır.

Ek 7. Protokolle

Yabancıların keyfî olarak sınırdışı edilemeyeceği (P. 1: AY/16).

Bir suçtan mahkûm edilen kimsenin üst mahkemeye başvurma hakkı. (P. 2).

Haksız hüküm giyen kimseye tazminat ödenmesi (P. 3).

Aynı suçtan dolayı yeniden yargılanma yasağı (P. 4).

Evlilikte hak eşitliği (P. 5).

Herkes, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tanıdığı hak ve özgürlüklerden cinsiyet, renk, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da sosyal köken, azınlıktan olma, mülkiyet, doğum ve başka statü ayrımı gözetmeksizin yararlanır (m. 14).

Kimse kendi hak ve özgürlüklerini kullanarak başkalarınınkini ortadan kaldırma hakkına sahip değildir (m. 17).

Sözleşmede, hak ve özgürlüklere izin verilmiş olan kısıtlamalar hiçbir zaman amaç dışında kullanılamaz (m. 18).

Sözleşme, temel hakları belirtmekle kalmamış,

bazı kısıtlamalar da getirmiştir. Sözleşme güvence altına aldığı özgürlüklerin, demokratik bir toplumda, sınırsız olarak kullanılamayacağı ilkesini benimsemiştir. Temel hak ve özgürlükler niteliklerine göre ulusal güvenliğin, ülkenin ekonomik çıkarlarının, kamu sağlığının, genel ahlakın, başkalarının hak ve özgürlüklerinin, ya da kamu düzeninin korunması, suçluluğun önlenmesi gibi nedenlerle kısıtlanabilecektir. Her hakkı düzenleyen madde, aynı zamanda o hakka getirilebilecek özel kısıtlamaları da belirtmiştir.

Sözleşme ayrıca savaş, ya da ulusun varlığını tehdit eden diğer olağan üstü durumlarda, devletlerin sözleşmeden doğan yükümlülüklerinden bir kısmını askıya alabilmelerine olanak sağlamıştır (m. 15). Buna karşın sözleşme, hiçbir devlete, olağanüstü durumlarda bile, kişinin yaşama hakkına saygı gösterme yükümlülüğünden ya da işkence ve kölelik yasağından veya suç ve cezaların hukukiliğinden kurtulma olanağını vermemiştir. Devletler olağanüstü durumlarda bile, bu haklara saygı göstermek zorundadırlar.

Sözleşmenin 17. maddesi ile "Özgürlükleri yoketme özgürlüğü"de yasaklanmıştır. Sözleşmenin 18. maddesi, kısıtlamaların amacı dışında kullanılamayacağını ve 14. maddesinde de sözleşme kurallarının uygulanmasında ayrım yapılmaması öngörülmüştür (8/14).

1. İnsan Hakları ve Özgürlüklerinin Korunması Yolları - Sözleşmeye göre, insan haklarının korunması, İNSAN HAKLARI KOMİSYONU, İNSAN HAKLARI DİVANI ve BAKANLAR KOMİTESİ tarafından sağlanmaktadır. Komisyon ile Divan, insan haklarını korumak amacıyla sözleşme tarafından kurulmuştur. Bakanlar Komitesi ise, Avru-

pa Konseyi'nin genel karar organıdır. Sözleşme ile Bakanlar Komitesi'ne de insan haklarını koruma ile ilgili görevler verilmiştir (8/15).

İnsan haklarının korunmasında ilk başvuru yeri, İnsan Hakları Komisyonu'dur. Komisyon, bir soruşturma ve inceleme organıdır. Komisyonun hazırladığı raporun, şikayet edilen devlet için uyulması zorunlu karar durumuna gelebilmesi için, siyasal bir organ olan ya Bakanlar Komitesi'nce uygun bulunması, ya da yargısal bir organ olan Divan'a götürülmesi ve konunun Divan tarafından karara bağlanması gerekir.

Bakanlar Komitesi, Komisyonu'nun raporu üzerine aldığı kararları veya Divan tarafından alınan kararları, ilgili devletlerin yerine getirilmesini sağlar. Komisyon, Divan ve Bakanlar Komitesi'nin çalışma yöntemleri özet olarak şöyledir (8/15-18):

İNSAN HAKLARI KOMİSYONU: Sözleşme ile getirilen güvence sisteminin en önemli kuruluşudur. Komisyon denetim sürecini başlatan ilk başvuru yeridir. Gerek Divan'ın ve gerekse Bakanlar Komitesi'nin güvence mekanizması içinde görev yapabilmesi için, Komisyon'un ön koşullar açısından başvuruyu kabul etmesi ve esas hakkında raporunu Bakanlar Komitesi'ne vermesi gerekir. İlke olarak Komisyon'un görevi, başvurular konusunda ilk incelemeyi yapmak, gerektiğinde soruşturma yapmak, taraflar arasında dostça bir çözüm yolu aramak, dostça çözüm yolu ile giderilemediğinde, esas hakkında, yani sözleşmenin yakınılan devlet tarafından çiğnenip çiğnenmediği konusunda raporunu hazırlayıp Bakanlar Komitesi'ne vermektir. Komisyon'un esasa ilişkin olarak devletleri bağlayıcı bir karar verme yetkisi yoktur. Devletler'i bağlayıcı karar alma yetkisi, Komisyon Raporu üzerine, Bakan-

lar Komitesi'ne ve Divan'a tanınmıştır. Komisyon üstlendiği görevlerin gereği, bir tür soruşturma organıdır. Yargısal yöntemlerle çalışan Komisyon, bir yandan başvuruların ilk incelemesini yapar, kabul edilebilir olup olmadığına karar verir, diğer yandan da kabul edilebilir kararlar verdiği başvurular için, bir sorgu yargıcı titizliği ile olayları saptar. Komisyon, dostça çözüm aşamasında bir uzlaştırıcı, esas hakkında raporunu verirken de, hüküm veren bir yargıç gibi hareket eder.

İNSAN HAKLARI DİVANI: Divan, sözleşme ile getirilmiş güvence sisteminin yargılama organıdır. Divan'a doğrudan başvurarak dava açma olanağı yoktur. Bir başvurunun Divan'a gelebilmesi için, Komisyon'un başvuruyu önkoşullar açısından kabul etmesi ve esas hakkındaki raporunu Bakanlar Komitesi'ne vermesi ve Komisyon'un, ya da ilgili Devletin/Devletler'in, işin Divan'a götürülmesi isteminde bulunması gerekir. Divan, yargılama yöntemine uygun olarak, yargılamasını yapar ve kararını verir. Divan'ın kararları kesindir. Divan'ın sözleşmeyi yorumlama yetkisi de vardır. Divan, kararı ile yalnız sözleşmenin çiğnendiğini saptamakla kalmaz, gerektiğinde yakınılan devleti tazminata da mahkûm eder. Bir konunun Divan'ın önüne götürülebilmesi için, yakınılan devletin Divan'ın yargı yetkisini bir bildirimle tanımış olması gerekir.

BAKANLAR KOMİTESİ: Avrupa Konseyi'nin karar organı olan Bakanlar Komitesi'ne sözleşme ile, insan haklarının korunması mekanizması içinde iki önemli görev verilmiştir:

Komisyon'un esas hakkında aldığı kararın kesinleşebilmesi için Bakanlar Komitesi'nin 2/3 çoğunlukla karar vermesi gerekir. Bakanlar Komitesi'nce Komisyon'un raporunun karara bağlanabil-

mesi için de, iş Divan'a götürülmemiş olmalıdır. Divan'a götürülen işler hakkında Bakanlar Komitesi karar alamaz.

Bakanlar Komitesi'nin önemli bir görevi de kendi kararlarının ve Divan kararlarının ilgili devletçe yerine getirilmesi için gerekli önlemleri alması, uymayan devletler için Avrupa Konseyi'nden çıkarmaya karar veren yaptırımlar uygulamasıdır.

Bakanlar Komitesi genel olarak, Komisyon raporu doğrultusunda karar alır. Bakanlar Komitesi'nin sözleşmenin çiğnendiğine karar vermesi halinde, Komite ilgili devlete bir süre vererek, kararın gereğinin yerine getirilmesini ister. İlgili devlet aldığı önlemleri Bakanlar Komitesi'ne bildirir. Bakanlar Komitesi alınan önlemlerden tatmin olana kadar, iş gündemde kalır. İlgili devletler, genel olarak, Bakanlar Komitesi'nin kararlarına uygun önlemler almaktadırlar.

2. Bireysel Başvuru Hakkı - Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin uluslararası hukuka getirdiği en önemli yenilik, bireye, sözleşme ile güvence altına alınmış olan hak ve özgürlüklerini çiğneyen devleti Komisyon'a şikâyet edebilme hakkını tanımasıdır. Ancak, kişilerin bu hakkı kullanabilmeleri için ilgili devletin bireysel başvuruları inceleme yetkisini Komisyon'a tanıması gerekir (m. 25). İnsan Hakları Divanı'na bireysel başvuru hakkı tanınmamıştır. Devletlerin, hükümet dışı kuruluşların ve insan topluluklarının Komisyon'a başvurma hakkı vardır (8/19,26: 1/36-37). İnsan hak ve özgürlüklerini yok etmek ve sınırlamak eylem ve işlemleri, daha çok yönetimi elinde tutanlardan yani devletten gelmektedir. Bu nedenle, insan hak ve özgürlükleri önce devletlere karşı korunmalı ve bireyler devlet karşısında güvence altına alınmalıdır. Kişisel başvu-

ru hakkı ile bireylerin temel insan hak ve özgürlüklerinin devlet tarafından çiğnenmesi, uluslararası örgütler vasıtasıyla önlenmeye çalışılmıştır.

Komisyon, kendisine yapılan başvuruları, başvuranlar açısından değerlendirirken, ilgili ulusal hukuk ile kendisini bağlı saymamakta, sorunu sözleşme açısından değerlendirmektedir. Komisyon dernek, siyasal parti, sendika, vakıf, ortaklık ya da benzeri kuruluşlarca yapılan başvuruları kabul etmektedir. Komisyon içtihatlarına göre, başvuran bakımından, iç hukuktaki ehliyet şartı aranmamakta, başvuruda vekalet mümkün görülmektedir (8/26-27:1/37).

Sözleşmenin 25. maddesi, sözleşmede öngörülen hak ve özgürlüklerin, taraf devletlerden biri tarafından ihlal edilmiş olmasından zarar gören veya görenlerin kişisel şikâyette bulunabileceğini belirtmiş ve böylece bu hakkın kötüye kullanılmasını önlemek istemiştir. Sözleşme ve eklerinde yeralmayan haklar için Komisyon'a başvurulamaz. Komisyon ulusal mahkemelerin üstünde, onların kararlarını bozan ve onların yerine karar alan bir kuruluş değildir (8/27).

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na taraf devletlerin başvurabilmesi için, şikâyet edilen devletin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni onaylamış olması yeterlidir. Ancak, bireysel başvurudan yararlanabilmek için, bu yeterli değildir. Şikâyet edilen devletin, sözleşmeyi onaylaması yanında, ayrıca bireysel başvuru açısından komisyonun yetkisini tanımış olması şarttır (1/38).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuru hakkını, 28 Ocak 1987 tarihinde tanımıştır. Yalnız aşağıdaki hususlara çekince koymuştur (8/24:1/39-40):

Bireysel başvuru, T.C. Anayasası'nın uygulandığı topraklarda, Türk kamu makamlarının eylem ve ihmalleri için kabul edilmiştir.

Anayasa'nın 119-121 maddelerinde düzenlenmiş olan, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş zamanı sözleşmeye göre yüklendiği yükümlülüklere, aykırı önlemler alabileceğini belirtmiştir.

Askeri personelin, hukuki statüsü ile silahlı kuvvetlerin disiplin sistemine ilişkin konularda bireysel başvuru hakkı tanınmamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın başlangıç kısmı ile 13, 33, 52 ve 135. maddelerindeki bazı hak ve özgürlükleri kısıtlayan, düzenlemelerin, sözleşmenin 8, 9, 10, 11. maddelerinde belirtilen kısıtlamalara uygun olduğunun anlaşılması vurgulanmıştır.

Bireysel başvuru, bildirimin Konsey Genel Sekreterliği'ne verilmesinden sonraki üç yıl içinde ve bildirim tarihinden sonraki olaylara ve bu olaylara dayalı hükümlere ilişkin iddialar için tanınmıştır.

Komisyon'a başvuruda bulunabilmek için, sözleşmenin 16. maddesine göre, iç hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekir. İç hukuk yollarını tüketme bir uluslararası hukuk kuralıdır. Hakkı veya özgürlüğü çiğnenen kişinin, Komisyon'a başvurmadan önce, iç hukukun öngördüğü tüm yolları tüketmiş ve durumunu düzelten bir sonuç alamamış olması gerekir. Hiç kimse tüm ulusal başvuru yollarını denemeden Komisyon'a başvuramaz. İç hukuk yolları, genel olarak üç kümede toplanabilir. Bunlar yargısal, yönetsel ve siyasal yollardır (9/6).

Bunların içinde en etkili olanı yargısal yollardır. Bazı durumlarda ulusal hukuk, yönetsel başvuru yolları da öngörmüş olabilir. Bunların da tüketil-

mesi gerekebilir. Genel olarak siyasal yollar, sözleşme açısından tüketilmesi gereken yollar arasında yeralmaz. Bir yolun niteliği ne olursa olsun, tüketilmesi gereken yollar arasında yeralabilmesi için, sorunu yasal olarak çözmenin başvurulan yerin görevi içinde olması, sorunu çözüp çözmemenin kurumun takdirine bırakılmamış olması gerekir. Bu nedenle, yasama organına dilekçe vermek, Cumhurbaşkanı'na, Başbakan'a başvurmak, af isteminde bulunmak, tüketilmesi gereken yollar arasında yeralmaz. Tüketilmesi gerekmeyen yerlere yapılan başvurular, Komisyon'a başvurmak için öngörülen altı aylık süreyi ne keser ve ne de durdurur (9/6).

İç hukuk yollarının nasıl bitirilmesi gerektiği, kural olarak iç hukukça düzenlenmiştir: Öz yönünden iç hukuk yollarının tüketilebilmesi için, Komisyon'a başvuran kişinin yalnızca mahkemeye, mahkemenin kararına karşı da üst mahkemeye başvurmuş olması yeterli değildir. İç hukuk yolları tüketilirken görevli ve yetkili yargı yerlerine yapılan başvurular, sözleşme ile güvence altına alınmış olan hak ve özgürlüklerin çiğnendiğine ilişkin olarak, Komisyon'a yapılan başvuruların içeriğine uygun olmalıdır. Öz olarak iç hukuk yollarında ileri sürülmeyen hususlar, Komisyon önünde de ileri sürülemez. Biçim yönünden iç hukuk yolları yöntem, biçim, süre ve diğer koşullara uygun olarak tüketilmelidir. Aksi halde iç hukuk yolları tüketilmiş sayılmaz. Yetkisiz ya da görevsiz bir mahkemeye başvurma ya da süresi geçtikten sonra yapılan başvurular, iç hukuk yollarının tüketilmesi için yeterli değildir. Bu gibi durumlarda Komisyon, iç hukuk yolu tüketilmediği gerekçesi ile reddetmektedir. İç hukuk yollarına salt başvurulmuş olması, iç hukuk yollarının tüketildiği anlamına gelmez. Yapılmış

olan başvurunun karara bağlanması ya da etkisiz olduğunun anlaşılması gerekir. İç hukuk yollarının tüketilmesi için, başvurunun süresi içinde yapılması gerekir. Bir yargı kararını temyiz etmeyerek kesinleştirme ya da süre koşuluna uyulmadığı için temyiz isteminin reddedilmesi, iç hukuk yollarının tüketildiği anlamına gelmez.

Sözleşme ile güvence altına alınmış olan hakların çiğnenmesi durumunda ilgili kişi, aşağıdaki bilgileri içeren bir mektup ile komisyona başvurabilir (8/28):

Yakınılan konunun kısa bir özeti.

Sözleşme ve eklerince güvence altına alınmış olan hak ve özgürlüklerden hangilerinin çiğnendiği.

İç hukuk yollarını tüketmek için hangi makamlara başvurulduğu ve alınan kararların kısa bir özeti ve tarihi, varsa kararların birer örneği.

Yazışma dili İngilizce ve Fransızca'dır.

Komisyon'a yapılan şikayetler, öncelikle ön şartlar yönünden incelenir. Aşağıdaki durumlardan birinin saptanması halinde başvuru ön koşullar açısından reddedilir (8/30):

Başvuru yakınılan devletin iç hukuk yolları tüketilmeden yapılmışsa.

Başvuru yakınılan devletin, sözleşmeyi onaylamasından önce olan bir olaya ilişkinse.

Başvuru sözleşmeye taraf olmayan ya da bireysel başvuru hakkını tanımayan bir devlete karşı yapılmışsa.

Başvuru daha önce incelenmiş ve karara bağlanmış bir başvurunun esas itibariyle aynı ise.

Başvuru, başvuru hakkının kötüye kullanılması niteliğinde ise.

Başvuru, sözleşme ile korunan hak ve özgürlüklere ilişkin değilse.

Başvuru açık bir biçimde esastan yoksun ise.

Başvuru, ulusal bir mahkemenin verdiği kararın hukuk veya olay yönünden sakat olduğu savına dayanıyorsa.

Başvurunun verdiği bilgiler, ön koşullardan birinin eksikliğini göstermeye yetiyorsa, Komisyon yakınılan devletin görüşünü almaya gerek görmeden başvuruyu reddetmektedir. Komisyon'a yapılan başvuruların yüzde 96'sı ön koşullar açısından reddedilmektedir. Ancak, yüzde 4'ü hakkında esas bakımından incelenmektedir (8/30).

Esasın incelenmesinde, Komisyon sözleşmeye aykırı bir durum olup olmadığını saptar. Komisyonun onayladığı rapor, ilgili devlete ve Bakanlar Komitesi'ne sunulur. Bu rapor gizlidir. Ancak, işin Divan'a götürülmesi üzerine ya da Bakanlar Komitesi'nin kararı ile açıklanabilir (1/39:8/31).

Raporun Bakanlar Komitesi'ne verilmesinden sonraki üç ay içinde Komisyon'ca ya da ilgili devlet / devletlerce Divan'a götürülmezse konu Bakanlar Kurulu'nca karara bağlanır (1/39:8/32-34).

Başvuruyu sonuçlandıran yollardan biri de dostça çözümdür. Başvurunun ön koşullar açısından kabulünden ve esasın incelenmesine geçilmesinden sonra, esas hakkında karar verilmeden önce, Komisyon'un aracılığı ile taraflar arasında dostça çözüm yolları aranır. Dostça çözüm, sözleşmeyle öngörülen önemli bir kurumdur. Bu yolla sözleşmenin çiğnendiği iddiası, sözleşmeye uygun bir biçimde sonuçlandırılır. Sözleşmeye aykırı bir durum varsa bu yolla düzeltilmeye çalışılır. Dostça çözümde iki nokta önemlidir. Birincisi, taraflar arasında bir uzlaşmaya varılması, diğeri ise, uzlaşmanın Komisyon'ca da benimsenmesidir. Sadece iki tarafın anlaşmış ol-

ması yeterli değildir. İkomisyon tarafından da kabulü gerekir (8/37).

Komisyon, Divan ve Bakanlar Komitesi'nin ulusal bir yargı kararını, bir yasayı ya da bir hükümet kararını bozma, iptal etme gibi yetkileri yoktur. Bunların aldıkları kararlar iç hukukta kendiliğinden hüküm ifade eden, sonuç doğuran kararlar da değildir. Devlet'in yükümlülüğü, sözleşme organlarının kararları doğrultusunda, sözleşme ile olan aykırılığı giderecek önlemleri almaktır. Bakanlar Komitesi alınacak önlemler konusunda da herhangi bir öneride bulunmamakta, genel olarak alınacak önlemlerin takdirini sözleşmeci devlete bırakmaktadır.

Bireysel başvuru hakkının Türkiyece tanınmış olması, Türkiye'deki uygulama ve mevzuat ile sözleşme arasındaki uyumsuzlukların giderilmesine ve insan haklarının gelişmesine büyük katkılar yapacaktır (8/39-40).

3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Türk İç Hukukundaki Yeri - İnsan haklarına ilişkin uluslararası belgelerde devlet, başka devletlere karşı, kendi vatandaşlarını bu haklardan yararlandıracağına dair yükümlülük altına girmektedir. Buna karşılık devlet kendi vatandaşlarına karşı yükümlülük altına girmemektedir. Bu durumda uluslararası sözleşmelerin iç hukuka olan etkisi önemli bir sorun olmaktadır. Bu hem kişileri hem de yargı organlarını çok yakından ilgilendiren bir sorundur. Bu konu Türkiye'de 1982 Anayasası'yla iki ana kural konularak düzenlenmiştir (8/6-7):

Uluslararası sözleşmeler yasa gücündedir.

Uluslararası sözleşmelerin anayasaya aykırılığı iddia edilemez.

Türk hukukuna göre tek bir hukuk vardır.

Uluslararası hukuk ile ulusal hukuk, bu tek hukukun iki değişik görüntüsüdür. Bu görüşe göre, devlet bir sözleşme yaparken, eğer sözleşme ile anayasa çatışıyorsa, bunu önlemek için çekince kor. İç hukuk ile dış hukuk arasındaki çelişkiyi önler. Nitekim Türkiye, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi'nin Birinci Protokolu'nu onaylarken, çekince koyarak 430 Sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun uygulanmasını sağlamıştır.

İç hukukun bir parçası olan sözleşme, Anayasaya aykırı hüküm taşısa bile uygulanmaktan alıkonulamaz, mahkemeler önünde Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülemez. Kısaca, sözleşme ile Anayasa'nın ya da herhangi bir yasanın çatışması durumunda sözleşme uygulanır. Anayasa, sözleşmelerin Anayasa'ya aykırılığının ileri sürülemeyeceğini belirtmek suretiyle, iç hukuk yönünden sözleşmelerin üstünlüğü ilkesini benimsemiştir.

VII. İşkencenin Önlenmesine Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve Avrupa Sözleşmesi

Türkiye 1988 yılı içinde işkencenin önlenmesi konusunda iki uluslararası sözleşme onaylamıştır (10/17-18):

27 Şubat 1988 Tarihli İşkencenin ve Gayriinsani ya da Küçültücü Ceza ve Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi.

1. Sözleşmelerin Ortak Yanları - Gerek Birleşmiş Milletler ve gerekse Avrupa Sözleşmesi, işkence ve benzeri uygulamanın önlenmesini amaçlamaktadır. Her iki sözleşme de işkencenin önlenmesi konusunda taraf devletlerin mevzuatlarını gözden geçirme, yenileme, daha fazla koruyucu hükümler

getirmeleri ilkesini benimsemektedir. Böylece taraf devletler işkencenin önlenmesi konusunda yeni önlemler alma, araştırma yükümlülüğü altındadır. Her iki sözleşme de taraf devlet vatandaşlarından oluşan bir komitenin denetimini öngörmekte, bu denetim haber vermeden yapılabilen ani ve yerinde yapılan denetim niteliği taşımaktadır. Her iki sözleşme de taraf devletleri sürekli rapor verme ile yükümlü kılabilir, Komite sonuçta olayların kısa özetini içeren bir rapor yayınlayabilir (10/45).

2. Sözleşmelerin Farklı Yanları - Avrupa Sözleşmesi özellikle önleyici koruma yöntemleri üzerine kurulu bir sözleşmedir. Buna karşılık, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi önleyici koruma ilkesine yerverdiği gibi, işkenceden zarar görenin zararının giderilmesi yöntemini de içermektedir.

Avrupa Sözleşmesi sadece yöntem kurallarından ibaret olduğu halde, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde, işkencenin önlenmesine ilişkin "maddi hukuk kuralları", yargılama hukuku kuralları ve önleme yöntemine ilişkin kurallar da bulunmaktadır.

Avrupa Sözleşmesi'ne çekince konulmayacağı kurala bağlanmıştır. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne çekince konulabilir, bazı kuralların uygulanması tarafların beyanına bağlı tutulmuştur. Avrupa Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Sözleşme'nin AİHS sistemini tamamlayan bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Sözleşme kuralları, AİHS organlarının yetkilerini ve AİHS kurallarının uygulama alanını daraltıcı nitelik taşımadığı gibi, işkence suçlarından zarar görenlerin ayrıca AİHS mekanizmalarına başvurma hakları da bulunmaktadır. Kısaca her iki sözleşme bir bütün oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler Sözleşmesi kurallarınca anlaşmazlık çözüme bağlanamadığı takdirde, tarafların uluslararası hukukun anlaşmazlık çözme yöntemlerinden (hakeme başvurma, U. A. Adalet Divanı) yararlanmaları mümkündür (10/45-46).

3. İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi - İşkencenin Tanımı: Sözleşmenin birinci maddesi işkenceyi, "ağır acı ve ızdıraplar" olarak tanımlamıştır. 16. madde ile de "şiddetli olmayan" acı ve ızdıraplar işkence suçları kapsamına alınmıştır (10/46).

İşkence Konusu: Kişinin maddi ve manevi olarak uğradığı zarar ve kayıplardır (10/48).

İşkenceden zarar gören bir gerçek kişidir. Belli bir ırk, soy, ahaliye işkence yapılması, işkence suçunun niteliğini Jenosite dönüştürebilir (10/49).

İşkence herhangi bir neden veya bir ayrıma dayanılarak yapılmış olabilir. Belli bir nedeni olması gerekmez. Suçun faili, genellikle soruşturma ile görevli resmi sıfatlı bir kişi olmasıdır. Türk Ceza Kanunu da buna benzer bir yaklaşımı kabul etmiştir. Ancak sözleşme, faili sadece soruşturma ile doğrudan görevli olanlardan ibaret saymamakta, bu tür eylemlerin işlenmesini onaylayanları, emir verenleri, resmi yetkiyle hareket eden diğer kişilerin de işkence faili sayılacağını kurala bağlamıştır. İşkence suçları taraf devletler arasında geri verilir nitelikte suçlardan sayılır (10/49).

A) Sözleşme ile Taraf Devletlere Yüklenen Yükümlülükler (10/51-53) - Sözleşmeye taraf devletler, işkencenin önlenmesine yönelik her türlü ve etkili yasal, yönetsel, yargısal ve diğer önlemleri almakla yükümlüdür (m. 2.1).

Savaş, savaş tehlikesi, iç siyasal karışıklıklar ya da öteki olağanüstü durumlar işkence yasağına ay-

rıcalık tanınmasını haklı göstermez (m. 2. 2).

İşkence kanunsuz emir sayılır (m. 2. 3).

Bir kimseyi işkence yapılması olasılığı olan bir ülkeye göndermek yasaktır (m.3. 1 ve 3. 2).

İşkence eylemleri suç sayılır. Tüm işkence eylemleri taraf devlet ceza yasalarına göre suç olarak düzenlenir. İşkence suçları ağırlık derecelerine göre cezalandırılır (m. 4).

Taraf devletler, işkence kovuşturmasında, kanıt toplama dahil her türlü yardımı yapma ödevini üstlenirler. Bu işbirliği adli yardım sözleşmeleri çerçevesinde yerine getirilir (m. 9. 1, 2).

Taraf devletler, işkence yasağı konusunda infaz görevlilerine, idari personele, güvenlik görevlilerine, sivil ya da askeri personele, tıp personeline, ilgili diğer görevlilere tam bilgi verilmesi ve eğitim yapılmasını sağlarlar (m. 10).

Taraf devletler, muhakeme ve infaz kurallarını gözden geçirmekle ödevlidirler: Gözaltına alınan, tutuklanan veya hapse konulan kişilerin tabii oldukları rejimi, bunlara nasıl davranılacağını, sorgulama yöntemlerini, kuralları ve bunlara dayanılarak yapılan işlemleri ve uygulamaları, işkencenin önlenmesi amacıyla belli aralıklarla sistemli olarak gözden geçirirler (m. 11).

Taraf devletler, işkence iddiasının soruşturulmasını sağlamakla yükümlüdür; işkenceye inanmak için yeterli gerekçe bulunduğu takdirde, yetkili makamların derhal tam ve yansız bir soruşturma yapmalarını sağlarlar (m.12).

İşkenceye uğradığını iddia eden kimsenin yetkili makamlara şikayet hakkı ve bundan dolayı kötü muamele görmekten korunma hakkı vardır (m.13).

İşkence gören kimsenin zararının giderilmesi ve tazminat hakkı vardır. İşkenceye uğrayan ölmüş

ise, geçiminden sorumlu olduğu kimseler bu tazminata hak kazanırlar (m.14).

İşkence sonucunda verildiği anlaşılan ifade, kanıt olarak kullanılamaz (m. 15).

Taraf devletler, işkence ölçüsünde olmayan başka zalimce, insanlık dışı ya da onur kırıcı davranışları ve cezaları önlemeyi de üstlenirler. Bu konuda görevlilerin eğitim yapmayı (m. 10), yöntem ve uygulamaları gözden geçirmeyi (m. 11), işkence soruşturmasının ivedi ve yansız olarak yapılmasını (m. 12) ve şikayet hakkını (m.13) güvence altına almayı üstlenirler. Bu hükümler, aynı konuda öteki uluslararası sözleşmelerin ve ulusal yasa hükümlerinin aykırı sayılması sonucuna yolaçmaz (m.16).

B) İşkenceye Karşı Komite Oluşturulması (10/53-56) -Komite yüksek ahlak sahibi, insan hakları alanında tanınmış 10 uzmandan oluşur. Bu kişiler üyesi bulundukları taraf devlet adına değil, kendi adlarına hizmet vermek üzere seçilirler. Komite üyeleri taraf devletlerce gösterilen adaylar arasından gizli oyla, dört yıl için seçilirler (m. 17. 1-7).

Komite bir taraf devlet ülkesinde sistemli işkence uygulandığına ilişkin güvenilir bilgiler aldığında, taraf devleti önleme konusunda işbirliğine ve görüş sunmaya çağırır (m. 20. 1).

Komite, şikâyet veya ihbarı haklı görürse, üyelerinden bir ya da bir kaçını soruşturma yaparak rapor sunmakla görevlendirebilir (m. 20. 2).

Soruşturma açılmasına karar verildiği takdirde, ilgili taraf devletten işbirliği istenir. (m. 20. 3).

Komite soruşturmacı/soruşturmacılar tarafından kendisine iletilen bulgu ve sonuçları inceleyerek, bunlara kendi yorumlarını da ekler ve taraf devlete gönderir (m. 20. 4).

İlgili devlet ile girişilen işbirliği ve girişilen so-

ruşturma işlemleri gizli olarak yürütülür. İlgili devletle yapılan görüş alışverişi sonucunda, Komite yıllık raporunda varılan sonuçların bir özetine yer verme kararı alabilir (m. 20. 5).

Taraf devletlerin her biri sözleşmenin yürürlüğe girmesinden başlayarak bir yıl içinde Komite'ye işkencenin önlenmesi konusunda aldıkları önlemlere ilişkin bir rapor sunacaklardır. Daha sonra her dört yılda bir tamamlayıcı rapor sunulması ve Komite'nin gerekli gördüğü takdirde isteyebileceği her türlü raporun sunulması ödev olarak öngörülmektedir (m.19.1). Komite, her yıl yayınlayacağı kendi raporunda, ilgili taraf devletten alınan görüş üzerine, kendisi tarafından yapılan yorumların da eklenmesine karar verebilir (m.19. 4).

Devletler'in Komite'ye işkence şikayetinde bulunma hakkı, kendilerine karşı bu tür şikayetleri inceleme konusunda Komite'nin yetkisini tanımalarına bağlı tutulmuştur (m. 21. 1/a). Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Sözleşme'ye ek bir beyanla, gerek devletler tarafından gerekse bireyler tarafından yapılan şikayetlerin Komite tarafından incelenmesi yetkisini kabul etmiş bulunmaktadır.

İki ya da daha fazla devlet sözleşmenin yorumu veya uygulanmasını ilgilendiren konularda görüşme yoluyla çözülemeyen anlaşmazlıklar için hakeme başvurabilir. Hakeme gitme işleminden başlayarak altı ay içinde taraflar hakem oluşturma konusunda anlaşmaya varmazlar ise, taraflardan herhangi biri anlaşmazlığı uluslararası Adalet Divanı'na götürebilir. Ancak, bu yetki taraf devletlerin bununla bağlı olmadıklarına ilişkin olarak sözleşmeye çekince koymamış olmalarına bağlıdır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Sözleşmeye bu yolda bir "İhtirazi Kayıt" koymuştur.

4. İşkenceye Karşı Avrupa Sözleşmesi (10/57-60) - Avrupa Sözleşmesi, tutuklu ve hükümlü kişilerin işkenceye karşı korunmaları için, bulundukları yerde gözlemler yaparak önlem alınması ve tarafsız kişiler aracılığı ile denetim mekanizmasına dayanmaktadır.

Komite, tarafların sayısına eşit üyelerden oluşur. Üyeler, ülkeleri adına değil, kendi adlarına, kişisel olarak görev yaparlar. Komite Üyeleri dört yıl için seçilir ve üyeler sadece iki kez yeniden seçilebilir (m. 5).

Komite, ziyaretler yaparak, özgürlüğünden yoksun kılınan kişilere uygulanan işlemleri, gerekiyorsa işkenceye karşı korunmalarını güçlendirmek amacıyla inceler (m.1). Sözleşmeye taraf her devlet, hukukunun uygulandığı herhangi bir yerde bir kamu makamı tarafından özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin bulundukları yerin bu sözleşme uyarınca gezilip görülmesine izin verecektir (m. 2).

Komite, özgürlükten yoksun bırakılan kişilerin bulundukları yerleri en az iki üyeden oluşan gruplar halinde ziyaret eder (m. 7. 1, 2). Komite, ilgili taraf hükümetini ziyaret yapma niyetinden yazılı olarak haberdar eder. Özgürlükten yoksun bırakılanların bulundukları her yeri herhangi bir zamanda ziyaret edebilir. Özgürlükten yoksun bırakılan kişilerle özel olarak görüşebilir. Bilgi alabileceği her kişi ile serbestçe ilişki kurabilir. Gerekiyorsa ilgili tarafın yetkili makamlarına gözlemlerini olay yerinde bildirebilir (m. 8. 1, 3, 4, 5).

Olağanüstü durumlarda ilgili tarafın yetkili makamları Komite'ye ziyaret zamanı ve yerine ilişkin itirazlarda bulunabilir. Ziyaret yapılıncaya kadar ilgili taraf Komite'ye ilgili kişi hakkında bilgi sağlayacaktır (m. 9. 1. 2).

Komite her ziyaretten sonra bir rapor düzenler. Rapor ilgili taraf devlete gönderilir (m. 10. 1). Komite raporu, toplanan bilgiler ve taraf devletle yapılan görüşmeler gizlidir. Komite ilgili tarafın istemi üzerine ilgili tarafın yorumları ile birlikte raporunu yayınlar (m. 11, 1, 2). Ziyaret edilen kişinin açık onayı olmadıkça kişisel bilgiler yayınlanamaz (m. 11. 3).

İlgili taraf işbirliği yapmadığı veya öneriler doğrultusunda iyileştirme yapmayı reddettiği takdirde Komite, üyelerinin üçte iki çoğunluğunun kararı ile ilgili tarafa görüş bildirme olanağı verdikten sonra, bu konuda kamuya açıklama yapılmasına karar verebilir (m. 10. 2).

Komite, ilgili taraf devletin ve kişinin gizlilik haklarına uygun biçimde olmak üzere, her yıl faaliyetleri konusunda Bakanlar Komitesi'ne bir genel rapor sunar, bu rapor Danışma Meclisi'ne gönderilir ve kamuya açıklanır (m. 12).

VIII. Türkiye'de İnsan Hakları (1/46-52: 10/19-30: 11/7-16:12/20-22)

1. Tarihçe - Tarihi boyunca Türk ulusu, insana ve onun haklarına daima büyük önem vermiş ve özen göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, özellikle siyasal ve kamusal haklar alanında müslüman olmayanlar için ayrıcalık tanınmamıştır. 15. yüzyılda, Batı'nın Engizisyon zulmünden kaçan Museviler, Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmış ve imparatorluk kanatları altına almıştır. Padişah II. Mahmut, dini ibadet yerleri dışında tebaası arasında ayrım yapmayı yasaklamıştır.

1839-1856 İslahat Hareketleri'yle, tüm tebaaya, ister müslüman olsun ister olmasın, eşit haklar tanınmış, klasik özgürlüklerden yaşama hakkı, kişi

güvenliği, din ve vicdan özgürlükleri resmen güvence altına alınmıştır.

İşkencenin önlenmesine ilişkin kuralların iki yüz yıla yakın bir geçmişi bulunmaktadır. Devlet 1808'den beri işkencenin, zulmün önlenmesini temel kurallardan saymıştır. 1808 Tarihli Senedi İttifak'ta "vergi toplamak için zulme başvurulmaması "hükmü ilk defa yeralmıştır. 1839 Tarihli Tanzimat Hattı Hümayunu'nda da aynı konu yeralmıştır: "Bir memleketin mesalihi siyasiye ve umuru maliyesinin bir ademin yedi ihtiyarına ve belki pençeli cebru kahrına teslim demek" olduğu vurgulanmaktadır. Yani, devletin mali ve siyasi işlerinin bir kişinin yokedici güç kullanabilen eline teslim edilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. "İşkence ve eziyet yasağı" bu deyimlerle ilk defa 1856 tarihli Islahat Fermanı'nda yeralmıştır. İşkencenin önlenmesine ilişkin uluslararası sözleşmeler işkenceyi geniş kapsamlı olarak tanımlamıştır; sadece işkence suçunu işleyenleri değil, bu faaliyete dolaylı olarak katılanları da sorumlu tutmaktadır. Islahat Fermanı'nda da işkenceye karar verenlerin, uygulayanların ve bunların üstleri konusunda bulunanların sorumlu tutulacakları belirtilmiştir. Ayrıca, yalnız işkencenin değil, bedensel ceza uygulamasının ve işkence benzeri davranışların tümüyle yasak olduğu ifade edilmiştir.

1875 Tarihli Fermanı Adalet metninde de yasal dayanağı bulunmayan ve mahkemeden alınmış bir karara dayanmayan hapis uygulamasının ve işkencenin yasak olduğu hatırlatılarak, aksine davranışların şiddetle cezalandırılacağı belirtilmiştir.

1876 Anayasası, ülke içinde yaşayan herkes için eşitlik ilkesini kabul etmiştir. 26. maddesinde de "işkence ve sair her nevi eziyet katiyyen ve külliyen memnudur" kuralını getirmiştir.

1924 Anayasası, klasik, geleneksel, bireysel hak ve özgürlüklere yer vermiştir. 73. maddesinde ise, "işkence, eziyet, müsadere ve angarya memnudur" hükmüne yer verilmiştir.

1950'li yıllarda çok partili siyasi hayata geçilmesi ve ülkede çeşitli fikir akımlarının gelişmesinin de etkisiyle, 1961 Anayasası sosyal, ekonomik, kültürel haklar dahil, çağdaş bütün hak ve özgürlüklere çok geniş yer vermiştir. 1961 Anayasası'nın başlangıç kısmında "İnsan hak ve özgürlüklerini gerçekleştirmeyi ve güvence altına almayı mümkün kılan, demokratik hukuk devleti" esas kabul edilmiştir. Ayrıca, 1961 Anayasasının çeşitli maddelerinde insan haklarına çok geniş biçimde yer verilmiştir (11/7-16:12/20-22).

1961 Anayasası'nın 14. maddesinde işkence ve kötü uygulama ile ilgili olarak "Kimseye eziyet ve işkence yapılamaz. İnsan haysiyetiyle bağdaşmayan ceza konulamaz" kuralları yeralmıştır.

1982 Anayasası'nın başlangıç kısmında "Her Türk vatandaşının bu anayasadaki temel hak ve özgürlüklerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu "vurgulanmış, çeşitli maddelerinde de insan hakları 1961 Anayasası'ndan daha geniş ve ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Temel insan hak ve özgürlükleri çağdaş, siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel hak ve özgürlükleri, klasik, geleneksel hak ve özgürlüklerle bütünleştirerek ayrıntılı şekilde uzun metinler halinde düzenlemiştir. 1982 Anayasası'nın 2. maddesinde "Türkiye Cumhuriyeti'nin insan haklarına saygılı bir devlet" olduğu vurgulanmış, 81. maddesinde

Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeleri, 103. maddesinde Cumhurbaşkanı ".... herkesin insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanması ülküsünden .... ayrılmayacağıma" üzerine and içmektedirler.

1982 Anayasası 13. maddesinde "Temel hak ve özgürlüklerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz" hükmüyle kişinin insan olarak hak ve özgürlüklerini gerçekleştirip, geliştirirken hiç kimse tarafından, özellikle kamu gücünü kullanan devlet tarafından engellenmemesi, kısıtlanmaması amaçlanmıştır. Kısıtlamalar, kötüye kullanılmasını önleme amacına yöneliktir. 14. maddesinde "Anayasanın hiçbir hükmü, Anayasa'da yeralan hak ve özgürlükleri yoketmeye yönelik bir faaliyette bulunma hakkını verir şekilde yorumlanamaz" demek suretiyle, insan hak ve özgürlüklerini teminat altına almayı, onları korumayı amaçlamıştır.

Anayasanın 17. maddesinde "Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz" hükmüyle, işkence yasağında maddi ve manevi varlığı geliştirme hakkı ile insan haysiyetine saygı ilkesinin ölçü olarak alınmasının benimsendiği söylenebilir. Anayasa, temel hakların durdurulmasını düzenleyen 15. maddesinde "kişinin yaşama hakkına maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne" dokunulamayacağını, bu hakkın askıya alınamayacağını belirtmiştir. Maddi ve manevi varlığın bütünlüğü, işkence yasağından daha geniş bir alanı, kişilik haklarının tümünü kapsamaktadır. Gerek 1961 Anayasası ve gerekse 1982 Anayasası'nın hazırlanmasında hem İnsan Hakları Evrensel Bildiri-

si'nden hem de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden oldukça fazla yararlanılmıştır. Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na kişisel başvuru haklarını kabul etmesi (1987) ve Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi İşkencenin Önlenmesi Sözleşmeleri'ne imza konulması ve onaylanması (1988), insan hakları bilgilerinin bir iç hukuk kuralı haline getirmesi çok önemli adımlar olmuştur (13/150-155). Türkiye Cumhuriyeti'ndeki bu olumlu gelişmelere devam edilir ve 1982 Anayasası'nın 5. maddesindeki "... kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, kişinin temel hak ve özgürlüklerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlama "çalışmaları hızlı biçimde sürdürülürse, 1215'lerde Magna Carta ile temeli atılan insan hak ve özgürlükleri tarihindeki yerini almış olacaktır.

2. 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda Kişi Hakları - Temel hak ve özgürlükler 1982 Anayasası'nın "ikinci kısmında" düzenlenmiştir.

1982 Anayasası'nın "İkinci Kısmı'nda" temel hak ve özgürlükler düzenlenmiştir; Genel Hükümler başlığını taşıyan birinci bölüm beş maddeden (AY/m. 12-16), Kişinin Hakları ve Ödevleri başlığını taşıyan ikinci bölüm 24 maddeden (AY/m. 17-40), Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler başlığını taşıyan üçüncü bölüm 25 maddeden (AY/m. 41-66), Siyasi Haklar ve Ödevler başlığını taşıyan dördüncü bölüm ise 9 maddeden (AY/m. 66-74) oluşmaktadır. İkinci Bölümde düzenlenmiş olan başlıca kişi hak ve özgürlükleri şunlardır (14/m.17-40):

Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı (m. 17).

Zorla çalıştırma yasağı (m. 18).

Kişi özgürlüğü ve güvenliği (m. 19).

Özel hayatın gizliliği (m. 20).

Konut dokunulmazlığı (M. 21).

Haberleşme özgürlüğü (m. 22).

Yerleşme ve seyahat özgürlüğü (m. 23).

Din ve vicdan özgürlüğü (m. 24).

Düşünce ve kanaat özgürlüğü (m. 25).

Düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü (m. 26).

Bilim ve sanat özgürlüğü (m. 27).

Basın özgürlüğü (m. 28).

Süreli ve süresiz yayın hakkı (m. 29).

Basın araçlarının korunması (m. 30).

Kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı (m. 31).

Düzeltme ve cevap hakkı (m. 32).

Dernek kurma özgürlüğü (m. 33).

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı (m. 34).

Mülkiyet hakkı (m. 35).

Hak arama özgürlüğü (m. 36).

Kanuni hakim güvencesi (m. 37).

Suç ve cezalara ilişkin esaslar (m. 38). Kimse, işlediği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılamaz. Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

Ispat hakkı (m. 39).

Temel hak ve özgürlüklerin korunması (m. 40).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
POLİSİYE YETKİLERE KARŞI KİŞİ HAKLARININ KORUNMASI

I. Polisin Yetkileri

1. Arama - Arama, sanığın yakalanması ve kanıtların elde edilmesini sağlamak amacıyla bir kimsenin meskeninde, işyerinde, onların eklentilerinde, üzerinde ve eşyalarında yapılan araştırma işlemidir (19/101). Anayasamıza göre, yasanın açıkça gösterdiği durumlarda usulüne göre verilmiş yargıç kararı olmadıkça, ulusal güvenlik ve kamu düzeni bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yasa ile yetki verilen makamın emri bulunmadıkça kimsenin üstü, özel kâğıtları, eşyası aranamaz, bunlara el konamaz, konuta girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz (AY/m. 20, 21). CMUK'na göre, aramaya karar verme yetkisi yargıca verilmiştir. Ancak, gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda savcı ve kolluk görevlileri de arama yapabilirler (CMUK/97. 1). Ayrıca, mahalli mülki amirler, kamu düzeni ve anayasal hakların korunması için zorunlu ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, il sınırları içinde vali, ilçe sınırları içinde kaymakam arama vermeye yetkilidir (PVSK/m. 9). Sıkıyönetim uygulanması halinde Sıkıyönetim Komutanları (SYK/m. 3) arama kararı verebilirler. Kaçakçılığın men ve takibi ile görevli memurlar, kaçak eşya, her türlü silah, mühimmat, patlayıcı ve uyuşturucu maddelerin bulunduğu kuş-

ku duyulan bir denk veya sandıkta veya nakle yarayan diğer araçlarda arama yapabilirler (1918 S-KMTDK/m. 3-7).

Aramaya kural olarak gündüz başlanır, gündüz başlayan aramaya gece de devam edilebilir (CMUK/m. 96). Ancak, gündüz yapılan aramanın istisnaları vardır: Suçüstü, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, kaçan tutuklu veya hükümlünün yakalanması amacıyla gece arama yapılabilir. Geceleyin herkesin girip çıktığı yerlerde veya mahkumların toplanma ve sığınma yerlerinde, suç alet ve araçlarının saklandığı yerlerde, gizli kumar yerlerinde ya da genelevler gibi polisçe bilinen yerlerde gece de arama yapılabilir (CMUK/m. 96). Ceza Muhakemesi Yasası'nın 94. maddesine göre, bir suç işlemek, suça katılmak ya da suça yataklık etme kuşkusu altında bulunan kimselerin üzeri, eşyaları, evi ya da onlara ait olan diğer yerler aranabilir. Arama, şüpheli kimselerin ya da suç kanıtlarının elde edilmesi amacıyla da yapılır (CMUK/m. 94-99).

Polis önleme araması yapabilir; polis bir evin penceresinden duman çıktığını görse, kapıyı zorlayarak içeri girebilir, tehlikeyi önlemek, ortadan kaldırmak için gerekli olan önlemlere başvurabilir. Benzer şekilde, sokakta yatmakta olan bir kişinin üzerini arayarak kimliğini tesbit etmeye yarayacak belgeleri bulmaya çalışabilir. Bir kavga ihbarı üzerine olay yerine gelen polis kavga edenlerden birinin silahlı olduğu söylendiğinde bu kişinin üzerini arayabilir. Toplum içinde veya kişiler açısından mevcut bulunan hayati bir tehlikeyi ortadan kaldırmak amacıyla veya kapalı yerlerden gelen yardım çağrıları üzerine polis eve girebilir.

Bu tür önleme araması işlemi yapmak bakımından her polis, özel bir emir almaya gerek duymaksı-

zın, yetkilidir (PVSK/m. 20). Bu çeşit aramalarda polisin temel amacı, kamu düzen ve güvenliğini tehlikeye sokan kişi ve eşyaları bulmak, onları koruması altına almaktır. Örneklerden de anlaşıldığı gibi, önleme aramaları kişilerin, eşyaların üzerlerinde ve evlerde yapılabilir (17/338-347).

Suçların önlenmesi, ortaya çıkarılması ve kamu düzeninin korunması amacıyla kişilerin, eşyaların üzerinde ve evlerde arama yapılması zorunluluğu, polisin temel görev ve yetkilerinden biridir. Yasalar polise bu görev ve yetkileri verirken, birlikte bazı kısıtlamaları da getirmiştir. Bu nedenle, polisin yasaların özünü ve sözünü çok iyi kavraması gerekir.

Masum kişilerin aranması olayı, polis ile halk arasındaki ilişkileri bozacak niteliktedir. Polis halk ilişkilerinin iyi olduğu durumlarda, yasalara saygınlığı sağlamak bakımından, halktan polise yardımcı olması beklenir. Aramalar sırasında polis gereken titizliği göstermez ise, halkın yardımını kaybedebilir. Polis gereksiz olarak kuvvete başvurmak zorunda kalır ve bir kısır döngü içine düşebilir. İyi yetişmiş ve deneyimli bir polisten aramalarda, ilgilileri aşağılatıcı bir duruma sokmadan, gereksiz yere onurlarını kırmadan görevlerini yerine getirmesi ve yetkilerini kullanması beklenir (5/33).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin bazı maddeleri polisin görevinin bu yönüyle ilgilidir. Örneğin, 8. maddesinde "Herkes özel ve aile hayatına, ikâmetgâhına ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanılmasında resmi makamlar tarafından yapılacak bir müdahale, ancak kanun tarafından öngörülmüş olmak şartıyla, milli güvenliği, vatandaşın emniyetini, ülkenin ekonomik refahını, kamu düzenini, suç işlemeyi önlemeyi, sağlığı veya ahlakı veya başkasının hak ve

özgürlüğünü korumak için alınmış önlemler olarak, yapılabilir."

Keza Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 13. maddesi de sözleşmeye paralel hükümler getirmiştir.

Sözleşme ve Anayasa hükümlerinden anlaşıldığına göre, bu hakların kullanılmasında yasal bir müdahale, ancak yasalarda öngörülen durumlarda yapıldığı zaman meşru sayılmaktadır. Ayrıca, bu haklara getirilecek her kısıtlamanın, güdülen amaçla orantılı olması gerekir. Çünkü, burada polise verilmiş olan yetki, gerektiği halde kullanılacak genel bir yetki niteliğinde değildir. Her halukârda, devletin ihtiyaçları ile kişilerin hakları arasında uygun bir orantının gözetilmesi gerekir. Şüpheli olmayan kişiler üzerinde genel olarak uygulanan aramaların, özgürlüklerin kullanılmasında kabul edilebilir müdahale sınırlarını aştığı söylenebilir. Diğer yandan, yasa tutuklanan kişileri arama imkânını vermiştir. Arama, isnat edilen suçun veya cezayı gerektiren diğer suçların kanıtlarının ortaya çıkarılmasını sağlayabilir. Arama, tutuklanan kişinin yararı açısından da gerekli olabilir. Örneğin, intihar etmesini veya kendisini yaralamasını önlemek gibi. Arama, tutuklunun başkasının hayatına kastetmesini önlemek amacıyla zorunlu olabilir... Bu takdirde polisin arama yetkisini kullanmaması, doğacak sonuçlardan sorumlu duruma düşürür (5/41).

2. Yakalama - Sanığın tutuklanabilmesi ve dolayısıyla ceza muhakemesinin güvenlik ve rahatlıkla yapılabilmesi amacıyla ve henüz bir tutuklama kararı verilmeden önce sanığın kişisel özgürlüğünün kaldırılmasıdır. Yakalama, sanığın bir hakim kararı olmadan özgürlüğünün kısıtlanması sonucunu doğuran en ağır koruma önlemidir. Yakalama

ancak zorunlu hallerde yapılabilir. Diğer bir ifade ile hakim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde yapılabilir, bunun şartlarını kanun gösterir (AY/m. 19. 3). Böylece, Anayasa hakim kararı olmadan yakalamanın ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde tehlike bulunan hallerde yapılabileceğini belirtmiş, diğer şartlarını kanuna bırakmıştır.

Yakalanan kişilere, yakalama sebepleri ve haklarındaki iddialar herhalde yazılı ve bunun mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhal, toplu suçlarda en geç hakim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir. (AY/m. 19. 4). Yakalanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç en geç kırk sekiz saat ve toplu olarak işlenen suçlarda en çok on beş gün içinde hakim önüne çıkarılır (AY/19. 5). Yakalanan kişinin durumu, yakınlarına derhal bildirilir (AY/19. 6). Bu esaslar dışında işleme tabi tutulan kimselerin her türlü zararları devletçe ödenir (AY/m. 19. 9).

Yerine göre savcı, polis veya herkes yakalama yapabilir. Herkesçe yakalama yapılabilen durumlarda savcı ve polis de yakalamaya yetkilidir. Yakalanan kimse mukavemet ederse, koşulların zorunlu koyduğu sınırı aşmamak üzere zor kullanılabilir. Örneğin, eline kelepçe vurulabilir. Yakalama kişinin denetim ve gözetim altına alınmasıdır. Yakalanan kişinin kaçması ve saldırıda bulunmasını önleme açısından, kişinin sağlığına zarar vermeyecek her türlü önlem alınabilir.

Fakat, yakalayanın yakaladığı kimseye kötü işlemde bulunmaya, hakaret ve eziyet etmeye, dögmeye ve yaralamaya hakkı yoktur. Bu gibi haller yakalananı meşru savunma durumuna getirebilir (17/347: 19/97).

Herhangi Bir Kimse İçin Yakalamanın Şartları - Suç suçüstü olmalı veya henüz işlenmiş bulunmalı, fail suçu işlemesinden sonra kovalanarak suçun biraz önce işlendiğini gösteren eşya ve izlerle yakalanmalı.

Yakalanan kimsenin kaçma ihtimalinin bulunması veya kimliğinin hemen tesbitinin mümkün olmaması.

Takibi şikâyete bağlı suçlarda, küçüklere, beden veya akıl hastalığı ya da mahrumiyet nedeniyle kendini idareden aciz bulunanlara karşı işlenen suçüstü suçlarda sanığın yakalanması şikâyete bağlı değildir.

Savcı ve Polisin Suçüstü Dışında Yakalama Yetkisine Sahip Olmaları İçin Gereken Şartlar (CMUK/m. 127) - Tutuklama kararı verilmesi gereken bir durumun olması, örneğin, ağır cezayı gerektiren bir suçun işlenmesi gibi.

Gecikmede tehlike bulunması hali, müdahale edilmediği takdirde ciddi tehlikelerin doğması olasılığının bulunması.

Polisin üstlerine derhal haber verme imkânının bulunmaması.

Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'na göre polis, her biri suç teşkil eden belli hallerde, yakalama genel şartları olmadan da bir kimseyi yakalayabilir. Örneğin, yetkili mercilerce haklarında tutuklama kararı verilmiş olanları, uyuşturucu madde alan ve satanları, sarhoşluk halinde başkalarına saldıranları, uyarılarına rağmen halkın huzurunu bozmaya devam edenleri, suç işlediğine veya suça girişimde bulunduğuna dair güçlü iz ve kanıtlar bulunan sanıkları, ... polis yakalar (PVSK/m. 13). Ayrıca polis, PVSK'nun 17. maddesine göre, kanuna uygun olarak verdiği emirlere ve aldığı önlemlere riayet et-

meyenleri, görevini yaparken karşı koyanları, ... yakalar ve haklarında suçüstü hükümlerine göre evrak düzenleyerek adliyeye teslim eder.

Yargının iyi işlemesi ve suçların önlenmesi gibi düşünceler yakalamayı zorunlu kılsa bile, bir kimseyi özgürlüğünden mahrum etmek, demokratik ülkelerde çok ağır bir önlem olarak değerlendirilmektedir. Gerçekte kişisel özgürlük, uygar bir toplumun bireylerine sağladığı avantajların ağırlık noktasını teşkil eder. Bu nedenle, uluslararası yasaların ve sözleşmelerin bu konu üzerinde hassasiyetle durmaları, şaşırtıcı olmamalıdır. Bu konu, polis için olduğu kadar halk ve bireyler için de büyük önem taşımaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 5. maddesi, yakalamanın sözkonusu olduğu durumlarda polisin hangi sınırlar içinde kalmaları gerektiği konusunda önemli unsurlar içermektedir:

"Herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir. Hiç kimse, aşağıdaki haller ve yasal yollar dışında, özgürlüğünden yoksun bırakılamaz..." Eğer yakalama, ulusal yasalara uygun değilse veya ulusal yasa sözleşme ile bağdaşmıyorsa, sözleşmenin ihlali sayılır. Ayrıca 5. maddenin birinci fikrasına göre, "Eğer kişi kanuna uygun olarak mahkeme tarafından verilmiş bir karara uymadığı veya kanunun öngörmüş olduğu bir yükümlülüğün uygulanmasını garanti altına almak için yakalanmış ise, eğer kişi, bir suç işlediği kuşkusunu uyandıracak, kabul edilebilir nedenlerle veya bir suç işleyeceği ve ondan sonra kaçacağı izlenimini uyandıracak makul sebeplere dayanarak bu durumu önleme bakımından ve yetkili adli merciler önüne çıkarılmak amacıyla yakalanmış ise, ... bu madde hükümlerine aykırı olarak yakalanmış herkes, tazminat hakkına sahiptir." demektedir (5/36-37).

3. Gözaltına Alma - Yakalanan kimsenin durumuna veya nezaret altında bulundurulmasına denir. Yakalanan kimse çok kısa süre içinde olsa özgürlüğünden yoksun bırakılmaktadır. Bu kimse tutuklu veya hükümlü olmadığından tutuk veya cezaevine konamaz. Yakalanan kimseler salıverilinceye veya tutuklanmalarına karar verilinceye kadar, polisin bu işe tahsis ettiği nezarethane adı verilen yerde alıkonulurlar.

CMUK'a göre, yakalanan kimse, yakalanma yerine en yakın Sulh Hakimine gönderilmesi için gerekli süre hariç, en geç 24 saat içinde bu sulh hakimi önüne çıkarılır ve sorguya çekilir. Toplu olarak işlenen suçlarda, sanık sayısının çokluğu veya sanıkların yahut kanıtların durumu veya suçun niteliği sebebiyle tahkikatın bitiminde ve her halde 15 gün içinde Sulh Hakimi önüne çıkarılır.

PVSK'na göre, sanık olarak yakalanan kişiler hakkında düzenlenecek evrakla birlikte herhangi bir gecikmeye meydan vermeyecek surette adliyeye verilir. Kimlik tesbitinde bu kişiler 24 saati geçmemek üzere polisçe gözaltına alınabilirler. Polis, Cumhuriyet Savcısı'nın, savcının bulunmaması halinde Sulh Hakimi'nin yazılı emri bulunmadıkça sanığı 24 saatten fazla tutamaz. Gözaltının, yeme içme ihtiyaçlarına ve nakillerine ait masraflar Emniyet Genel Müdürlüğü Bütçesi'ne konacak ödenekten karşılanır (PVSK/Ek. m. 2).

4. Tutuklama - Tutuklama, yargıcın verdiği karara dayanılarak henüz bir yargı ile özgürlükleri kaldırıcı bir cezaya çarptırılmadan, sanığın kişisel özgürlüğünün kaldırılmaya başlanmasıdır. Sanığın, ileride verilecek bir cezadan kaçmasına engel olmak amacıyla tutuklanması önleyici koruma, kanıtlara zarar vermesini, kaçmasını ya da öldürülmesini ön-

lemek maksadıyla tutuklanması tutucu koruma önlemidir. Anayasamıza göre, suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yokedilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hakim kararıyla tutuklanabilir (AY/m. 19.3). Suçüstüde de tutuklama yetkisi yargıçlara verilmiştir. CMUK'nun 379. maddesine göre, muhakeme sırasında bir kimse mahkemeye karşı uygun olmayan bir söz ya da harekette bulunursa, mahkemece tutuklanır ve 24 saat içinde sorguya çekilerek cezalandırılır. Tutuklama CMUK'nun 104-126. maddelerinde düzenlenmiştir (19/90, 92, 182). Sanığın tutukluluk hali, serbest bırakılıncaya kadar devam eder. Tutuklu kimseler kanun önünde masum sayılırlar. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesine göre, tutukluluk hali, genel olarak bir yaptırım olmaktan çok, bir zorunluluk ve idari bir önlem niteliğindedir. İnsan haklarıyla ilgili hükümler, tutuklama halinin başından itibaren uygulanmaya başlanır. Bu nedenle, polisler gözetimlerine verilen kişilere karşı davranışlarında, her zaman büyük bir dikkat ve titizlik göstermek zorundadırlar. Tutuklulara uygulanacak muamele ile ilgili olarak, sözleşmenin 3. maddesi son derece önemli bir hüküm içermektedir. Bu, "Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı veya alçaltıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz, "hükmüdür. Polisler bu temel haklara kesin olarak saygı gösterilmesini gözetmekle sorumlu tutulmuştur. Tutuklama halkın gözü önünde cereyan etmediği için, tutuklulara yapılan muamele ve tutukluluk şartları, bazan, insani açıdan kabul edilebilir düzeyin altına düşmektedir (5/43-44). Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, tutuklulara uygula-

nacak muamelelerde uyulması gereken iki önemli prensip kabul etmiştir: Birincisi, tutukluluk şartları insan onuruna saygınlığı sağlamalıdır. İkincisi ise, tutukluluk tarafsız bir şekilde ve hiçbir ayrım yapmadan uygulanmalıdır (5/47).

5. Sorgulama (Soruşturma) - *Sorgulama,* "herhangi bir suçu işlediği kuşkusu altında bulunan veya sahip olduğu bilgiyi tam olarak vermeye niyetli olmayan kimsenin sistematik şekilde sorulara hedef tutularak bildiklerinin öğrenilmesi işidir (20/21).

Hazırlık Soruşturması, kamu davasını açmaya gerek olup olmadığının tesbiti amacıyla doğrudan Cumhuriyet Savcısı tarafından ya da savcının polis aracılığı ile yaptığı soruşturmadır (21/33).

Hazırlık soruşturması ya da başlangıç soruşturması, suç eyleminin öğrenilmesi, sanığın belirlenmesi, beyan, belge, belirti biçiminde olan kanıtların elde edilmesi, koruma önlemlerinin alınması ve suçlamanın açıkça belirtilmesi gerekmektedir (19/106).

Başlangıç soruşturmasında polise çok önemli görevler düşmektedir. Suçüstüde bu görevin önemi daha da artar. Polis bir suçüstü durumunu öğrenir öğrenmez, savcıyı haberdar eder ve hemen olay yerine gider ve suçun ortaya çıkarılmasına yarayacak kanıtların elde edilmesi amacıyla gerekli tüm önlemleri alır. Ortadan kaldırılması, bozulması ya da kaybolması olası bulunan kanıt ve belirtilerin korunmasına özen gösterir. Polis, görevleri bitinceye kadar olay yerinde bulunan kimselerin bu yerden ayrılmalarını yasaklayabilir. Acil durumlarda uzman kişilere başvurabilir. Olay ve elde edilecek belge, eşyalar hakkında bilgi verebilecek kişileri çağırır ve dinler. Gerekiyorsa kimliklerini belirlediği

kimseleri, tanıkları ve şüphelileri gözaltında tutabilir. CMUK'na göre, ihbarlar polise yapılabilir (m.151). Polis suçları aramak ve olayın aydınlatılması için acele önlemleri almakla görevlidir (m. 156). Olay yerindeki görevini yaparken bunu engelleyen ya da aldığı önlemlere uymayan kimseleri, polis 24 saat süreyle gözaltında tutabilir (m. 157).

C. Savcısı ve polis, kovuşturma yapılması izin, istek, karar ve şikayete bağlı suçlarda, bunlar yapılmamış ise, soruşturma işlemlerini yürütemez. Ancak gerektiğinde kanıtları toplayıp koruyabilir (21/35). Polis, C. Savcılarının yardımcısı sıfatıyla hazırlık soruşturması yapmaya, suçüstü usulüne bağlı olmayan eylemlerde tanık ve sanıkları sorgulamaya, arama yapmaya, geçici olarak yakalamaya, görgü ve tesbit tutanağı düzenlemeye, el koyma işlemi yapmaya, fezleke düzenleyip Cumhuriyet Savcılığı'na göndermeye yetkilidir (21/34).

Polis, suçları önleme ve ortaya çıkarma, kamu düzenini koruma ve suç işlemekle itham edilen kişiler hakkında adli takibat işlemlerini sürdürme gibi görevleri gereği, her gün bilgi toplama durumundadır. Polisin sorgulamasında önemli olan nokta, yasalara uygun olarak yapılmasıdır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, polisin soruşturma görevini özel olarak düzenlememiştir. Ancak, polisin bu görevini yerine getirirken hangi sınırlar içinde kalması gerektiğini belirleyen hükümlere yer vermiştir.

3. maddesindeki "Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı veya alçaltıcı bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz" hükmü, temel ve dokunulamaz bir hükümdür. Sözleşmenin 15. maddesi, savaş halinde veya milli hayatı tehdit eden diğer hallerde, bazı müdahale imkanları tanımıştır. 3. madde, 2. madde (yaşama hakkı), 4. madde (esaret), 7. madde (yasa-

ların öngörmediği bir aykırılığa ceza verilemeyeceği), koşullar ne olursa olsun, bunların uygulanmasında hiçbir sapmaya izin vermemiştir. Bu nedenle, örneğin 3. maddeye aykırı davranışta bulunan bir polis, hiçbir mazeret ileri süremez. Hatırda tutulması gereken en önemli nokta, polislerin sözkonusu madde hükümlerini çiğneme sonucunu doğuracak emirleri reddetme hakları ve görevleri olduğudur.

Özel hayatın ve aile hayatının, ikâmetgâh ve haberleşme hakkının saygınlığını, sözleşmenin 8. maddesi garanti altına almıştır. Sözleşmenin daima gözönünde tutulması gereken önemli bir ilkesi, 6. maddesinde belirtilen ilkedir: "Bir suçla itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak kanıtlanıncaya kadar, masum sayılır." (Bkz. AY/m.17, 20-22, 38).

Avrupa İnsan Hakları Divanı, polisin bilgi edinmek ve itiraf elde etmek için kullandığı yöntemleri de incelemiştir. İncelediği ve karara bağladığı polis tekniklerinin nitelikleri aşağıda belirtilmiştir.

"*Duvara Karşı Ayakta Tutmak:* Tutuklular, birkaç saat süreyle bir bunalım durumunda ayakta durmaya zorlanıyorlardı; ilgililerin ifadelerine göre, bacaklar ve kollar açık, ayaklar geride ve vücut ağırlığı ayak parmaklarının üstüne verilerek, kollar başın üstüne uzanmış, parmaklar duvara dayalı bir şekilde durmaları gerekiyordu."

"*Başa Torba Geçirme:* Tutukluların başına siyah ve koyu lacivert bir torba geçirilerek, sorgulamaya kadar bu durumda bekletiliyorlardı."

"*Gürültü:* Sorgulamadan önce tutuklular, içinde kuvvetli ve devamlı bir ıslık sesi çıkarılan bir odada tutuluyorlardı."

"*Uykusuz Bırakma:* Sorgulamadan önce tutuklular uykusuz bırakılıyorlardı."

"*Katı ve Sıvı Gıda Vermemek:* Sorgulamada ön-

ce tutuklulara ancak cuzi bir yiyecek veriliyordu."

Divan, bu beş tekniğinde insanlık dışı ve alçaltıcı ve Sözleşmenin 3. maddesini çiğneyen bir muamele olduğuna ve bu muamelelerin işkenceye eşit sayılacağına karar vermiştir (5/50).

6. Zorla Getirme - Yargıç kararı uyarınca, tanık ve sanıkların gerektiğinde zor kullanılarak ve kişisel özgürlüğü kısıtlanarak polisçe çağıran makama götürülmesine denir. Zorla getirme kişi özgürlüğünü kısıtlayan bir işlem olduğundan yargıç kararı ile yapılmalıdır. Kararı veren makamın sanık ya da tanığın bulunduğu yerin polise gönderdiği yazıya zorla getirme müzekkeresi (İhzar Müzekkeresi) denir. Zorla getirme belirli bir gün ve saatte hazır bulundurmak suretiyle olabildiği gibi, ilgilinin derhal getirilmesinin sağlanması biçiminde de yapılabilir. Sanık ve tanıklar, kural olarak önce davetiye ile çağrılırlar. Davetiye ile gelmediği zaman zorla getirme yoluna başvurulur. Bazı durumlarda sanık ve tanık davetiye gönderilmeden de zorla getirilebilir (19/100-101).

7. Elkoyma - Ceza Muhakemesi'nde son kararın isabetle verilebilmesi ya da bu kararın uygulanabilmesi amacıyla, bir eşya üzerinde zilyedinin rızası olmamasına karşın, kullanma yetkisinin kaldırılmasına elkoyma denir. Elkoymaya karar verme yetkisi yargıcındır. Ancak, gecikmesinde sakınca bulunan durumlarda, savcı ve bunların yardımcısı olarak polis elkoyma işlemi yapabilir (CMUK/m. 90. 1: PVSK/m. 9: SK/m. 3. OHK/m. 11. c).

Arama ve eşyaya elkoyma amacıyla özel yerlere girme, suçları bulma ve kamu düzenini koruma çerçevesi içinde, suç kanıtlarının aranması, çalınmış ya da haksız yere elde edilmiş mallara elkonulması, dosyaların, haberleşme evrakının ve diğer hususla-

rın incelenmesi, elkoyma eyleminin başlıca konularını teşkil eder. Tüm bu faaliyetler temel özgürlükleri ve insan haklarını ilgilendirdiğinden, bu işlemler yapılırken insan haklarıyla ilgili hükümlerin dikkate alınması gerekir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin özel hayata haksız müdahaleyi kontrol ve sınırlamaya yönelik 8. maddesi, polisin bu tür faaliyetlerine de uygulanır. Özel hayata müdahalenin, kanuna uygun olması hali dışında, yasak olduğunu, hatta kanuna uygun olması halinde bile, maddenin ikinci fıkrasında belirtilen istisna sınırları içinde kalma gereğini, polisin sürekli hatırda tutmasında yarar vardır (5/52).

Diğer yandan, İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya Dair Sözleşmeye Ek Birinci Protokol'un 1. maddesi "gerçek ve tüzel kişi olarak herkes mallarına saygı duyulması hakkına sahiptir. Hiç kimse, kamu yararı için ve kanun uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak yapılması dışında, mülkiyetinden yoksun bırakılamaz" hükmünü getirmiştir. Bununla birlikte, bu maddenin 2. paragrafı devlete, sözkonusu malların genel yarara uygun bir biçimde kullanılması için, kanunla gerekli düzenlemeleri yapma imkânı vermektedir. Bu nedenle sözleşmenin, kişinin hakları ile devletin ihtiyaçları arasında bir denge veya bir orantı kurma amacını güttüğünü altını çizerek belirtmek gerekir. 8. maddenin 2. fıkrasında yeralan "demokratik bir toplumda zorunlu" ifadesi de, sözleşmenin müdahaleyi, ancak mutlak surette zorunlu olması halinde meşru olarak kabul ettiğini göstermektedir. 14. maddede de bu yetkinin cinsiyet, renk, ırk, dil, din, siyasi fikir, ... dayanan ayrıcalıklı kullanılmasını kesin surette yasaklamıştır. Bu alanda polisin görevlerini yerine getirirken, 3. madde ile yasaklanmış olan alçaltıcı

muamelelere başvurmaması, tekrar vurgulanması gereken önemli bir noktadır (5/52).

8. Kimlik Tesbiti - Polis suç işlenmesini önlemek veya işlenmiş suçların faillerini ele geçirmek için kişilerden kimliğini sorabilir. Bu istem karşısında herkes, resmi bir belge göstererek kimliğini belirlemek zorundadır.

Kimliğini kanıtlayamayanlar veya gösterdikleri belgelerin doğruluğundan kuşku duyulanlar arananlardan olup olmadıkları anlaşılıncaya kadar 24 saati geçmemek üzere gözaltına alınabilirler. Bu kişilere kimliklerini kanıtlamada gerekli kolaylıklar gösterilir (PVSK/m.17).

Otel, motel, han, pansiyon, ... her türlü özel veya resmi konaklama yerleri ile özel sağlık kurumları, dinlenme ve huzur evleri, dini hayır kurumlarının sosyal tesislerinin sorumlu işleticileri, bu yerlerde ücretli, ücretsiz, gündüz veya gece yatacak herkesin kimlik, geliş, ayrılış kayıtlarını, örneğine ve usulüne uygun şekilde günü gününe tutmak, polisin incelemesine her an hazır bulundurmak, talebi halinde vermek zorundadır (1774 SK. KBK/m. 2). (16/353-354).

9. Parmak İzi ve Fotoğraf Alma - Polis, suçlunun fizik yapısını, eşkalini, adli sicilini ve hangi suçtan dolayı arandıklarını bilmek zorundadır. Polis Vazife ve Selahiyet Kanununun 5. maddesinde, polisin kimlerin parmak izi ve fotoğraflarını almaya yetkili olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, "Teknik Hizmetler Yönetmeliği'nin" 8. maddesinde on parmak basımı ile fotoğraf filmi alınacaklar birer birer sayılmıştır.

Polisiye amaçlar için parmak izi almak ve resim çekmek, uzun yıllardan beri süregelen ve yasalarla düzenlenmiş bir uygulamadır. Ayırdetmek, karşılaştırmak, adli bir dosya düzenlemek amacıyla iste-

nen parmak izi ve resimin, ilgililer tarafından gönüllü olarak verilmesi halinde bu konuda bir sorun yoktur. Ancak, ilgililerin karşı koyması halinde zorla alınması gerekmektedir. Böyle durumlarda parmak izleri ve fotoğrafları zorla alınanların bu durumları bir tutanakla tesbit edilir ve haklarında düzenlenecek evrakla birlikte adliyeye sevkedilirler (PVSK/m.17).

10. Kapatma ve Faaliyetten Men Etme - Otel, gazino, kahve, içkili yerler, tiyatro, han, hamam gibi açılması izne bağlı olan yerlerin izin alınmadan açılması halinde, bu yerler polis tarafından kapatılır (PVSK/m.7). Keza, kumar oynanan umuma açık yerler, her çeşit özel ve kamu kurumlarına ait lokaller, yasalara aykırı olarak uyuşturucu imal eden, satan, kullanılan, bulundurulan yerler, mevcut hükümlere aykırı davranışları tesbit edilen genelev, birleşme yerleri, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Anayasa düzenine, genel ahlaka zararı dokunacak oyun oynatılan, temsil verilen, film gösterilen, ... yerler polis tarafından kapatılır (PVSK/m. 8).

Kız ve kadınların gazino, bar, kafeşantan ve benzer içki kullanılan yerlerde çalışabilmeleri, o yerin en büyük mülkiye amirinin iznine bağlıdır. Yirmi bir yaşından küçük erkek ve kadın hiçbir surette bu yerlerde çalışamazlar. Polis, yanlarında veli veya vasileri dahi olsa, 18 yaşından küçük olanların bar, pavyon, kafeşantan ve meyhanelere girmesini meneder (PVSK/m.11).

Polis, sokak, meydan, umuma açık yerlerde düzeni sağlamak ve trafiğe uygun olmayan nakil vasıtalarını işlemekten ve bu vasıtaları sarhoş olarak veya trafiğin düzenini bozacak surette yönetenleri çalışmaktan meneder (PVSK/m.19).

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununun 27.

maddesine göre, halka karşı doğrudan doğruya veya ses yükselten veya ileten herhangi bir alet veya araç ile söz söyleyerek veya seslenerek veya basılmış veya çoğaltılmış veya elle yazılmış veya çizilmiş kâğıtları duvarlara veya diğer yerlere yapıştırarak veya benzeri araç ve yollarla halkı kanuna aykırı toplantı ve yürüyüşe özendirmek veya kışkırtmak yasaktır. Bu hareketler güvenlik kuvvetlerince menedilir. Polis, demokratik temel haklardan sayılan ve bunlar olmadan demokrasinin de olmayacağı kabul edilen, düşünceleri açıklama ve inançları doğrultusunda gösteri yapma özgürlüklerinin korunmasında özel bir sorumluluk taşımaktadır. Bunlar, insan haklarıyla ilgili hükümlerin köşe taşları ve Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin varlık nedenini teşkil eden "gerçek bir demokratik rejimi" devam ettirme fikrinin dayanaklarını niteliğindedir. Bu hakların iyi bir şekilde kullanılmasının düzenlenmesi hassas ve ince bir değerlendirmeyi ve anlayışı gerektirir. Bu durum, polisin görevini oluşturan tüm konuların anahtarıdır. (5/56) (Bkz. Söz. m. 9-14).

Gürültü veya velvele ile alışılmışın aksine çan veya alatı saire çalışanlar, yahut kanun ve düzenin kurallarına aykırı olanların gürültülü meslek ve sanat icra eyleyerek halkın huzur ve rahatını ihlal etmesi yasaktır. Şehir ve kasabalarda gerek mesken içinde, gerekse dışında, saat 24'den sonra her ne suretle olursa olsun civar halkın rahat ve huzurunu kaçıracak şekilde gürültü yapanlar polis tarafından menedilir (PVSK/m.15). Bu yasağa uymayanlar hakkında TCK 546. maddesine göre kovuşturma yapılır (PVSK/m.147).

11. Bilgi Toplama ve Bilgisayara Geçirme - Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'na ek. m. 7'ye gö-

re polis, "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Anayasa düzenine ve genel güvenliğe dair önleyici ve koruyucu önlemleri almak, emniyet ve asayişi sağlamak üzere," ülke düzeyinde istihbarat faaliyetlerinde bulunur. Bu amaçla bilgi toplar, değerlendirir, yetkili makamlara veya kullanma alanına ulaştırır. Devletin diğer istihbarat kuruluşları ile işbirliği yapan, polisin gerekli bilgileri toplaması ve değerlendirmesi, ona suçlu ile mücadelede üstünlük ve etkinlik sağlar.

Demokratik ülkelerde zaman zaman polisten, gizli olarak nitelenecek gözetleme görevi yapması istenir. Milli güvenliği garantiye almak, suçları önlemek ve ortaya çıkarmak ve kamu düzenini koruma zorunluluğu sonucu devletler, yasalarla böyle bir durumu kabul etmişlerdir. Bu uygulamalarda müdahale edilmesi sözkonusu olan özgürlük, esas itibariyle, özel hayatın saygınlığı hakkını ilgilendirmektedir. Sözleşme'nin 8. maddesi (özel hayatın, aile hayatının, konut dokunulmazlığı ve haberleşme özgürlüğünün), özel hayatı koruyan başlıca maddedir. Bu maddenin başlığı bile, polis devleti imajından nasıl nefret edildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, 8. maddenin 2. fıkrası, bu hakka olası bir müdahaleyi haklı gösterecek şartları saymak suretiyle, demokratik bir devlette bile, bazı hallerde, polisin ihtiyaç duyduğu bilgileri gizli olarak toplamasına izin verilebileceğini kabul etmiştir. Örneğin, telefonların dinlenmesi, mektupların açılması, elektronik kayıt sisteminin kullanılması, bilgi fişlerinin tutulması, ... gibi. Ancak bu tür faaliyetlerden önce, polisin yasaları bilmesi ve bu tür görevlerin en son çare olduğunu gözönünde tutarak asgari düzeyde gerekli olandan fazlasına gitmemeleri son derece önemlidir.

Gerçek kişilerle ilgili bilgilerin bilgisayarlarla işlenmesinin gittikçe yaygınlaşması, insan hakları alanında yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, özellikle polisin istihbarat, bilgi toplama ve fişleme faaliyetleriyle ilgilidir. Bilgi toplama yetkisi, bizatihi kendi içinde, meşru kullanma kadar kötüye kullanma tohumlarını da taşımaktadır. Bu açıdan, bu yetkiye sahip polisin, verilerin bilgisayarla işlenmesinin sağlayacağı inkâr edilemez avantajlar yanında, hakkında bilgi toplanan kişinin durumunu zayıflatmamasından emin olma sırrı çok önemlidir. Ayrıca, kendilerine teslim edilen bilgileri aynen korumak, amaç için gerekli olmayanları kaydettirmemek, izin verilmeyen bilgileri yaymaktan veya kötüye kullanmaktan kaçınmak ve malzemeyi, yapılan çalışmanın mantıki düzenini ve verileri herhangi fizik etkilere karşı korumak zorundadırlar. Bkz. Sözleşme m. 5. 6. 8. 9. (5/61. 62, 64-66).

12. Silah Kullanma - Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu'nun 16. maddesine göre polis, "nefsini müdafaa etmek" ya da başkasını ırz ve canına karşı yönelik ve başka şekilde önlenmesi mümkün olmayan bir saldırıyı savmak için, ağır cezayı gerektiren bir suçtan sanık olarak gözetim altında bulunan ya da herhangi bir suçtan hükümlü ve tutuklu olarak polise teslim edilen kimselerin kaçmaları ya da bu amaçla polise saldırmaları halinde, yapılacak ihtarlara uymadıklarında ve kaçmalarına ya da saldırılarına engel olmak için başka çare kalmadığında; korumakla görevli olduğu yere, elindeki silaha, kendisine teslim edilmiş karakol ya da şahıslara saldırıyı başka şekilde önlemek mümkün olmazsa; ağır cezayı gerektiren suçüstü halinde, sanığın saklandığı yerin aranması sırasında o yerden kuşkulu

bir kimse çıkarak kaçar ve dur ihtarına uymazsa ve başka yollarla ele geçirilmesi mümkün olmazsa; görev sırasında polise saldırı ya da karşı koymaya elverişli araçların ve silahın teslimi istendiği halde, verilmeyerek karşı gelinmesi ya da teslim edilmiş silah ve aletlerin zorla tekrar alınmasına kalkışılması halinde; polisin görevini yapmasına yalnız ya da toplu olarak eylemli karşı koymada bulunulmuş ya da saldırıyla karşılık verilmişse "Devlet nüfus ve icraatına silahlı olarak karşı gelinmişse" silah kullanılabilir.

Polisin silah kullanmaya yetkisi, kendisine karşı silah kullanılacak kimsenin mutlaka vurulması ya da öldürülmesini gerektirmez. Bu yetki, yasada belirtilen durum ve koşullarda ve bu sonuçların sağlanmasına yetecek ölçüde derece derece kullanılabilir. Örneğin, bir saldırı, aynı ölçüde bir karşı koyma ile önlenebilecek ise silah kullanılamaz. Basit bir tehdit ya da silahın kılıfından çıkarılması kaçmayı önleyebilirse, silâhın ateşlenmesi ve kaçanın vurulması sorumluluğu gerektirir.

13. Zor Kullanma - Polis kamu düzenini sağlamak ve korumak amacıyla, aldığı önlemlere uymayanlara karşı zor kullanabilir. Zor başvurulacak en son yoldur. Polis aldığı önlemleri uygularken az ya da çok ama her halukârda mutlaka bir direniş veya karşı koyuşla karşılaşır. Bu karşı koyuşlara polis, zor kullanarak tepki gösterir. Kanun koyucu, hem kamu hizmetlerinin yürütülebilmesi ve hem de kişi haklarının çiğnenmemesi için zor kullanma konusunda, bazı sınırlayıcı kurallar koymuştur. Bu yolla keyfî davranışların önüne geçmek istemiştir. Zor kullanmanın hukuki unsurları şunlardır (17/320-321).

Zor kullanmaya mecbur kalınmalıdır. Zor kul-

lanmaktan başka bir çare kalmamalıdır. Örneğin, toplu hareketlerde yağmalamaya girişmek isteyenlerin yakalanması, uyarılması, kelepçe takılması, ... gibi.

Kullanılan zorun derecesi ile olay dengeli olmalıdır. Bir sanık ya da mahkûmu basit bir yöntemle yakalamak mümkün iken silah kullanmak dengeli bir hareket değildir.

Zor kullanma kanuna uygun olmalıdır. İhzar, elkoyma arama, haciz, müsadere, tutuklama işlemleri yerine getirilirken, polis genellikle zora başvurur veya zora başvurma ihtiyacı duyar. Bu durumlarda zor, yasaldır. Ancak, konuşmayanı zorla konuşturmaya çalışmak kanunsuzdur. (Bkz. PVSK/Ek. M. 6).

14. Diğer Yetkiler - Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu'na göre, polisin hukuka uygun olarak verdiği emre karşı gelenler ve aldığı önlemlere uymayanlar; görev yaparken polise karşı koyan ve yakalanmadıkları takdirde hareketlerine devam edecek olanlar, karakola götürülürler ve yirmi dört saat içinde adliyeye verilirler (Md. 17). İmdat istenmesi, yangın, su baskını, boğulma gibi büyük tehlikelerin haber verilmesi ya da görülmesi halinde ve ağır cezalı suçun işlenmesine ya da yapılmasına devam olunmasına engel olmak için, kolluk, konutlara, işyerlerine ve eklentilerine girebilir. Aynı şekilde kollup, suç ve suçluların kovuşturulması için ya da büyük olayların çıkması olasılığı karşısında yetkililerin yardım istemi üzerine, üniversite ve bağlı kurumların binalarına girebilir (Md. 20). Polis, yaptığı soruşturma sırasında, anlatımlarına başvurmak gereken kimseleri çağırır ve kendilerine sorular sorabilir (Md. 15).

II. Kişi Hakları Açısından Polisin Yetkileri

Polisin genel emniyetle ilgili görevlerinden ilki ve temel olanı, kamu düzenini sağlamak ve korumaktır; yasalar hükümet emirlerine ve kamu düzenine uygun olmayan hareketlerin işlenmesinden önce önleyici, caydırıcı, düzenleyici ve koruyucu nitelikte çok çeşitli görevleri yerine getirmektir. (PVSK/m.1A. Ek. m. 9. 1A).

Polis bir yandan kamu düzenini sağlama ve koruma görevlerini yaparken, kişi hak ve özgürlüklerinin rahatça kullanılabileceği bir ortamı yaratmaya çalışırken, diğer yandan da koşullar gerektirdiğinde kişi hak ve özgürlüklerine müdahale edebilir, kısıtlamalar getirebilir. Diğer kamu hizmetlerinden farklı olarak polis faaliyetleri, kişi hak ve özgürlüklerine en çok müdahale ve kısıntı getiren faaliyetlerdir. Bu nedenle, polis devletin ve dolayısıyla idarenin kişi hak ve özgürlüklerine kısıtlama getiren maddi gücüdür, şeklinde tanımlanabilir. Ayrıca polis, idarenin re'sen hareket yani kararlarını uygulama yetkisini kullanma yöntemidir. Bu nitelikleriyle polis faaliyetleri, kişilere karşı zor kullanmaya karar veren bir özgürlükleri sınırlama görevidir (14/15, 40).

Kamu düzeninin sağlanması ve korunmasına yönelik bu süreç ile özgürlükleri bağdaştırma ya da dengeleme, R. Knight'ın dediği gibi demokratik toplumların asırlar boyu amacı olmuştur (15/198).

"Tam bir özgürlük anarşidir, tam bir düzen de zulümdür ve bu iki uç arasındaki dengeyi korumak demokratik toplumların asırları boyu amacı olmuştur."

R.Knight

Özgürlük-düzen, hak-kamu yararı dengelerinin sağlanması ve korunması açısından polis yetkilerinin sınırlarının açıkça çizilmesi ve yetkilerini kullanırken polisin bu sınırları aşmamaya özen göstermesi, keyfi hareketlerden kaçınması, hukukun üstünlüğü ilkesi ve hukuk devletinin bir gereğidir de. Polis önleyici, caydırıcı, düzenleyici ve koruyucu önlemlere başvururken, aşağıda sıralanan koşullara uygun hareket etmek ve yetki sınırlarını aşmamak zorundadır. (14/40-43:16/329-335: 17/316-326).

III. Polisiye Yetkilerin Kullanılmasının Genel Koşulları

Kamu düzenini bozucu hareketlerin önlenmesinde gözetilecek genel koşullar; tehlike, zorunluluk, haklılık ve orantılılık koşullarıdır.

1. Tehlike Koşulu - Polisin harekete geçebilmesi için bir tehlikenin mevcut olması gerekir. Anında müdahale, tehlike koşulunun bulunmasına bağlıdır. Zarar doğmadan önce polisin başka türlü hareket olanağı yoksa, gecikilmesi halinde tehlike var demektir. Mevcut tehlike, zarar verici eylemin başlamış olması ya da başlama olasılığının belirtilerinin bulunmaması hallerinde vardır. Kişi hak ve özgürlükleri ile polis önlemleri arasında karşılıklı ilgi denge gecikmesinde tehlike bulunan hallerin yasalarla açıkça saptanması ve bazı ölçülere bağlanmasını gerektirmektedir. Ancak, polis faaliyetlerinin özelliği nedeniyle, gecikmesinde sakınca olan hallerin birer birer sayılması da mümkün değildir. Takdiri polise bırakılmalıdır.

2. Zorunluluk Koşulu - Mevcut olan tehlikenin ya da kamu düzeninin bozulmasına neden olan durumun başka türlü düzeltilmesi olanağının bu-

lunmaması ve polis önlemlerine başvurulmasının zorunlu hale gelmesidir. Zorunluluk koşulu, kişi hak ve özgürlüklerini daha az kısıtlayıcı önlemlerin alınmasının mümkün olabilmesine rağmen, daha çok kısıtlayıcı önlemlerin tercihinde zorunluluk bulunmasını gerektirir.

3. Haklılık Koşulu - Polisin düzen anlayışında önceden bilinebilirlik hakimdir. Polis, düzensizlik olasılıklarını gösteren belirtileri ve değişiklikleri aygılayacak biçimde yetiştirilmiştir. Polisi kuşkulandıran bir tehlike ya da bir durum, bir kişi veya çevreden kaynaklanabilir, alışılmışın dışında açılan işyerleri, sıcak bir günde palto giyilmesi, tartışan kişilerin üzerlerinde silah bulunması... gibi durumlar, polisi tehlikenin varlığı konusunda uyarabilir ve bu durumda polis çeşitli önlemlere, haklı olarak başvurabilir.

4. Orantılılık Koşulu - Polisin aldığı ya da uyguladığı önlemler, önlenmek istenen tehlikenin büyüklüğü ile orantılı olmalıdır. Polis yalnızca olayı önlemeye yetecek derecede önlem almalıdır. Gerekli olandan daha ağır ve sert önlemlerden ziyade ve gerekmedikçe hafif önlemleri almakla yetinmelidir. Örneğin, gece saat 24.00'den sonra evine gitmekte olan sarhoş ve kendine hakim durumda olmayan kişilere yardım edilmeli ve evine kadar götürülmelidir. Çevreyi rahatsız edici davranışları varsa, ayılıncaya kadar gözetim altına alınabilir, fakat, asla hırpalanmaz.

IV. Polis Yetkilerinin Sınırları

Polisin yetkileri esas itibariyla kanunlarda belirtilir ve belirtilmelidir de. Kişi hak ve özgürlüklerinin en güvenilir hukuki güvencesi Anayasa'dır.

Kişi hak ve özgürlüklerinin hangi nedenlerle ve hangi ölçülerde kısıtlanacağı Anayasa'da belirtilmiştir. Kanun koruyucusunun bile yetkileri sınırlandırılmıştır. Doğal olarak idarenin dolayısıyla da polisin de yetkileri sınırlandırılmıştır (AY/m.13 ve 14).

Anayasa'da bazı özgürlüklere daha fazla önem verilmiş ve bunların kısıtlanması konusunda polise hiçbir yetki verilmemiştir. Örneğin, polis, haberleşmenin gizliliğine dokunmaya yetkili değildir. Bu yetki sadece yargıçlara verilmiştir.

1. Amaç Yönünden - Polisin amacı, kanun düzenini sağlamak ve korumaktır. Yetkiler polise bu amaçla verilmiştir. Başka amaçla yapılan polis işlemleri yetki saptırmasıdır ve hukuka aykırıdır.

2. Neden Yönünden - Polis önlemleri, ancak, kamu düzenini bozan ve bozacak nitelikte olan gerçek bir tehlikenin varlığı halinde kanuna uygun olur. Aksi takdirde, böyle bir tehlike yokken yapılacak bir müdahale ve özgürlük kısıtlaması, kanunsuzdur (18/1449).

3. Ölçülük Yönünden - Polis önlemleri ve kullandığı araçlar, önlemek istenilen tehlikenin ağırlığı ile orantılı olmalıdır. Silah ya da zor kullanılmasının genel şartlarından birisi, saldırının geçiştirilmesinin başka suretle mümkün olmamasıdır.

4. Yer ve Zaman Yönünden - Polisin yetkisi herkese açık yerlerde geniş, meskenlerde ise çok dardır. Polis herkese açık yerlerde her zaman denetleme yapabilir. Fakat, konutlara hangi hallerde girebileceği kanunla düzenlenmiştir. Polis, yardım istenmesi, su baskını, boğulma gibi büyük tehlikelerin varlığı ya da haber verilmesi halinde veya ağır cezayı gerektiren bir suçun işlenmesine engel olmak için meskene girebilir (PVSK/m. 20).

Polis yetkisinin sınırları olağan ve olağanüstü durumlarda farklıdır, olağanüstü durumlarda yetkileri genişler. Gerekli görülen hallerde Sıkıyönetim Komutanlığı'nca gece sokağa çıkma yasağının konması gibi olağan dönemde böyle bir önlem alınması hukuka aykırıdır. Günün saatlerine göre de polis yetkileri genişler ve daralır. Kural olarak aramaya gündüz saatlerinde başlanır, gece ise arama yapılmaz.

5. Görevli Personel Yönünden - Polis, görevli bulunduğu mülki sınır içinde hizmet branşı, yeri ve zamanına bakılmaksızın, bir suçla karşılaştığında suça elkoymak, önlemek, sanık ve suç kanıtlarını saptamak, korumak ve yetkililere teslim etmekle görevli ve yetkilidir. Suça müdahale eden polise karşı işlenen suçlar, görevli memura karşı işlenmiş suç, müdahalede bulunan polisin işlediği suçlar ise, görevli memurun işlediği suçlardan sayılır (PVSK/m. 4). Polis üniformalı olarak bulunduğu ve görüldüğü her yerde, herkes tarafından görevli kabul edilir.

Ayrıca genel güvenlik ve kamu düzeni bakımından olaylara zamanında müdahaleyi sağlamak, olayların büyümesini önlemek, suçüstü hallerinde sanıkları ele geçirmek ve suç kanıtlarını tesbit etmek, halkın şikâyet ve dileklerine karşılık sağlamak üzere, görevli olsun olmasın üniformalı veya üniformasız hizmet yapan polis sıfat ve yetkisine sahip olanlar da bir suçla karşılaştıklarında görevli ve yetkili sayılmışlardır.

Bu görev ve yetki, görevli bulunan polis bölgesi içinde, her durumda polis bölgesi dışında suça el koyma zorunda kalındığında kullanılacak ve yerine getirilecektir.

V. Kişi Hakları Açısından Polis-Halk İlişkileri

Polis görevlerinin bir gereği olarak halkla sürekli ve zorunlu ilişkilerde bulunmaktadır; tüm eylem ve işlemlerini yasalara uygun biçimde gerçekleştirmek, yasaları vatandaşlara eşit şekilde uygulamak, vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini rahatça kullanabilecekleri ortamı yaratmakla yükümlüdür. Polis, yasalarda belirlendiği biçimde temel hak ve özgürlükleri gerektiğinde kısıtlayabilir, silah ve zor kullanabilir. (AY/m.13. 14. 15).

Diğer taraftan polisin her türlü eylem ve işlemi, hukuka uygunluk açısından yargı denetimine açık bulunmaktadır. Polisin halkla olan ilişkileri yasalarla belirlenmiş bir çerçevede zorunlu olarak gerçekleştirilmektedir. En büyük güçlük, alışılagelmiş görevlerini yaparken halka genellikle sık sık karşı düşmektedir. Mahkeme davetiyelerini uygulamak, yakalamak, gözaltına almak, soruşturma yapmak, arama yapmak, ... gibi (22/138). Diğer bir güçlük ise, birbirleriyle çelişen hizmetleri yapmak durumunda olmasıdır. Halkın bazı suçlara, kumar, fuhuş gibi, sembolik olarak hizmet edilmesini istemesidir. Gerçek anlamda iç barış ve güvenlik, halkın polisi desteklemesiyle gerçekleşebilir. Bu nedenle polis halkın güven ve desteğini sağlamak amacıyla birimler oluşturmakta ve çalışmalar yapmaktadır. Öncelikle halkın polisten beklentileri öğrenilmekte ve bu konuda örgüt personeli eğitimlerle bilgilendirilmektedir. Yanlış bilgileri ve yargıları önlemek için, örgütün halktan beklentileri, örgütün çalışmaları ve olaylar hakkında ilgili birimler (Halkla ilişkiler birimleri), polis radyosu, basın büroları, haber merkezleri...) ve çeşitli etkinlikler (basın toplantıları, tanıtıcı ve açıklayıcı kitap, broşür, dergi, film,

sergi, bilimsel toplantı, basın bülteni...) vasıtasıyla halka sürekli bilgi aktarılmakta ve halkta olumlu bir polis imajı yaratılmaya ve halkın desteği (23/81-100: 25/3-42: 26/80) kazanılmaya çalışılmaktadır.

Son yıllarda polis-halk ilişkilerini geliştirmek açısından başlatılmış olan faaliyetlerden birisi de "huzur toplantılarıdır." Halkın karakollarda polis ile dertleşmesi, sorunlarını aktarması sağlanmaktadır. Bu uygulama okul çağı çocukları için de yapılmaktadır (27/4). İl düzeyinde yaptırılan Araştırmalarla halkın polis çalışmaları, polis-halk ilişkileri, kamu düzeninin sağlanması konularındaki bilgi ve değerlendirmeleri saptanmaya çalışılmaktadır. "İzmir Emniyet Teşkilatının Değerlendirilmesi araştırması" bu konuda atılmış çok ileri bir adımdır. Sözkonusu araştırmanın amacı şöyledir (28/1).

"Araştırmanın ana amacı İzmirlilerin, şehirlerindeki Emniyet Teşkilatı'nı nasıl değerlendirdiklerinin saptanmasıdır. Bu ana amaca bağlı olarak, kent sakinlerinin polisle ilişkileri, Emniyet Teşkilatı'nın çalışmalarıyla ilgili bilgi düzeyleri ve asayişin korunması konusundaki önerileri de araştırma kapsamında ele alınmıştır."

Polis-halk ilişkileri konusunda somut bilgiler edinme açısından sözkonusu araştırmanın bulguları özet olarak aşağıda verilmiştir (28. 3-9):

-"İzmirlilerin büyük çoğunluğu (yüzde 88) şehirlerde asayişi korumakla Emniyet Teşkilatı'nın görevli olduğunu bilmektedir.

-"İzmirlilerin yüzde 57'si, bugüne kadar arama ya da kimlik tespitine maruz kaldığını belirtmiştir."

-"Kent sakinlerinden çoğunluğu (yüzde 67), bu aramalar sırasında polisin halka davranışını olumlu olarak değerlendirmektedir."

-"İzmirlilerin yüzde 47'si, herhangi bir nedenle karakola gittiğini belirtmiştir.

-"İzmirlilerin yüzde 44'ü, kamuoyunun polisten çekinme nedeninin polisin otoriteyi temsil etmesi olduğunu düşünmektedir. Yüzde 29 oranında bir kitle bunun, polisin halka kötü davranmasından kaynaklandığı görüşünü savunurken, aynı oranda bir kitle de insanlarda hep bir suçluluk duygusunun mevcut olmasının polisten çekinmeye neden olduğunu ifade etmektedir."

-"Kamuoyunun çekinmesini kaldırma konusunda, İzmirlilerin çoğunluğu, yüzde 53'ü polisin halka daha yumuşak davranmasının, yüzde 43'ü kendisini daha iyi tanıtmasının, yüzde 36'sı ise halkla kaynaşmak için çaba göstermesinin önemini vurgulamıştır."

-"Polis imdat telefonu konusunda, İzmirlilerin yüzde 62 oranında bilgisiz olduğu görülmektedir."

Demokratik ülkelerin çoğunda halk, polisin başlıca iki temel fonksiyonu yerine getirmek zorunda olduğunu düşünür. Bir taraftan kanunları uygulayarak suç işlenmesini önlemek ve kamu düzenini korumak, diğer yandan da acil durumlarda insani nitelikte sosyal bir yardımda bulunmak. Doğal olarak polisin başka görevleri de, işlenmiş suçlarla ilgili görevleri de vardır. Polis sosyal hizmet görevini ne dereceye kadar ileri götürebilir? Polis için en ideal durum, her türlü hal ve şartlarda görevlerini yerine getirirken halkın kendisine karşı güven ve saygınlık duygusu içinde olmasıdır. Halkta, gerçekten polisin insan haklarının koruyucusu olduğu, genelde görevlerini yerine getirirken insani duygularla dolu olduğu inancı varsa, ona destek olması beklenebilir (5/18).

Polisin kamu düzenini koruması, bunu yapar-

ken de yasalara uyması beklenir. Kanunilik ilkesi vatandaşları keyfi davranışlara karşı korur. Düzeni koruma görevinde ise, görevlilerin etkinliği sözkonusudur. Kanunilik ilkesi ihmal edilebilir. Bu nedenle de bu iki ilke çatışır (29/49-59).

Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun polis, vatandaşların şikâyetlerine neden olur, şikayetler sistem için büyük tehlike oluşturur. Sistem tehlikeyi göğüslemek için bilgileri halktan gizler. Görevlilerin rolü, davranışları sınırlamak ve denetim altına almaktır. Tutarsızlık, halka hizmet etmek durumunda olan polisin halkı disiplin/denetim altına almak zorunda olmasından kaynaklanmaktadır. Gizlilik, halkı polisin çalışmalarının uzağında tutar. Bizzat gizliliğin varlığı bile bir güç belirtisidir. Gizlilik stratejisi kasten esrarlı bir hava yaratır. Böylece, vatandaşların polis hakkındaki şikâyetleri önlenir. Polis çalışmaları halkın denetiminden uzak bir biçimde sürüp gider. Bu nedenle de polisin halkı kendilerinden uzaklaştırma stratejisi, halkın desteğini kazanmak amacıyla halkla ilişkileri geliştirme, yakınlaşma stratejisi bir ikilemdir, çatışır (22/137-144). Halkla ilişkilerinin olumlu düzeyde olması için, halkın besleyici tepkilerde bulunması, örgütün de bunları değerlendirerek kendisine çeki düzen vermesi zorunludur. Eğer örgüt tepkilere duyarlı değilse, halk da değerlendirilmesi kolay tepkilerde bulunmaz. Sonuçta hem örgüt ve hem de halk hoşnut olmaz. Bu durum, örgütün yaşamını tehlikeye sokar ve polis hizmetlerinin yürütülmesi devletin en eski ve klasik fonksiyonlarından olduğundan, bu hizmetlerin sivil ve demokratik olan niteliği, "askercil" veya diğer çözümlere başvurmaya götürür ve günümüzde, ülkemizde olduğu gibi rejimin korunup güçlendirilmesi ve geliştirilmesinde sivil-

demokratik bir örgüt olan polisin işlevsizliği, birçok vebali de üstlenmesine neden olur (25/41.42).

VI. Kişi Hakları Açısından Polisin Eğitimi

Toplum uygarlık, özgürlük, eğitim ve haberleşme düzeyi bakımından geliştikçe, polisten olan beklentileri de, tıpkı diğer kamu görevlilerinden olduğu gibi, artmaktadır. Özellikle toplum polisten sadece temel görevlerini yerine getirmesini değil, ayrıca bunları nezaket ve hoşgörü içinde yapmasını beklemektedir. Günümüzde, insan hakları ve kişi onuru konusunda daha duyarlı hale gelmiş olan halk, geçmişe göre, çok daha kolaylıkla ve eskiden şikâyet konusu olabileceği düşünülmeyen, polisten davranışı ile ilgili eleştiri ve şikâyetlerde bulunmaktadır. Bu durum eskiye göre şimdi polisten daha fazla şey beklendiğini ifade etmektedir. Bu faaliyetleri polise ve örgütüne karşı girişilmiş bir hareket olarak değerlendirmemek gerekir. Aksine onların medeni ve nazik davranışlarının öneminin vurgulanması ve bir şükran borcu olarak görülmektedir.

Kendisini insan hakları hizmetine adamış olan polis, davranışlarında insan onuruna karşı özel bir duyarlılık geliştirebilir. Bu, polisin kişilerin hak ve saygınlıkları üzerinde bir yargıya varma yeteneklerini geliştirme ve muhafaza etmelerine yardımcı olacaktır. Kanunların uygulanışında polisin davranışı anlayışlı olmalı ve ahlak ilkelerine dayanmalıdır. Bu sadece kendi başına olan bir amaç değildir. İnsanlara ırk, felsefi inanç, din veya sosyal statülerine göre ayırım yapmadan eşit ve doğru davranmanın bir aracıdır. İşte insan hakları alanındaki yasaların polisin davranış ve faaliyeti ile ilgili olarak getirdiği asgari yükümlülük budur (5/22-23).

Polisler kendileri de toplumun birer üyesi olmalarına karşın, görevlerini etkin bir biçimde yerine getirebilmeleri için, diğer vatandaşlara tanınanın çok üstünde yetki ve yükümlülüklerle donatılmışlardır. Örneğin, polis suç işlediğinden kuşku duyulan bir kimsenin özgürlüğünü kısıtlama veya başkalarını veya kamu düzenini korumak için kuvvet kullanma hakkına yasal olarak sahiptir. Bu yetkilerin kullanılmasına bazı sınırlar çizmek zorunludur. İnsanın temel haklarının korunması ve muhafaza edilmesinde titizlik gösteren demokratik bir toplumda polis görevlerinin nasıl yapılacağını gösteren normların, son derece yüksek düzeyde tutulması çok önemlidir. Polis, yaptığı her işlemin her zaman yasaların tanımladığı sınırlar içinde olmasına özen göstermelidir. Her polise düşen temel görev budur. Polisin eğitimi çeşitli düzeylerde yapılmaktadır. Başlangıç eğitiminden en üst düzeydeki görevlilerin eğitimine kadar. Genel eğitim ve öğretim programları dışında çok değişik konularda uzmanlık eğitimleri de yapılmaktadır. Özellikle suç ve suçluların araştırılması ve devlet güvenliği konuları gibi. Bu nedenle, eğitim programlarını hazırlamak ve uygulamaktan sorumlu olanların, insan hakları konusunu her kademe için uygun bir şekilde programa almaları şarttır.

Eğitim, polis bir yandan yasalara saygılı olma ve yasaları uygulama ile diğer yandan insan haklarını koruma arasında bir çelişki bulunduğu izlenimine kapılmamalıdır. Polis, demokratik düzenin gerçek temelinin hukuka saygılı olma ilkesi olduğunu tam olarak kavramalıdır. Bu ilke hem halk hem de polis için geçerlidir. Eğer polis, kendisini kanunun dışında ve üstünde görür ve yasaları dikkate almama alışkanlığını edinirse, halkın güvenini ve

saygısını kaybeder, görevini yaparken de onun desteğinden yoksun kalır. Eğitimde öncelikle, hukukun üstünlüğü işlenmeli, vurgulanmalı ve yerleştirilmelidir. Yasaları korumak için görev yapan polis, hiç kimsenin yasaların üstünde olmadığını, önce kendisi bilmeli, uymalı ve herkesten çok önem vermelidir. Hiç kimse yasaların gösterdiği haller dışında özgürlüğünden yoksun bırakılmamalıdır. Temel özgürlüklere meşru bir müdahale olsa bile, ilgili her türlü yasa ve insanlık dışı muameleye karşı, kanunun himayesinden yararlanacaktır. Tutukluluk halinde dahi bir kimse, kanunun himayesinde olma temel hakkına sahiptir. Kanuna aykırı davranan polisler de kanunların öngördüğü cezalara tabidir.

Eğitimde, insan onuruna saygılı olma düşüncesinin devamlı olarak hatırda tutulması gerektiği, bunun bir zayıflık değil, aksine bir güç kaynağı olarak dikkate alınması vurgulanmalıdır. En aşırı tahriklere karşı bile nefsine hakim olma, polisin en önemli faziletlerinden biridir. Polis, toplumun en üst düzey normlarına göre hareket etmesini bilmelidir. Bu normlar, İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hükümleri ve ulusal yasalarda yeralmaktadır. Etkili bir eğitimle polislerin kafalarına bir daha silinmeyecek biçimde yerleştirilmelidir. Demokratik bir toplumda herkesi memnun etmek çok zor ve aynı zamanda güçtür. Bu gerçeğe rağmen, eğer görev dürüst ve gereği gibi yapılırsa bu, sadece adaletin değil, polisin de itibarını artıracaktır. Bu düşünce teşvik edilir ve tüm polise benimsetilirse polis, bir yandan insan haklarını korurken bir yandan da kanunlara saygılı olmanın mümkün olduğunu anlayacak, bu durumda en büyük takdir payını da kendisi alacaktır (5/73-94).

VII. Yetki Sınırlarının Aşılmasında Sorumluluk

1. Genel Olarak - Bilindiği üzere, polisiye yetkilerin kullanılması kişi hak ve özgürlüklerine önemli ölçüde müdahaleyi gerektirir. Bu nedenle yasalarımız, polisin yetkilerini teker teker saymış, sınırlarını belirtmiş, kullanılma usul ve koşullarını göstermiştir.

Polisiye yetkiler ve bunların kullanılma esas ve usulleri yasalarla belirlenmiş olmasına karşın, yine de bu yetkiler hukuka uygun biçimde kullanılmayabilir. Polisiye yetkileri kullanmakla görevli kimseler, bilerek ya da bilmeyerek yetkilerinin sınırlarını aşabilir, kişiler de bundan maddi ya da manevi zarar görmüş olabilirler.

Bu bölümde, polisiye yetkilerin hukuka uygun biçimde kullanılmamasına muhatap olan kimselerin ne yapabileceği, hangi yollara başvurabileceği konusu incelenecektir.

2. İdare Hukukuna Göre - Polisiye yetkilerin kullanılmasında hukuka uygun hareket edilmediği takdirde, bu yetkilerin kullanılması sonucu yapılan işlemin ortadan kaldırılması (iptali) mümkündür. Bundan başka, yapılan bu işlem nedeniyle ilgili kimse zarar görmüşse bu zararın da giderilmesi olasıdır.

2577 sayılı "İdari Yargılama Usulü Kanunu"nun 12. maddesine göre, "İlgililer haklarını ihlal eden bir idari işlem dolayısıyla Danıştay'a ve idare ve vergi mahkemelerine doğrudan doğruya tam yargı davası veya iptal ve tam yargı davalarını birlikte açabilecekleri gibi, ilk önce iptal davası açarak bu davanın karara bağlanması üzerine ... tam yargı davası açabilirler."

Yasanın bu maddesi ilgililere, hukuka aykırı bir idari işlemin iptali (ortadan kaldırılması) ya da iptal ile birlikte tam yargı (tazminat) davası açma hakkı tanımıştır.

Yukarıda açıklandığı üzere, şu ya da bu nedenle polisiye yetkiler hukuka aykırı bir biçimde kullanılmış ve sonuçta hukuka uygun olmayan bir polisiye işlem yapılmış olabilir. Örneğin, bir otel kapatılması gerekmediği halde kapatılabilir.

Böyle durumlarda ilgili kimseler, bulundukları yer idare mahkemesine dava açarak kapatma işleminin iptalini isteyebilirler. Ayrıca bu iptal davası ile birlikte ya da iptal davası karara bağlandıktan sonra tazminat davası açmak suretiyle maddi ve manevi zararlarının giderilmesini talep edebilirler.

Yapılan yargılama sonunda idare mahkemesi polisiye işlemin, örneğin kapatma işleminin, yetki şekil sebep konu ve maksat yönlerinden biri ile hukuka aykırı olduğu kanısına varırsa, dava konusu işlemin iptaline karar verir. Bu arada ilgili kimse, kapatma işleminin belli bir süre devamı nedeniyle maddi ya da manevi zararlara uğradığı iddiasıyla tazminat davası da açmış ve bu zararlar kanıtlanmış ise, idare mahkemesi bu zararlar tutarının davacıya ödenmesine de karar verebilir. Bu kararlar üzerine kapatılan yer açılır ve ilgilinin zararları ödenir.

Ancak, şu konuyu da belirtelim ki, tüm polisiye işlemlerin iptalini dava etmek mümkün değildir. Bu olanaksızlık, polisiye işlemin doğası gereğidir. Örneğin; arama, yakalama, gözaltına alma, sorgulama, zorla getirme, silah kullanma gibi polisiye işlem ya da eylemlerin iptalini istemek mümkün olamaz. Bu işlemler genellikle kısa sürede tamamlanan kapatma gibi devam etmeyen işlemlerdir. Bu nedenle iptal edilmeleri istense bile, bu işlemlerin

devamı süresinde sonuç almak olası değildir. Dolayısıyla pratik bir sonucu olamaz. Ancak, bu işlemler yasalara aykırı olarak yapıldı ise, ilgili kimselerin maddi ve manevi zararlara uğraması sözkonusudur. Bu takdirde tazminat davası açılabilir ve aşağıda açıklanacak yollara başvurulabilir.

3. Disiplin Hukukuna Göre - Polisiye yetkilerin kullanılması ya da polisiye görevlerin yapılması sırasında, memur, disiplin kurallarına uygun hareket etmek zorundadır. Hangi eylemlerin disiplin suçu oluşturduğu ve cezalarının ne olduğu "Emniyet Örgütü Disiplin Tüzüğü"nde gösterilmiştir.

Sözü edilen tüzükte yasaklanan eylem, tutum ve davranışların bir bölümü polisin örgütsel disiplini ile ilgilidir. Bu tür kurallar konumuz dışındadır. Bu tüzükte yasaklanan eylemlerin bir bölümü ise, polisiye görevlerin yapılması ya da yetkilerin kullanılması konularına ilişkindir. Polis görevlerini yaparken ve yetkilerini kullanırken bu tür disiplin kurallarına uygun davranmadığı takdirde disiplin cezalarıyla cezalandırılır.

Emniyet Örgütü Disiplin Tüzüğü'nde gösterilen disiplin cezaları şunlardır: Uyarma, kınama, aylıktan kesme, kısa süreli durdurma, uzun süreli durdurma, meslekten çıkarma. Tüzükte bu cezaların verilmesini gerektiren eylemler de belirtilmiştir. Eylemlerin ağırlığına göre disiplin cezaları da ağırlaşmaktadır. Bu cezalar memurun ilerleme ve yükselmelerini belli ölçülerde engeller. Dolayısıyla, polisin görevlerini yasalara uygun bir biçimde yapmasını sağlamak amacını taşırlar.

Şimdi, bu tüzükte açıklanan ve polisin görevini yaparken ve yetkilerini kullanırken uymak durumunda bulunduğu disiplin kurallarından bazılarını ve bunların cezalarını belirtelim.

Görev sırasında ya da dışında yasaklanan tutum ve davranışlarda bulunmak; haklı bir neden olmadan iş sahiplerini bekletmek; yol, yer ya da kişiyi arayıp soranlara yanıt vermemek; kınama cezasını,

Görevde kayıtsızlık göstermek; görevi savsaklamak ya da zamanında bitirmemek; iş sahiplerine ya da halka karşı onur kırıcı söz söylemek, davranışta bulunmak; aylık kesimi cezasını,

İş sahiplerine ya da emniyet binalarına gelenlere hakaret etmek; amirin izni olmaksızın iş sahiplerinin ya da polisle iş ilişkisi bulunabilecek kişilerin yemek ve eğlence çağrısına gitmek; doğrudan ya da aracı ile başkalarından hediye ya da borç almak; kısa süreli durdurma cezasını,

İş sahiplerini ya da emniyet binalarına gelenleri dövmek; hizmet içinde resmi sıfatının gerektirdiği saygınlığı ve güven duygusunu sarsacak eylem ve davranışlarda bulunmak; sanık ya da suçluların önlem almamak yüzünden kaçmasına neden olmak; yakalama görevini savsaklamak; uzun süreli durdurma cezasını,

Görevin yerine getirilmesinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı yapmak ya da emniyet mensupları arasında bu yolda ayırım yapıcı tutum ve davranışlarda bulunmak; hırsızlık, dolandırıcılık, rüşvet, zimmet gibi bazı suçları işlemek ya da işlemeye yeltenmek; korunması ya da götürülmesi ile görevli olduğu sanık ya da suçluların kaçmasına bilerek olanak sağlamak; suç kanıtlarının yokolmasına bilerek neden olmak; kasıtlı olarak gerçek dışı rapor vermek; bildiği ya da gördüğü bir suçun izlenmesi ve suçluların yakalanması için gerekli girişimlerde bulunmamak; iş sahiplerine ya da emniyet binalarına getiri-

lenlere işkence yapmak; meslekten çıkarma cezasını, gerektirmektedir.

Polisle muhatap olan kimse, onun, gerek görevini yaparken uymak zorunda olduğu, gerekse örgüt disiplini gereği uymak durumunda bulunduğu disiplin kurallarına aykırı harketlerini gördüğü takdirde, bunu sözlü ya da yazılı şikâyet yoluyla yetkili makamlara bildirebilir. Yetkili makamlar; polisin hiyerarşik amirleri, kaymakam, vali ya da içişleri bakanlığıdır.

4. Ceza Hukukuna Göre - Ceza yasalarımız, memurların görevleri sırasında ya da görevlerinden dolayı birtakım suçlar işleyebileceklerini öngörmüş, bu suçları ve cezalarını göstermiştir.

Polisiye görevleri yapan ve yetkileri kullanan kimseler de memur olduklarına göre, belirtilen suçları işledikleri takdirde aynı cezalara çarptırılmaları doğaldır.

Ceza yasamız, memur suçlarını ve cezalarını belirttikten başka, bir maddesiyle (TCK: Md. 251) de memurun görev sırasında diğer suçlara daha ağır bir ceza verileceğini hükme bağlamıştır. Bu maddeye göre, bir memur görev sırasında bir kimse aleyhine bir suç işlerse, o suça yasanın tayin ettiği ceza üçte birden yarıya kadar artırılarak verilir. Demek ki, herhangi bir kimsenin işleyebileceği bir suçu, memur görevi sırasında işlerse cezası artırılacaktır.

Memurların ve dolayısıyla polisiye yetkileri kullanan kimselerin işleyebilecekleri bazı suçlar şunlardır:

A) Hürriyetten Mahrumiyet - Bir memur, memuriyetine ilişkin bir görevi kötüye kullanarak ya da yasalarla belirlenmiş yöntem ve koşullara uygun hareket etmeyerek bir kimseyi kişisel özgürlüğünden yoksun bırakırsa, bir yıldan üç yıla kadar

hapis cezası verilir (TCK. Md. 181).

Yasanın bu maddesine göre, bir polis memuru yasalara aykırı olarak; yakalama, gözaltına alma, zorla getirme yetkilerini kullanırsa cezalandırılacaktır.

B) Yasal Olmayan Arama - Yasada yazılı durumların dışında, bir kimsenin üzerini aramak için emir veren ya da doğrudan arayan memur, altı aya kadar hapsolunur (TCK. Md. 183).

Arama yetkisinin hangi koşullarda kullanılabileceği daha önce açıklanmıştı. İlgili memur koşulları bulunmadığı halde, diğer bir anlatımla, görevini kötüye kullanarak, bir kimsenin üzerini arar ya da aratırsa ceza görecektir.

C) Konut Dokunulmazlığını Bozma - Bir memur görevini kötüye kullanarak ya da yasalarla belirlenmiş yöntem ve koşullar dışına çıkarak başkasının mesken ya da eklentilerine girerse, üç aydan üç yıla kadar, girme eyleminden başka, evin içini araştırmak gibi işler yaparsa, altı aydan üç yıla kadar hapsolunur (TCK. Md. 194).

Yasanın bu maddesi, polisiye yetkileri kullanan kimselerin arama yetkisini kötüye kullanmasının cezasını göstermiştir. Bir memur yasal bir neden olmaksızın bu eylemi yaparsa yasanın bu maddesine göre cezalandırılır.

D) İrtikap - Memuriyet sıfatını ya da görevini kötüye kullanarak, kendisine ya da başkalarına haksız olarak para verilmesine ya da başka çıkarlar sağlanmasına bir kimseyi icbar eden memura, altı yıldan az olmamak üzere ağır hapis cezası verilir (TCK. Md. 209).

Demek ki, bir memur bir kimseyi, kendisine ya da başkasına para vermeye ya da başka çıkarlar sağlamaya mecbur ederse cezalandırılacaktır.

E) Rüşvet - Yasalara göre yapmak zorunda olduğu şeyi yapmak ya da yapmamak zorunda olduğu şeyi yapmamak için rüşvet alan ya da bu yolda taahhüt kabul eden memura, dört yıldan on yıla kadar ağır hapis cezası verilir. Bu suçun, yapılması gereken işin yapılmaması ya da yapılmaması gereken işin yapılması için işlenmesi halinde faile, beş yıldan on iki yıla kadar ağır hapis cezası verilir (TCK. Md. 212).

Maddeye göre, memur, görevinin gereğini yapmak ya da yapmamak karşılığı para ya da yasada yazılı diğer çıkarlar sağlarsa cezalandırılacaktır. Aynı şekilde memura, görevinin gereğini yapması ya da yapmaması için rüşvet teklif eden kimseye de ceza tayin edilir (TCK. Md. 213).

F) Keyfi İşlem - Memur, görevini kötüye kullanmak suretiyle yasaların belirlediği haller dışında keyfi bir işlem yapar ya da yapılmasını emrederse, altı aydan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Memuriyet görevinin yapılması sırasında gereksiz yere sert muamelelerle bir kimsenin yasalara ya da hükümet emirlerine uygun hareket etmemesine neden olan memur da aynı ceza ile cezalandırılır (TCK. Md. 228).

G) Görevi İhmal - Hangi nedenle olursa olsun, memuriyet görevini yapmada savsama ve gecikme gösteren ya da üstünün yasalara göre verdiği buyrukları geçerli bir neden olmadan yapmayan memur, üç aydan bir yıla kadar hapis ve para cezasıyla cezalandırılır (TCK. Md. 230). Bir memur görevini yapmaya özen göstermez ya da gereksiz yere görevinin yapılmasını geciktirirse bu maddeye göre ceza tayin edilir.

H) Emri Yapmama, Geciktirme - Subaylar, devletin genel kuvvetlerine dahil memurlar ya da

kolluk görevlileri, yetkili makamlardan verilmiş yasal bir emri, yasalara karşı gelerek yapmak istemez ve yapılmasını geciktirirlerse, iki yıla kadar hapsolunur (TCK. Md. 234).

I) Görevi Kötüye Kullanma - Yasalarda yazılı hallerden başka, hangi nedenle olursa olsun, görevini kötüye kullanan memur, derecesine göre bir yıldan üç yıla kadar hapsolunur. Cezayı hafifleten nedenlerin bulunması halinde, altı aydan bir yıla kadar hapis ve ayrıca para cezasıyla cezalandırılır (TCK. Md. 240).

Ceza yasamız, memurun görevini kötüye kullanmak suretiyle işleyebileceği suçları ayrı ayrı açıklamıştır. Ancak, memurun bir eylemi görevi kötüye kullanma olarak değerlendirilebildiği halde, belirlenen suçlardan herhangi birine dahil edilemeyebilir. Bu takdirde memur 240. maddeye göre cezalandırılacaktır. Bu madde diğer maddelere göre genel niteliktedir. Diğer maddelere göre cezalandırılamayan bir eyleme, bu maddeye göre ceza tayin edilebilir.

İ) İşkence - Memurlardan biri zanlı durumunda bulunan kimselerin suçlarını söyletmek için işkence eder, zalimane, insanlık dışı ya da haysiyet kırıcı işlemlere başvurursa, beş seneye kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Ayrıca, sürekli ya da geçici olarak memuriyetten mahrumiyet cezasına mahkûm edilir. Bu tür eylemler sonucu ölüm ya da müessir fiil meydana gelirse, yasanın bu eylemler için tayin ettiği ceza üçte birden yarıya kadar artırılarak verilir (TCK. Md. 243).

Daha önce açıklandığı üzere, işkence bir insanlık suçu sayılmış, önlenmesi için ulusal ve uluslararası önlemler alınmıştır. Buna karşın yine de bu insanlık suçunun önü alınamamıştır. Kuşkusuz top-

lumların ve insanların gelişmesi sonucu bu suç da ortadan kalkacaktır. Ancak, işkencenin azalması ve kısa sürede yokolması için, insan hakları ve kişi özgürlüklerine saygılı bir yönetimin kurulması gerekir. Bunun yolu da, siyasal rejimin olabildiğince demokratlaşmasından geçer.

İşkenceye karşı bireysel mücadeleye gelince: Bir suça maruz kalan kimseler ve yakınları, tüm zorluklarını göze alarak, bu suçun faillerine karşı yasal haklarını sonuna kadar kullanmalıdırlar. İşkence faili, yaptığının yanına kalmayacağını, bir gün mutlaka cezasını çekeceğini bilirse, bu tür eylemleri yapmaktan çekinecektir.

J) Memurların Kötü Davranışları ve Müessir Filleri - Memurlar görevlerini yaparlarken ve amirlerinin emirlerini yerine getirirlerken, yasaların belirlediği hallerden başka şekilde, bir kimseye karşı kötü muamelede bulunur, cismen eza verir, döver ya da yaralarsa, üç aydan üç yıla kadar hapis ve geçici olarak memuriyetten mahrumiyet cezası verilir (TCK. Md. 245).

VIII. Polisiye Görevlerin Yapılması Sırasında Kişi Haklarının Kullanılması

1. Genel Olarak - Yukarıda "yetki sınırlarının aşılmasında sorumluluk" bölümünde açıklananlar, polisiye yetkilerin kullanılmasından sonrasına ilişkindir. Diğer bir anlatımla, bu bölümde, polisiye yetkiler yasalara uygun biçimde kullanılmadı ise ilgili kimse ne yapacak, hangi yollara başvuracak, bu konu açıklanmıştır. Dolayısıyla yapılacak iş polisiye görevlerin yapılmış olmasından sonradır.

Oysa bu bölümde incelenecek konu, polisiye yetkilerin kullanılması sırasında neler yapılabileceği-

dir. Polisiye görevlerin yapılması sırasında haksız yere zarar gören ya da görebilecek olan kimseler hangi haklarını kullanabilirler? Bu konu üzerinde durulacaktır.

Polisiye görevlerin yapılması sırasında kişi haklarının kullanılması öncelikle medeni cesaret gerektirir. Polisiye yetkilere muhatap olan kimse bu cesareti gösterebilmelidir. Bazı durumlarda medeni cesaret de yeterli olmaz. Bu durumlarda, ilgili kimse bir ölçüye kadar, haklarını kullanmada dirençli olabilmelidir. Ancak bu direnç polise karşı direnme değildir. Polise mukavemet yasalarımıza göre suç teşkil eder.

Medeni cesaret ve direnç hukukla sınırlıdır. Medeni cesaret ve direnç gösteren eylemler "kusur"lu olmamalı, hiçbir zaman "haksız fiil" ya da "suç" sınırına varmamalı, karşılıklı saygı ölçüleri içinde kalmalıdır.

Aksi davranış, görevlilerin keyfi davranışlarına karşı hiçbir şey yapmama ve tam bir teslimiyet içinde bulunma, bazı memurları aşırı hareketlerde bulunmaya özendirir.

Kuşkusuz ideal olanı, polisin görevini yaparken ve yetkilerini kullanırken, yasalara tümüyle uygun davranışlarda bulunması, vatandaşlara karşı saygı ve sevgi göstermesi, onları kıracak ve incitecek hareketlerde bulunmamasıdır. Bunu yaptığı takdirde, aynı şeyleri karşısındakinden de beklemeye hak kazanır ve aralarında hiçbir sorun çıkmaz.

2. Polisiye Yetkiler - Kişi Hakları - A) Kimlik Tesbiti'nde: Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun 17. maddesine göre, "polis suç işlenmesini önlemek veya işlenmiş suçların faillerini ele geçirmek için kişilerden (kendinin polis olduğunu belirleyen belgeyi gösterdikten sonra) kimliğini sorabilir. Bu is-

tem karşısında herkes nüfus hüviyet cüzdanı, pasaport veya resmi bir belgeyi göstererek kimliğini belirtmek zorundadır."

Yasanın bu hükmüne göre, polis vatandaşlardan kimliğini sorarken önce kendi kimliğini göstermek zorundadır. Kuşkusuz, kimlik soran polis resmi giysili ise kimlik sormak anlamsız olur.

Polisiye yetkilerin kullanılmasının muhatabı olan kimse, yalnız kimlik tesbitinde değil, diğer yetkilerin kullanılması sırasında da kuşku duyuyorsa ilgiliden kimliğini göstermesini isteyebilir.

B) Arama'da: Arama konusundaki yasa hükümleri daha önce açıklanmıştı. Arama işlemi yasalara aykırı bir biçimde yapılıyor ise, bu durum aramayı yapan kimseye usulüne uygun şekilde bildirilir, gerekirse yasal yollara başvurulacağı hatırlatılır. Buna karşın usulsüz aramaya devam ediliyorsa ve mümkünse, aramayı yapan memurlar amirlerine şikâyet edilebilir.

Arama, yargıç kararıyla ya da yetkili makamların emriyle yapılır. İlgili kimse, arama konusunda verilmiş bir karar ya da emir olup olmadığını görevlilerden sorabilir.

Polisin belli koşullarda arama kararı olmasa bile arama yapma yetkisi bulunmaktadır. İlgili kimse, arama işleminin yasalara uygun olmadığı kanısında ise aramaya muvafakat etmeyebilir ve arama tutanağını imzalamayabilir. Daha sonra da şikâyet ya da dava açma yollarına başvurabilir.

C) Yakalama'da: Yakalamada, öncelikle yakalanan kimsenin yakalanacak kimse olup olmadığının saptanması gerekir. Dolayısıyla yakalanan kimsenin bunu öğrenmesi en doğal hakkıdır. Diğer yandan, yakalanan kimsenin yakalama işlemine itirazı olsun ya da olmasın, bu işlemin yakınlarına bildiril-

mesini isteme hakkı da bulunmaktadır.

Yakalama işlemi, kısa sürede tamamlanan bir işlem olduğundan, ilgili kimsenin bu işlem sırasında kişisel haklarını kullanması oldukça güçtür. Bu nedenle, yakalama yasalara uygun değilse, şikâyet ve dava açma hakkı kullanılmalıdır.

D) Gözaltına Alma'da: Polis, gözaltına aldığı kimselerin yakınlarına olayı bildirmek durumundadır. Gözaltına alınan kimse bunu ilgili memurdan isteyebilir.

Gözaltına alınan kimse, bu işlemin yasalara aykırı olduğu kanısında ise, yukarıdaki gibi şikâyet ya da dava açma yoluna gidebilir.

E) Tutuklama'da: Tutuklama yargıç kararıyla olduğundan, tutuklanan kimsenin bu işlemin yapıldığı anda yapabileceği fazla bir şey yoktur. Ancak, tutuklama kararında yazılı kimsenin kendisi olmadığını kanıtlayabilir.

Yasalarımız tutuklanan kimseye bazı haklar tanımıştır. Tutuklama işlemi tutuklananın yakınlarına bildirilir. Bildirilmedi ise tutuklanmış kimse bunu görevlilerden isteyebilir. Tutuklanan kimse, tutukluluk halinin devamına gerek olup olmadığının saptanması için savcıya ya da sulh hakimine başvurabilir.

Tutuklanan kimsenin tutuklama kararına karşı itiraz hakkı vardır. Bu hak tutuklama müzekkeresine yazılır. Haksız yere tutuklanan kimseye devlet tazminat ödemek durumundadır. Bu konunun düzenlendiği 466 sayılı yasaya göre, tutuklanan kimse tutuklandığı suçtan dolayı aklanırsa, tutuklu kaldığı süreler için tazminat istemek hakkına sahiptir.

F) Sorgulama'da: Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 135. maddesine göre, sorgunun başlangıcında sanığa kendisine isnat edilen suçun ne

olduğu bildirilir ve bu konuda cevap vermek isteyip istemediği sorulur. Demek ki, sanığın suçlama konusunda ifade vermek zorunluluğu yoktur. Dolayısıyla sanık, ister poliste olsun ister yargıç karşısında, suçlama konusunda beyanda bulunmaya zorlanamaz. Ancak sanık, kimliği konusunda sorulan sorulara doğru cevap vermek durumundadır. Aksi halde bir aya kadar hapsolunabilir.

Sorgulama aynı zamanda bir savunma aracıdır. Sanık susma hakkını kullanır ve suçlama konusunda beyanda bulunmaktan kaçınırsa, savunma hakkını da zamanında kullanmamış olabilir. Diğer bir anlatımla, sanığın sorulan sorulara yanıt vermemesi her zaman çıkarına değildir. Susan sanık, lehindeki kanıtların elde edilmesini engellemiş olabilir.

G) Zorla Getirme'de: İlgili kimsenin bu işlemin yapıldığı sırada yapabileceği fazla bir şey yoktur. Zorla getirilecek kimsenin başka bir kimse olduğunu iddia edebilir ve bunu kanıtlayabilir. Bu işleme karşı gelmesi, polise mukavemet suçunu oluşturabilir. Zorla getirme işlemi haksız ise, şikâyet ve dava açma yoluna başvurulabilir.

H) Elkoyma'da: Elkoyma kararı yargıç tarafından verilmiş ise ilgili kimse buna itiraz edebilir. Elkoyma kolluk görevlilerince yapılmışsa, bu konuda yargıçtan karar istenebilir. Yargıç kararı olmadan elkoyma işlemi yapılmışsa ve ilgili kimse ya da yakınları hazır bulunamamış ya da bulundukları halde itiraz etmişlerse, görevli memur elkoyma işlemini üç gün içinde yargıca onaylatmak zorundadır. Yargıç, elkoyma işlemini onaylamadığı takdirde bu işlem hükümsüz kalır (CMUK. Md. 90).

I) Parmak İzi ve Fotoğraf Alma'da: Kimlerin parmak izi ve fotoğrafının alınacağı, Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun 5. maddesinde belirtilmiştir.

Bu işleme maruz kalan kimse, yasada belirtilen kimselerden değilse, itiraz ve şikayet hakkını kullanabilir ya da işlemin iptali için idari dava açabilir.

İ) Kapatma, Faaliyetten Menetme'de: Kapatma ve faaliyetten menetme genellikle mülkiye amirlerinin -vali ya da kaymakamların- yazılı onayları ile yapıldıklarından, ilgili kimselerin, bu işlemin yapıldığı sırada yapabilecekleri fazla bir şey yoktur.

Fakat, bu işlemler nedeniyle zarara uğrayan kimse, idari dava açmak suretiyle, hem işlemin ortadan kaldırılmasını hem de uğradığı zararların tazmin edilmesini sağlayabilir.

J) Bilgi Toplama'da: Polisin bilgi toplama işlemi genellikle gizli yapıldığından, ilgili kimsenin bunu öğrenmesi ve yasal haklarını kullanabilmesi mümkün değildir.

Polis, elde ettiği bu bilgileri kullandığı, örneğin, görülmekte olan bir davada kanıt olarak mahkemeye sunduğu takdirde, bu bilgilerin yasal yollardan elde edilmediğini, gerçek olmadığını, eksik ya da abartılı bulunduğunu, ilgili kimse kanıtlayabilir.

K) Silah Kullanma'da: Polisin hangi koşullarda silah kullanabileceği yasalarda belli edilmiştir. Polis bu koşullar dışında silah kullandı ise, amirlerine şikâyet edilerek disiplin cezası alması sağlanabilir. Ayrıca, savcıya suçduyurusu yapılmak suretiyle hakkında kamu davası açılması istenebilir. Bunlardan başka, maddi ya da manevi zarar görülmüş ise, idare mahkemelerinde bu konularda dava açılabilir.

Polisin silah kullanmasının ölçü ve sınırlarının ne olduğu, silahlı çatışmaya girdiği kimseleri öldürmesinin yasal olup olmadığı tartışması, sık sık kamuoyunun gündemine gelmektedir. Polisin silah kullanma yetkisi, Polis Vazife ve Selahiyet Kanu-

nu'nun 16. maddesinde belirtilmiştir. Ancak polis, bu maddede sayılan durumlarda silahını nasıl kullanacaktır? Karşısındakini öldürebilecek midir?

Bu konuya "Polis Vazife ve Selahiyet Tüzüğü"nün 17. maddesi bir ölçüde açıklık getirmiştir. Bu maddeye göre, "Polis için silah kullanmak selahiyetinin kabul edildiği hallerde silah kullanılması, silah kullanmaktan başka bir çare bulunmadığı hallere münhasırdır. Bu takdirde mümkün olduğu kadar suçlunun öldürülmekten ziyade yaralı olarak yakalanmasına dikkat edilmesi ve kalabalık yerlerde silah kullanmaktan imkân nisbetinde sakınılması icabeder."

Polisin silah kullanmasının yasal olup olmadığı, her olayda ayrı bir hukuksal değerlendirmenin yapılmasını gerektirir. Fakat şu konu tartışmasızdır: Polis öldürmek kastıyla silah kullanamaz.

L) Zor Kullanma'da: Polis bazı görevlerini yaparken belli ölçüde zor kullanmak durumundadır. Yapılan görevle kullanılan zor orantılı ve dengeli olmalıdır. Kullanılan güç, görevin gereği ise yapılmalıdır. Polis gereksiz yere ya da gereğinden fazla zor kullanır ve bundan maddi ve manevi zarar ortaya çıkarsa, şikâyet ve dava hakkı kullanılabilir.

NOTLAR

[1] Mehmet Kocaoğlu, *İnsan Hakları ve Özgürlükleri ve Uluslararası Gelişmeler;* Kara Harp Okulu Bilgi Toplama ve Yayın Merkezi Yayınları No. 24, Mayıs 1990.

[2] Richard Knight, "The Police Role in Our Permissive Society", *International Criminal Police Review,* No: 310, Paris, Ağustos-Eylül, 1977.

3. Anıl Çeçen, "Demokrasi ve İnsan Hakları", *İnsan Hakları Yıllığı,* TODAİE, Cilt 5-6, Ankara, 1983.

[4] M. Semih Yılmaz, *"Tarihselliği Bakımından İnsan Hakları,"* (Mehmet Kocaoğlu, İnsan Hakları ve Özgürlükleri, a.g.e.)

[5] J. Alderson İ. Kuntbay, *İnsan Hakları ve Polis,* TODAİE yayınları. No: 232, 189.

[6] *Cumhuriyet Ansiklopedisi,* Arkın Kitabevi, Cilt 6, İstanbul, 1971.

[7] Bahri Ulaş, *Milletlerarası Kurumlar,* Ankara, 1966.

[8] A. Şeref Gözübüyük, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı" *İnsan Hakları Yıllığı,* TODAİE, cilt 9, Ankara, 1987.

[9] A. Şeref Gözübüyük, "Bireysel Başvuru ve İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi" *İnsan Hakları Yıllığı,* TODAİE, Ankara, 1988-1989.

[10] Tekin Akıllıoğlu, "İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Zalimce Davranışların ve Cezaların Önlenmesi" *İnsan Hakları Yıllığı,* TODAİE, Ankara, 1988-1989.

[11] Muslih Per, "Human Rights Research and Documentation Center *"Turkish Year Book of* Human Rights, Ankara, 1979.

[12] Rona Aybay, "İnternational Human Rights İnstruments and the Turkish Law *"Turkish Year Book* of Human Rights, Ankara, 1979.

[13] *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,* Kanun No: 2709, Kabul Tarihi: 18.10.1982.

[14] "Başbakan Turgut Özal'ın Cumhuriyet Gazetesi Muhabiri Erbil Tuşalp'ın Sorularına Verdiği Cevaplar *"Başbakan Turgut Özal'ın Basın Mensuplarına Açıklama, Mülakat ve Konuşmaları,* Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1989.

[15] Metin Kıratlı, *Koruyucu İdari Hizmetler,* TODAİE Yayınları No: 135, Ankara, 1973.

[16] Ahmet Karagöz, "Kolluğun İdari Görevleri" *Ceza Hukuku El Kitabı,* Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., İstanbul, 1989.

[17] Ali Şafak, "Suçun Önlenmesi," *Ceza Hukuku El Kitabı,* Beta BYD, A.Ş. No: 200, 1989.

[18] Sıddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, İstanbul, 1966.

[19] İsmail Metin, *Suç Üstü ve Muhakemesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1979.

[20] Turhan Şenel, *Modern Soruşturma Teknikleri*, Polens Yayınları, No: 1, Ankara, 1973.

[21] Kadri Gülen, *Adli ve İdari Soruşturma Tekniği*, Ankara, 1973.

[22] David J. Bordua, *The Police*, New York, 1967.

[23] A. Nihat Dündar, "Polisin Kamusal İlişkileri" *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 17, sayı 3, Ankara, Eylül 1984.

[24] Harlan Hahn, *Police İn Urban Society*, SAGE Rublications, London, 1971.

[25] Mustafa Özgen, *Polis-Halk İlişkileri*, Ankara, 1979.

[26] L. Byford ve arkadaşları, Türk Polisi Hakkında Rapor, Nisan-Mayıs, 1978.

[27] Kadir Demir ve Mehmet Deliceoğlu, *1988 Yılı Emniyet Genel Müdürlüğü Bütçesi Hakkında TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu.*

[28] *İzmir Emniyet Teşkilatının Değerlendirilmesi Araştırması, SIAR*, Kasım, 1988.

[29] David C. Perry, *Police in Metro-Police*, Howell Company, Ohio, 1975.

BİBLİYOGRAFYA

Akıllıoğlu, Tekin; "İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Zalimce Davranışların ve Cezaların Önlenmesi" *İnsan Hakları Yıllığı*, TODAİE, Ankara, 1988-1989.

Alderson, J.; (Çev: İhsan Kuntbay). *İnsan Hakları ve Polis*, TODAİE Yayınları, No: 232, 1989.

Alyot, Halim, *Türkiye'de Zabıta: Tarihi Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, Ankara, 1946.

Arbay, Rona; "International Human Rights İnstruments and the Turkish Law" *Turkish Year Book of Human Rights*, Ankara, 1979.

Berkley, George; "Avrupa Polisi Sorunlar ve Çözüm Yolları" *Polens Dergisi*, Sayı 8.

Bordua, David J.; *The Police*, New York, 1967.

Byford, L. ve arkadaşları; *Türk Polisi Hakkında Rapor*, Nisan-Mayıs, 1978.

Çeçen, Anıl; "Demokrasi ve İnsan Hakları" *İnsan Hakları Yıllığı*, TODAİE, Cilt 5-6, Ankara, 1983.

Cumhuriyet Ansiklopedisi; Arkın Kitabevi, Cilt 6, İstanbul, 1971.

Demir, Kadir ve Mehmet Deliceoğlu; *1988 Yılı Emniyet Genel Müdürlüğü Bütçesi Hakkında TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu.*

Dündar, A. Nihat; "Polisin Kamusal İlişkileri" *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, Ankara, Eylül - 1984.

Erdoğan, Refet ve arkadaşları; *Emniyet Teşkilatı Rehberi*, 1975.

Galolar, Yaman; *Federal Almanya'da Polis*, Ankara, 1973.

Genç, Turan; *Türk Emniyet Örgütünde Yönetici Davranışları*, Hacettepe Üniversitesi Doktora Tezi, Ankara, 1979.

Golstein, Herman; "Kentsel Bazı Sorunlar ve Polis" *Polens Dergisi*, sayı 6.

Gözübüyük, A. Şeref; "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Bireysel Başvuru Hakkı" *İnsan Hakları Yıllığı*, TODAİE, Cilt 9, Ankara, 1987.

Gözübüyük, A. Şeref; "Bireysel Başvuru ve İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi" *İnsan Hakları Yıllığı*, TODAİE, Ankara, 1988-1989.

Gülen, Kadri; *Adli ve İdari Soruşturma Tekniği*, Ankara, 1973.

Hahn, Harlan; *Police in Urban Society*, SAGE Publications, London, 1971.

İplikçioğlu, İ. Hakkı; *Polisin Adli Görev Yetkileri.*

Karagöz, Ahmet; "Kolluğun İdari Görevleri" *Ceza Hukuku El Kitabı,* Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş. İstanbul, 1989.

Kıratlı, Metin; *Koruyucu İdari Hizmetler,* TODAİE Yayınları No: 135, Ankara, 1973.

Knight, Richard; "The Police Role in Our Permissive Society", *International Criminal Police Review,* No: 310, Paris, August-September, 1977.

Kocaoğlu, Mehmet; *İnsan Hakları ve Özgürlükleri ve Uluslararası Gelişmeler,* Kara Harp Okulu Bilgi Toplama ve Yayın Merkezi Yayınları No: 24, Mayıs, 1990.

Metin, İsmail; *Suç Üstü ve Muhakemesi,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1979.

Metin, İsmail ve Fetullah Eraslan; *Türk Polis Tarihi,* Cilt I, Ankara, 1984.

Onar, Sıddık Sami; *İdare Hukukunun Umumi Esasları,* İstanbul, 1966.

Orkun, H. Namık; "Eski Türklerde Zabıta ve Karakol Sözlerine Dair Bir Araştırma" *Polis Dergisi,* Sayı: 309, 1937.

Özgen, Mustafa; *Polis-Halk İlişkileri,* Ankara, 1979.

Per, Muslih; "Humen Rights Research and Documantation Center", *Turkish Year Book of Human Rights,* Ankara, 1979.

Perry, David C; *Police in Metro-Police,* Howell Company, Ohio, 1975.

SİAR, *İzmir Emniyet Teşkilatının Değerlendirilmesi Araştırması,* Kasım, 1988.

Şafak, Ali; "Suçun Önlenmesi", *Ceza Hukuku El Kitabı,* Beta BYD A.Ş., No: 200, 1989.

Şenel, Turhan; *Modern Soruşturma Teknikleri,* Polens Yayınları, No: 1, Ankara, 1973.

Şenel, Turhan; "Adli Zabıta-İdari Zabıta", *Polens Dergisi,* Sayı: 9.

Tongur, Hikmet; *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi,* Ankara, 1946.

"Başbakan Turgut Özal'ın Basın Mensuplarına Açıklama, *Mülakat ve Konuşmaları",* Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1989.

TÜSİAD; *Yasalarımız Haklarımız,* Yayın No: TÜSİAD-T/90. 12. 136, Aralık-90.

Türkiye Barolar Birliği Raporu, "Adli Zabıtanın İdari Zabıtadan Ayrılması", Ankara, 1972.

Uluer, Naci; *Polisin İdari, Siyasi, Adli Görevleri ve Tatbikatı.*

Wilson, James Q; "Polis Yönetiminin Karşılaştığı Güçlükler," *Polens Dergisi,* Sayı: 6.